



SLOVENSKÁ ASOCIÁCIA UČITEĽOV SLOVENČINY
BRATISLAVA

ISSN 1339-4908

SLOVENČINÁR

ČASOPIS SLOVENSKEJ ASOCIÁCIE UČITEĽOV SLOVENČINY
ROČNÍK 6•2019

1 - 2

- Moderná slovenská žena v časopise Živena v rokoch 1919 – 1938 (Podiel časopiseckej produkcie pri formovaní emancipovanej ženy po roku 1918)
- Duchovnosť v črte Jozefa Gregora Tajovského Tajní boháči
- Prvá próza s tematikou mesta v dejinách slovenskej literatúry (Pavel Ján Tomášek – Obchodníci)
- Slovenské anojkonymá utvorené zo substantíva ruža a jeho derivátov
- Interdisciplinárny pohľad na osobnosť Svetozára Hurbana Vajanského
- Zborník o diele Pavla Vilikovského
- Podceňovaná, likvidovaná, nezlomná – stále pripravená vzdelávať
- Volám sa Kristína Nyáryová...
- Povešť o vrbe, čo zlaté listy mala
- Ján Sabol – Láska na modro
- Rozvíjanie čitateľskej gramotnosti v školskej praxi
- 11. konferencia Slovenskej asociácie učiteľov slovenčiny v Košiciach
- Časopis Slovenčinár v archíve elektronických publikácií
- ... rozprávali sme sa s Janou Juráňovou... •

SLOVENČINÁR

ČASOPIS SLOVENSKEJ ASOCIÁCIE UČITEĽOV SLOVENČINY

ROČNÍK 6●2019●ČÍSLO 1 – 2●Vychádza trikrát ročne

Hlavný redaktor:

prof. PhDr. Miloslav Vojtech, PhD. (*Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*)

Redakčná rada:

PhDr. PaedDr. Martin Bodis, PhD. (*Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre*)

PhDr. Xénia Činčurová, PhD. (*Súkromná základná škola waldorfská, Bratislava*)

doc. PaedDr. Ivica Hajdučeková, PhD. (*Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach*)

red. prof. dr. Boža Krakar Vogel (*Filozofická fakulta Univerzity v Ľubľane*)

Mgr. Renáta Ondrejková (*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave*)

prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc. (*Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*)

Mgr. Eva Péteryová (*Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania v Bratislave*)

Mgr. Viera Sabová (*Stredná priemyselná škola stavebná, Veľká okružná, Žilina*)

prof. PaedDr. Eva Vitězová, PhD. (*Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave*)

Vydavateľ:

Slovenská asociácia učiteľov slovenčiny

Panská 26, 811 01 Bratislava

Web: <http://www.sausba.sk>

e-mail: 2002saus@gmail.com

Výtvarný návrh obálky:

Ada Poklač a Dušan Weiss

ISSN 1339-4908

OBSAH

ŠTÚDIE

Ivica Hajdučeková: <i>Moderná slovenská žena v časopise Živena v rokoch 1919 – 1938 (Podiel časopiseckej produkcie pri formovaní emancipovanej ženy po roku 1918)</i>	3
Lívia Barnišinová: <i>Duchovnosť v črte Jozefa Gregora Tajovského Tajní boháči</i>	11
Miloslav Vojtech: <i>Prvá próza s tematikou mesta v dejinách slovenskej literatúry (Pavel Ján Tomášek – Obchodníci)</i>	19

NÁMETY A ROZHĽADY

Tatiana Laliková: <i>Slovenské anojkonymá utvorené zo substantíva ruža a jeho derivátov</i>	32
---	----

RECENZIE A KNIŽNÉ INŠPIRÁCIE

Hana Lacová: <i>Interdisciplinárny pohľad na osobnosť Svetozára Hurbana Vajanského (Svetozár Hurban Vajanský. Na rozhraní umenia a ideológie. Ed. Ivana Taranenková. Bratislava : Veda, 2018)</i>	38
Kristína Krajanová: <i>Zborník o diele Pavla Vilikovského (K dielu Pavla Vilikovského. Pri príležitosti 75. výročia narodenia spisovateľa a prekladateľa. Ed. Peter Darovec. Bratislava : Univerzita Komenského, 2017)</i>	42
Alena Bučeková: <i>Podceňovaná, likvidovaná, nezlomná – stále pripravená vzdelávať (Kodajová, D. a kol.: Živena. 150 rokov spolku slovenských žien. Bratislava : Slovart, 2019)</i>	46
Eva Čulenová: <i>Volám sa Kristína Nyáryová... (Jónasová, A. a kol.: Ženy rodu Esterházyovcov. II. zväzok. Galanta : Galanta literárna – Signis, 2019)</i>	47

Z PRÁC ŽIAKOV A ŠTUDENTOV

Natália Bačová: <i>Povešť o vrbe, čo zlaté listy mala</i>	50
Matej Nagy: <i>Ján Sabol – Láska na modro</i>	52
Martin Šmelko: <i>Rozvíjanie čitateľskej gramotnosti v školskej praxi</i>	56

INFORMATÓRIUM

Renáta Ondrejková: <i>11. konferencia Slovenskej asociácie učiteľov slovenčiny v Košiciach</i>	64
Miloslav Vojtech: <i>Časopis Slovenčinár v archíve elektronických publikácií</i>	67
Adriana Jesenková: <i>... rozprávali sme sa s Janou Juráňovou</i>	70

INFORMÁCIE PRE PRISPIEVATEĽOV	72
--	----

MODERNÁ SLOVENSKÁ ŽENA V ČASOPISE ŽIVENA V ROKOCH 1919 – 1938 (PODIEL ČASOPISECKEJ PRODUKCIE PRI FORMOVANÍ EMANCIPOVANEJ ŽENY PO ROKU 1918)¹

Doc. PaedDr. Ivica Hajdučeková, PhD.

*Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*

Z analýzy materiálu niekoľkých ročníkov časopisu *Živena* – výberovo 1919/1920 – 1928 v porovnaní s rokom 1938 –, ktorý sme získali v Slovenskej národnej knižnici v Martine, vyplýva, že ženský časopis v rokoch 1919 – 1938 menil svoju tvár, no nezmenil svoju pôvodnú orientáciu na ženské čitateľky. Svedčí o tom na jednej strane redakčný tím, ktorý postupne formoval jeho koncepciu, a na druhej strane obsahová náplň. Vo vedúcej pozícii do roku 1922 stála Elena Maróthy-Šoltésová, ktorá v roku 1923 odovzdala štafetu Anne Škultétyovej a o desaťročie neskôr – od roku 1934 – redakčne spolupracovala s výtvarníčkou Leou Mrázovou, čo sa v nemalej miere odrazilo na obsahu aj formálnej úprave *Živeny*.

V tematických okruhoch a v myšlienkovvej nadstavbe Šoltésovej *Živeny* intenzívne rezonovali južnoslovenské a česko-slovenské vzťahy. Dlhodobou dominantou bola vzájomná spolupráca martinského spolku *Živena* a brnianskej *Vesny* na budovaní škôl určených na vzdelávanie slovenských dievčat s orientáciou na sociálnu starostlivosť a práce gazdiniek. Na stránkach poprevratovej *Živeny* – v rubrike *Miešaná beseda* (1919/1920, č. 2, s. 3 – 4) v príspevku *Spolkové správy: Živena*² – sa dozvedáme nielen o prípravách, ale už o naplnenom ciele ženského spolku založiť prvú slovenskú dievčenskú školu. Na slávnostnom otvorení školy (18. septembra 1919) odzneli slová hrdosti:

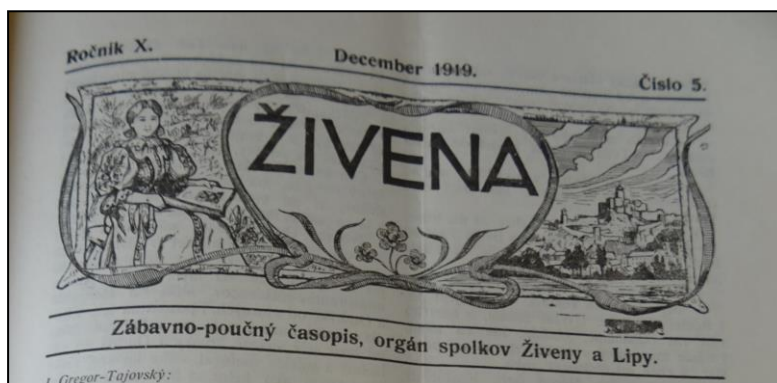
„Vážte si svoju prvú slovenskú dievčenskú školu, ktorá vyrástla z lásky slovenskej ženy. Budete prvou slovenskou ženskou generáciou, ktorá vyrastie za lepších pomerov. Vám urovnali cestu iní – a vy musíte túžiť po tom, aby ste vedeli urovnať cestu tým, ktorí prídu po vás. Ako naše prvé žiačky, budete patriť medzi priekopnice ženského vzdelania na Slovensku.“

¹ 30. 10. 1918 bola Martinskou deklaráciou vyhlásená Československá republika v SNR. 20. 1. 1919 – prvý výbor spolku *Živena* prerokoval zmenu stanov a 1. poprevratové číslo *Živeny* vyšlo v auguste 1919.

² Po niekoľkých rokoch, keď sa *Živena* ako spolok zdala byť mŕtvou a záujem o ňu klesal, sa po oslobodení konal prvý výbor (20. 1. 1919) a prerokoval zmenu stanov. 2. februára sa konalo mimoriadne Valné zhromaždenie (riadne sa konalo 5. 8. 1919), na ktorom vystúpila E. M. Šoltésová s povzbudením do novej činnosti a jednohlasne bol prijatý cieľ – založiť vyššiu dievčenskú školu podľa vzoru *Vesny* v Brne (úlohu nadviazať spoluprácu dostali M. Paulíny Tothová a Mária Pietrová).

ŠTÚDIE

Výchova dievčat bola založená na pronárodnej platforme a vzoroch aktívnych Sloveniek a Slovaniek, akými boli napríklad Ida Hurbanová, Anna Pivková, Anna Mudroňová, Božena Němcová, Karolína Světlá, Eliška Krasnohorská, Oľga Textorisová, ale aj Zorka Sima Lazičová a Želka Frangešová.



Z titulného listu X. ročníka časopisu Živena z roku 1949

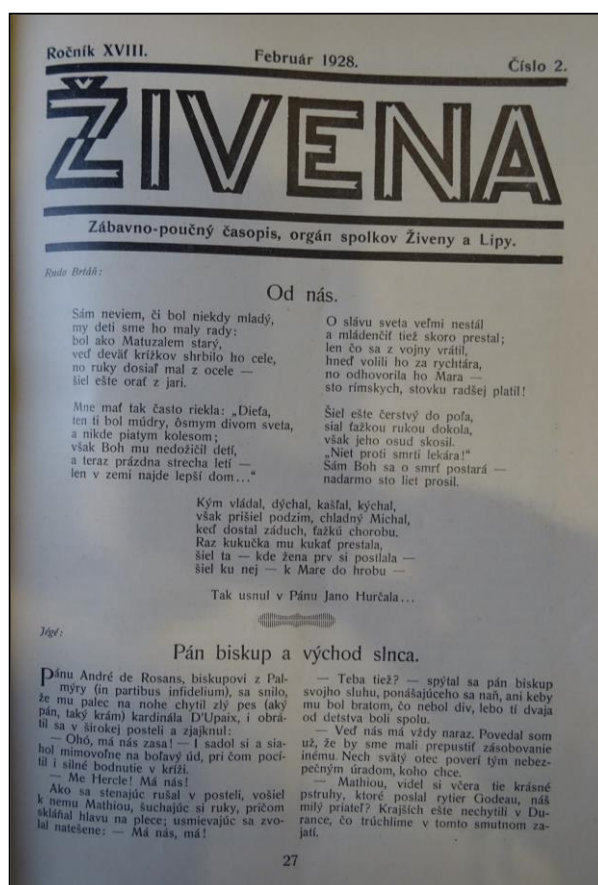
Otázky výchovy detí, chlapcov a dievčat, boli presadzované v zmysle rodovej rovnocennosti, ktorá bola v poprevratovom období už spoločensky žiaduca. Popritom sa pozornosť presúvala aj na profil modernej slovenskej ženy – matky a manželky ako opatrovateľky a vychovávateľky, no aj ako partnerky a priateľky svojho muža, ktorá je zárobkovo sebestačná a je finančne od neho nezávislá. Autonómnosť bola priam nevyhnutná v prípade osamelých žien. Na stránkach *Živeny* sa stále propagovali vzory nasledovaniahodných žien, teda predstaviteľiek kultúrneho a aktivistiek verejno-politického života alebo prvých vysokoškolsky vzdelaných odborníčov, ktoré postupne obsadzovali rôznorodé profesie, dovtedy ženám nedostupné, napr. v medicíne, archeológii, strojárstve, politike a pod.

Jednou z úloh časopisu *Živena* bolo rozšíriť počet čitateľiek a ich rozhľad v umeleckej sfére, no predovšetkým v literatúre. Spočiatku však išlo viac o podporu literárneho písania podľa vzoru klasického vzdelania, aby sa ženy chopili pera a vzájomne sa povzbudzovali k literárnej činnosti. Preto medzi prvými prispievateľkami boli aj (pre nás) menej známe mená, napr.: V. Mikuličová, M. Potocká, Zora-Lacková, E. Petrovská, H. Horáková, M. Cvernová, V. Jahodová. M. Poppeová či P. Kompiš. K tomu sa pridala aj snaha o zvyšovanie počtu čitateľiek, záujemkyní o nákup kníh, čomu výdatne slúžila literárna kritika, napr. v rubrike Literárna kronika (neskôr len Kronika) pod vedením Márie Štechovej, riaditeľky školy *Živeny*. Jej snahou, aj snahou ďalších prispievateľiek, bolo viesť čitateľky *Živeny* z úrovne naivných čitateľiek k emocionálne rozvinutej recepcii a neskôr k odborne vedenej percepcii, v ktorej sentimentalita už nemala miesto. S tým, pravdaže, súviseli náročnejšie kritériá niektorých recenzentov a kritikov, napríklad: J. Úlehu, J. Menšíka, E. Maróthy-Šoltésovej, F. Kleinschnitzovej, O. Krčméryovej a i.

V každom ročníku sa stále výraznejšie dostávala do popredia ženská otázka a témy, dotýkajúce sa historicky podmienených zmien v poprevratovej ČSR v celospoločenskom meradle, ktoré sa priaznivo nakláňali – aj vďaka vplyvu prezidenta T. G. Masaryka a jeho dcéry Alice – k všestrannému uplatneniu žien vo viacerých sférach verejného života. Reflexia feminizmu, zväčša však prezentovaná v umiernennej podobe emancipácie (napr. Ľ.

Podjavorinská, E. M. Šoltésová), životný štýl modernej ženy, do ktorého prináleží nielen vedenie domácnosti, ale aj kultúrne vyžitie, angažovaný vzťah k ľudovej tvorivosti, moderné trendy v odievaní či v bývaní, etiketa a tradičné hodnoty vo výchove detí, sa neustále objavovali na stránkach časopisu a napĺňali rubriky zaujímavosťami z domova i zo sveta.³

Škála tém literárnych príspevkov, aj keď v umeleckej kvalite často rozkolísaná, bola naprieč ročníkmi *Živeny* poznačená samotným cieľom časopisu – formovať sčítanú, kultúrne rozhladenú modernú ženu. A to platilo aj o snahe mužských autorov, ktorí do *Živeny* prispievali v hojnom počte, napr: J. G. Tajovský, J. Tajný, J. Elen, E. B. Lukáč, A. Prídavok, J. C. Hronský, Jégé, J. Alexy, F. Gabaj a i.



Titulný list XVIII. ročníka časopisu *Živena* z roku 1928

V sledovaných ročníkoch sa tak literárno-umelecká zložka stále posilňovala, najmä pod vedením Anny Škultétyovej v spolupráci s Leou Mrázovou, keď popri literatúre boli uverejňované články o osobnostiach výtvarného umenia. Faktom teda je, že zoznam mien mla-

³ Z ich analýzy súčasných ženských a mužských periodík je zrejmé, že príbehy zo života žien a móda patria medzi tie rubriky, ktoré už od prelomu 19. a 20. storočia až podnes reprezentujú modernú ženu (Bónová – Jasinská, 2013, s. 7 – 10). Potvrdzuje to aj kapitola D. Hučkovej (2011, s. 62 – 78), v ktorej sa autorka venuje časopisu *Dennica* a upozorňuje na to aj mediologická reflexia Vansovej *Dennice* od M. Gladiša (2018, s. 2018 – 221).

dých začínajúcich autoriek a autorov sa stále viac a viac rozširoval a v druhej polovici 20. rokov, predovšetkým však na konci tridsiatych rokov 20. storočia, sa výrazne obohatil o početnú skupinu poetiek a prozaičiek, ktoré sa stali príslubom slovenskej literárnej budúcnosti, napr: J. Cirbusová, Z. Zguriška, M. Figuli, H. Záturecká, S. Manicová, M. Pietrová, ale aj M. Haľamová, H. Feibighová, Š. Buganová atď. (viaceré z nich sú už obsiahnuté v antológii A. Bokníkovej *Potopené duše*, 2018).

Tu však na margo kultúrneho života nemôžeme nespomenúť, že pod vplyvom rozvíjajúceho sa profesionálneho divadelníctva sa do pozornosti čitateľiek dostávali informácie aj o talentovaných herečkách, zakladateľkách súborov, rozhovory s niektorými výraznými osobnosťami profesionálneho divadla (napr. Emília Wagnerová), ale aj fotografické záznamy z divadelných vystúpení, konkrétnych javiskových scén v SND, ktoré mali prilákať diváka do hľadiska nielen svojím príťažlivým vzhľadom.

Pri čítaní *Živeny* však zaujme aj žánrová pestrosť, pretože na jej stránkach sa môžeme stretnúť aj s menej frekventovanými žánrovými formami a útvarmi. Popri tradičných románoch, novelách, poviedkach sú to aj listy, humoresky, besednice, fejtóny, cestopisné črty, ba aj reportáže.

Zalistujme v jednotlivých číslach *Živeny* a začítajme sa do vybraných úryvkov, ktoré nás síce svojím dobovým obsahom prenású o storočie naspäť, no so stále aktuálnym, dodnes „živým“ odkazom.

Vzor autonómnej ženy

Živena v rubrike Miešaná beseda uviedla rozsiahlejší medailón na pokračovanie od Márie Štechovej o českej spisovateľke Božene Němcovej (č. 6 a 7 – 8, 1919/1920, s. 155 – 157; pri príležitosti stého výročia jej narodenia). Autorka jej dala prívlastok prvej modernej ženy v Čechách, teda nezávislej a autonómnej, s odvahou „utvoriť si život podľa svojho vnútorného zákona“. K tomu pripája vlastnú reflexiu Němcovej vzoru: „Tvrdím, že je to prvá a najväčšia feministka česká – totiž žena, ktorá pochopila a svojím životom uskutočňovala zásadu: žena musí vytvoriť svoj život z vlastných zákonov svojej bytnosti. Žena nesmie čakať, kým muž sformuje jej život, musí stáť vždy oproti mužovi ako *osobnosť svojprávna*, osobnosť, ktorá žije zo svojich vnútorných prameňov, osobnosť, ktorú nútene podriadit pod vôľu druhého je nemravné.“

V pokračujúcich myšlienkach vysvetľuje, že nejde o feminizmus, ktorým by sa žena odvádzala od muža, ale o to, aby žena ostala ženou, t. j. aby „v každej žene bol prebúdzaný tento zmysel pre zodpovednosť vlastného života – aby ženy nevidely svoju úlohu v tom, podriaďovať sa slepe vôli muža a zvaliť všetku zodpovednosť *svojho* života na neho.“

Ženy v slovenskej literatúre

Z literárnokritického hľadiska je zaujímavý článok uverejňovaný na pokračovanie (č. 7 – 12, 1919/1920) *Črty zo slovenskej literatúry I., II., III.* od Jana Menšíka, prevzatý z českého časopisu *Zvěstování*. Literárny kritik sa v ňom venoval slovenským spisovateľom, medzi nimi aj prozaičkám E. Maróthy-Šoltésovej, T. Vansovej, poetke Ľ. Podjavorinskej (s. 183 – 184), ale aj prozaičke B. Slančíkovej-Timrave.

Najväčší priestor si vyslúžila B. S. Timrava, ktorej tvorbu predstavil cez svojrázne témy a postavy viacerých jej próz. Výstižne o jej psychologickej, akoby „reliéfnej“ kresbe charak-

terov napísal: „Umenie charakterizovať stupňuje spisovateľka letnými pohľadmi, zdanlive mimochodom vrhanými, ale pevne sosústredenými; jej postavy pred nami vyrastajú tým ostrejšie, že sú prehlbované tými zvláštnymi rezbárskymi rezmi, pripomínajúcimi svojou technikou rázovité ľudové umenie. Zachytáva život v celej jeho rozmanitosti, tu úryvkovite, ako sa javí, tu odkrývajúc jeho složky, utajené pod povrchom, s výraznou záľubou podať vnútorný život svojich odlišných postáv“ (s. 228).

A v závere sa opäť k jej prenikavému charakterizačnému majstrovstvu vracia, aby kriticky skonštatoval: „Objektívnosť jej líčenia, prísnosť názorov, ktorá ničoho nezamlčuje, čistota zraku stavia Timravu medzi najlepších slovenských poviedkárov“ (s. 230).

Podobne si počína aj ďalšia recenzentka v rubrike Z literárnej kritiky, odkiaľ vyberáme úryvok z recenzie (1921, č. 12, s. 239 – 240) Timravinej zbierky *Dedinské poviedky* (s prózami *Príde čas*, *U Kanátov*, *Ťapákovci*). Opäť sa tu vyzdvihuje majstrovské zvládnutie kresby jednotlivých charakterov, čím sa do popredia dostáva nie dojem čitateľa, ale pohľad percipienta – literárneho odborníka (autorkou bola zrejme E. M. Šoltésová): „Ona neopisuje ľudí, ale hotových nám ich stavia pred oči. Ani nevieme, ako sme sa s nimi oboznámili, ale ich známe, vidíme ich a počujeme. Takto bez opisovania vedieť čitateľovi do predstavy vložiť dve – päť – desať i viac osôb od seba sa líšiacich, ale v sebe ucelených, i udržať ich takými celým priebehom rozprávky, so všetkými povahovými dôsledkami, je zriedkavým darom i u dobrých spisovateľov.“

Moderná a praktická slovenská žena

Popri tradičnej výchove gazdiniek a zaujímavých receptoch boli v rubrikách *Živeny* uverejňované aj novinky zo sveta módy, bytovej kultúry, vzdelávania a pod. Nazrime doň aspoň krátkou ukážkou z článku *Nohavice?* (1927, č. 1, s. 18), kde sa uvádza: „Parížsky slávny krajčír Poiret prorokuje v americkom časopise „Fórum“, že za 30 rokov zmiznú sukne a že ženské budú tak nosiť nohavice ako teraz nosia ostrihané hlavy. Bude to vliv Ameriky. Čím väčšími preniká svet duch amerikanizmu, tým mužskejšou a prísnejšou sa stáva ženská móda. Nohavice nebudú len módou, ale stanú sa ženským takými nezbytnými, ako teraz ostrihané vlasy.“

Príťažlivou bola nová rubrika *Móda a vkus* (zavedená od XVIII. ročníka *Živeny* v roku 1928, č. 1, s. 18 – 19), ktorú otvárala redakcia s vtipom a jasným cieľom – pomôcť ženám nájsť vlastný štýl. Od úvodného kréda „dnešná žena je vo dne druhom a večer vílou“, teda v práci má iný odev než ako je honosná večerná toaleta, sa dostáva k svojmu hlavnému zámeru: „Poznaj samú seba!“, lebo „Čo pristane mne, nepristane tebe!“, s odôvodnením, že žena má poznať svoju individualitu a podčiarknuť ju odevom. Po takomto krátkom uvedení sa v ďalších číslach stretávame s odbornými radami zo sveta módy, o trendoch, štýloch, príležitostiach aj o módnych detailoch a novinkách pre ženy a mužov, nevynímajúc ani deti.

Prózy mužov

Spomedzi poprevratových čísel bol XIII. ročník z roku 1923 obzvlášť bohatý a pestrý na publikované literárne práce. Pristavíme sa preto pri dvoch reprezentatívnych ukážkach z neho, a to pri humornej črte J. C. Hronského *Oči* (č. 5, s. 82 – 86) a črte *Vianoce* (č. 11 – 12, s. 201 – 203). V prvej z nich autor zachytil vtipnú situáciu mladého študenta, ktorý

v predstavách unikal pred realitou ku krásnym očiam slečny Karolíny, aby sa aspoň v predstave ohrial. Stretli sa, keď zháňal polienka na kúrenie a on nedokázal odmietnuť pozvanie na čaj, a preto ich cestou radšej odhodil. No prezradil sa, keď ho donútila hrať a v puzdre namiesto huslí boli ďalšie polienka. Vyhovoriť sa na žartíky kamaráta, no kým prišiel domov, slúžka priniesla celý kôš dreva na kúrenie, aby mal náhradu za tie, čo cestou na návštevu odhodil.

Humoreska *Oči* s jemným nádychom žensko-mužskej príťažlivosti bola isto pre čitateľky *Živeny* osviežením a poklonou ženskému dôvtipu.

Druhá črta – *Vianoce* – sa odohráva na dedine, kde sa ocitla po strate najbližších mladá učiteľka Verona Bolešovie, aby sa svojím učiteľským povoláním sama uživila. Získala nový domov, v ktorom našla samu seba, prekonala žiaľ. Duchovný most Vianoc a prítomnosť starej, ale láskavej pani Mojžišovej, jej pomohli prekonať vnútornú krízu a pocit osamotenía. V prózach J. C. Hronského teda možno nájsť krásu či záblesky úsmevu každodenného života, ale aj trvalé nadčasové hodnoty.

Prózy žien a ohlas v kritike

Nazrime aj do niekoľkých próz ženských autoriek, napríklad do Zorinej prózy *Vo vlaku* (1924, roč. XIV., č. 6, s. 104 – 109) a do prózy *Stávka* uvedenej pod skratkou – on (1924, roč. XIV., č. 10. – 11., s. 211 – 212).

Próza *Vo vlaku* je krátkym príbehom o stretnutí mladej slečny Ely s bývalým nápadníkom, dnes už nie študentom, ale zabezpečeným pánom profesorom. Vidina výhodného vydaja vyvolá v nej túžbu obnoviť vzťah, a preto koketuje s ním, až kým neodíde zmätený na chodbu, aby získal stratenú rovnováhu. Medzitým sa zarožpráva s iným mužom, ktorý ho po neblahej skúsenosti a rozpadnutom manželstve vystríha pred nárokmi ženy, ktorej garderóba je drahšia ako jeho trojmesačný plat. Profesor si zrazu uvedomí, do akej pasce by bol spadol, keby nie skúsenosť iného muža. Keď vystúpil z vlaku, jeho myšlienky už nepatrili Elinke, lebo ho zaujalo mladé, skromné a nenápadné dievča, ktoré je obrazom nevtieravej prirodzenej krásy a zvnútorňených cností.

Krátka humorná poviedka *Stávka* je o dvoch slovenských študentoch v Prahe, ktorí uzavrujú stávku o pozvanie na večeru, ak na ulici Samo osloví slečnu a privedie ju za ruku k Milošovi. Tak sa aj stane, no keďže Samo má iné plány, oženiť sa s bohatou strýkovou dcérou, neslušne nechá slečnu Oľgu stáť na ulici v kruhu rovesníčok. V ten večer sa však ešte predsa len stretnú. Na veľké prekvapenie zistí, že tou vysnívanou nevestou, je práve slečna Oľga. Chuť dopriať si z dobrého jedla Sama razom prešla.

V oboch prózach sa čitateľky stretli s mladými ľuďmi, vyfintenou a koketnou slečnou Elou a vypočítavým študentom Samom. Obaja reprezentujú ženské aj mužské negatívne vlastnosti, ktoré sú vzdialené od ideálnych vzorov. Svojím nezrelým charakterom podnecujú čitateľskú reflexiu, z ktorej sa vynárajú tie pravé eticko-morálne hodnoty – každodenná slušnosť a skromnosť ako základ životného úspechu a šťastia. Prózy sú napísané pútavo, obe oplývajú rozprávačským talentom svojich tvorcov. A ich zámer je jednoznačný – cez čitateľský zážitok formovať morálny profil ženskej osobnosti a cez jej príbeh dotvárať aj charakter mužov.

Do umeleckej prózy žien prispela svojím svojrýznym textom s regionálnym koloritom Myjavu – Zuzka Zguriška (1938, XXVIII, č. 5, s. 125 – 130). Príbeh troch mládencov z myjav-

ských kopaníc *Vojna robí človeka* dokázala osviežiť dialektom a zároveň sa pohrať, iskrivo a vtipne, so skúsenosťou z vojny. Juro Omasta a Jano Šurín, odchádzajúc na vojnu ako vzurní, voči rodičom alebo milej nevďačne drzí, si po pár dňoch vojenského života uvedomili, čo je hodnota domova a istota rodinných a priateľských vzťahov. Tretí z nich, Mišo Rafčík, sirota a tulák, našiel svoje istoty, teplú posteľ a strechu nad hlavou, paradoxne, aj na vojne.

Zguriškinu tvorbu pozitívne prijali čitatelia, ale aj literárna kritika (1938, XXVIII, č. 5, s. 147). Pod skratkou K. M. bol zhodnotený jej román *Bičianka z doliny* (1938). Vyznačuje sa osobitým humorom, prirovnávaným ku Kukučínovi a Kalinčiakovi. Prínos autorky recenzent vidí v pokračovaní línie ženských autoriek a na margo jej kvalít uvádza: „Práve touto znalosťou prostredia, mentality ľudu, znalosťou nárečia Zguriškine práce majú osobitné postavenie v našej súčasnej próze. Sbližujú nás intímne so samobytným slovenským krajom, jeho obyvateľmi a presvedčajú nás, že dôkladná znalosť prostredia, z ktorého autor čerpá svoje námety, je na osoh životnosti a pravdivosti jeho diela“.

Odborne ocenenými sú humor a autorkin svojský štýl: „bez literárskej manieri a šablonovej upätosti“. Kritik sa tu upriamil nie na čitateľský dojem a recepciu, ale na umelecké kvality textu, pričom neopomenul ani ilustrácie, podľa neho „prepiate karikatúry, bez onej teplej poetičnosti, s akou Zguriška jednako len zobrazuje svoje postavy“.

Na záver nášho bádania ženského časopisu *Živena* v rokoch 1919 – 1938 (výberovo 1919/1920 – 1928 v porovnaní s rokom 1938) môžeme konštatovať, že časopis *Živena* si na osi času budoval svoju kvalitu vzostupne s dôrazom na obsahovú pestrosť rubrik a článkov. Z nich akosi prirodzene vyrástla kvalita žánrových variantov a foriem. Na svoju dobu to bol esteticky inšpiratívny, intelektuálne podnetný a pre čitateľky aj prakticky nápomocný publicistický produkt, ktorého premyslená koncepcia zaujme čitateľov ešte aj dnes⁴.

⁴ Príspevok vznikol v rámci grantového projektu KEGA 008UPJŠ-4/2017 *Veda bez bariér (Interdisciplinárne inšpirácie súčasnej literárnej vedy a jazykovedy v edukačnej praxi na VŠ)*; vedúci riešiteľ: prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc. Nadväzuje na kapitolu *Časopis Živena po vzniku Československej republiky* v publikácii *Živena. 150 rokov spolku slovenských žien*. Bratislava : Slovart, 2019, ktorá vyšla pod egidou súčasnej predsedníčky spolku Živena Magdy Vášáryovej.

LITERATÚRA A PRAMENE

- BOKNÍKOVÁ, A.: *Potopené duše. Z tvorby slovenských poetiek v prvej polovici 20. storočia. Čítanka*. Bratislava : Aspekt, 2017.
- BÓNOVÁ, I. – JASINSKÁ, L.: Rod v slovenských printových médiách. In: *Gender in the Media. Transnational Perspectives*. Košice : Pavol Jozef Šafárik University in Košice, 2013.
- GLADIŠ, M.: Terézia Vansová a jej Dennica (mediologická reflexia o prvom slovenskom časopise pre ženy) [online]. In: *Metodologické inšpirácie v literárnovednom výskume II*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2018, s. 188 – 221. Dostupné na: <https://unibook.upjs.sk/img/cms/2018/ff/metodologicke-inspiracie-monogr-web.pdf>.
- HUČKOVÁ, D.: Literárny obraz ženy. Reflexia postavenia žien v časopise „Dennica“ v rokoch 1898 – 1903 a dobový literárny obraz ženy. In: DUDEKOVÁ, Gabriela a kol.: *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2011, s. 62 – 78.
- KODAJOVÁ, D. a kol.: *Živena. 150 rokov spolku slovenských žien*. Bratislava : Slovart, 2019.
- Živena*. Zábavnopoučný časopis, orgán spolkov Živeny a Lipy. 1919 – 1928, roč. X. – XVIII. a 1938, roč. XXVIII.

DUCHOVNOSŤ V ČRTE JOZEFA GREGORA TAJOVSKÉHO TAJNÍ BOHÁČI

PaedDr. Lívia Barnišinová¹
Centrum jazykovej prípravy
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Jozef Gregor Tajovský, ako autor prislúchajúci k neskorej generácii realizmu, bol spočiatku literárnou kritikou odmietaný², presadzoval sa pomaly, a to nielen na poli poézie, ale aj prózy. Dôvody vysvetľuje J. Škultéty, ktorý Tajovského prózu videl ako opis otvorenej, drsnej (až naturalisticky) podávanej reality (Mikulová, 2005, s. 17). Nemôžeme však zazlievať Škultétymu a iným ostré výstupy proti Tajovského prozaickej tvorbe. Tajovský bol totiž spisovateľom, ktorý neharmonizoval, nezakrýval si oči pred temnou stránkou života, najmä tou, ktorá sa dotýkala najhlbšieho ľudského prežívania, preto „v tvorbe medzi prácami *Rysavá jalovica* a *Mišo* leží vnútorný vývoj ľudovej prózy od prostého, beznáročného, skorej na hrubú komiku rátaného obrázku k sytej kresbe, odhaľujúcej slovenskú ľudovú dušu“³ (Votruba, 1956, s. 903).

Práve v „slovenskej ľudovej duši“ Tajovský vidí základný axiologický rozmer človeka, ktorý si ho uvedomuje ako svoje prvotné riadenie ľudskej existencie: „Dolu idúc ja som si zúfal, že títo ľudia vari nikdy nebudú vedieť, že krome toho, že sú katolíci, sú ešte aj ľudia, Slováci, občania!“ (Rosenbaum, 1974, s. 21), alebo inde: „Človek! To je pre mňa najvyšší pochop šľachetnosti, mravnosti, národovectva a všetkého dobrého a pekného!“ (Lesňáková, 1974, s. 109). Tieto a iné autorove výroky naznačujú, že Tajovský pri formovaní svojich literárnych postáv síce nezachádza do rozsiahlych literárnych útvarov, no o to viac sa sústreďí na intenzitu ich prejavu. Preto sú jeho literárne postavy zasadené do malých žánrov, ktoré „priamo korešpondujú s malým slovenským svetíkom; no zvnútra je to práve naopak“ (Matuška, 1974, s. 12). Azda skromným útvarom, do ktorého sú postavy zasadené, evokujú v literárnych vedcoch „figúrky“, na ktoré upozornil v roku 1974 A. Matuška nasledovne: „Vytvárajú figúrky, nie figúry, nie postavy? Ale tieto ich figúrky predstavujú viac ako rozpracované figúry iných. Maco Mlieč, Starý, Apoliena, Mamka Pôstková – tieto názvy a mená vyslovujeme akoby šlo o útvarove veľké diela; to by nebolo možné, keby sa tu na veľmi malom priestore neboli husto povedali nové a závažné veci“ (tamtiež, s. 12). Napriek tomu, O. Čepan v roku 2001 opäť konštatuje, že krátke žánre Tajovského prózy

¹ Autorka je externou doktorandkou na UPJŠ v Košiciach v študijnom programe literárna veda.

² Na tento fakt poukazuje Karol Rosenbaum, keď píše o Tajovského ťažkostiach etablovať sa na literárnom poli. Bol odmietnutý napríklad Slovenskými novinami v roku 1883: „Váš verš – ak nasilu chcete – uverejníme, ale len vo ‚Všeličom‘ a vo Vašom vlastnom záujme bez mena“ (Jozef Gregor-Tajovský – Janko Jesenský, 1974, s. 16).

³ Upozorňujeme, že F. Votruba odkazuje na poviedku J. G. Tajovského *Mišo* (1915).

zobrazujú iba „osihotene figúrky k spoločenskému románu“, ktorý nikdy nenapísal (s. 204). Ako to teda v skutočnosti je? Nie je ich „veľkosť“ implicitne ukrytá kdesi inde?

Odpoveď na otázku môžeme hľadať napríklad v ruskej literatúre a v názoroch ruského realistu L. N. Tolstého, ktoré značným spôsobom ovplyvnili prózu J. G. Tajovského (prirodzene, pod vplyvom pražského prostredia a hlasistov), na čo poukazuje jeho list F. Votrubovi: „Ja Tolstého ľudové poviedky nedám za celú slovenskú literatúru“ (Mikulová, 2005, s. 38). Podobne aj S. Lesňáková píše, že Tajovský sa k Tolstému hlásil ako k „svojmu vzoru“⁴. No aj napriek jasnému pozitívnemu vzťahu autora k ruskému realistovi vidí S. Lesňáková zásadný rozdiel medzi Tajovským a Tolstým, a to v otázke náboženstva. Podľa jej názoru „Tolstoj od literatúry požadoval, aby odpovedala na životné otázky ľudu a vo svojom diele nastavoval hlboko pravdivé zrkadlo jeho životu. Jednako mnohými ľudovými poviedkami, v ktorých hlásal náboženskú pokoru a iné nadprirodzené cnosti, odvádzal umenie od každodenných potrieb ľudu a od riešenia problémov reálneho života. Tajovský nepreberá túto Tolstého ideovú platformu. **Niet uňho [...] tolstojovskej náboženskej motivácie.** Tajovský nepíše a nevolá po nábožných cnostiach. **Ide mu o morálku každodenného života**, o podporovanie prirodzených dobrých vlastností“ (Lesňáková, 1974, s. 104 – 05; bold L. B.). Napokon, aj v spolku Detvan, ktorého Tajovský bol členom, sa objavovali názory na Tolstého prácu. Napríklad Jége sa z Tolstého a jeho žiakov vysmieval a považoval ho za fušera na poli filozofickom i náboženskom (Mikulová, 2005, s. 18). M. Mikulová však upozorňuje na fakt, ktorý je dôležité si uvedomiť – svoje literárne počiatky Tajovský začal uverejňovať ešte pred príchodom do Prahy, a teda neboli tvorené pod vplyvom hlasistov (tamtiež, s. 47).

Napriek tomu, že sme si pre svoj výskum nevybrali literárne dielo, ktoré patrí medzi Tajovského literárne počiatky, chceme overiť, či dnes, keď nám interdisciplinarita⁵ ponúka iné pohľady na literatúru, ešte stále platí tvrdenie S. Lesňákovej o náboženskej „nemotivácii“ J. G. Tajovského. Napokon aj M. Mikulová vo svojich úvahách nabáda na „nové čítanie“ Tajovského textov, ktorý „ako najviac ideologicky zneužívaný autor doteraz nebol adekvátne rehabilitovaný (znovu interpretovaný)“ (Mikulová, 2010. s. 70).

V súvislosti s literárnymi postavami, ktorých duchovnosť bude v centre pozornosti v analyticko-interpretáčnej časti príspevku poznamenajme, že J. G. Tajovský sa dôverným vzťahom ku svojim hrdinom netajil. Na tento fakt poukázali mnohí (A. Bejblík, 1956; O. Čepan, 2002; M. Mikulová, 2005 a i.), berúc do úvahy korešpondenciu Tajovského a F. Votrubu z Nadlaku, 1. septembra 1909: „Za Tvoj rozbor v ‚Sborníku‘ som Ti vďačný. [...] Bujnáková poznámka aj mňa bolela. Veď som ja nad mojím ‚Pastierčaťom‘, ‚Do konca‘, ‚Maco Mlieč‘, ‚Ondrej – Cigáň‘, ‚Apoliena‘, ‚Tajní boháči‘, ‚Do kúpeľa‘, ‚Mamka Pôstková‘ – plakal,

⁴ Viac o vzťahu Tajovského k ruskej realistickej literatúre píše S. Lesňáková, 1974, s. 103 – 113.

⁵ Črtu *Tajní boháči* budeme interpretovať z duchovného hľadiska a vychádzať budeme z metodiky výskumu Ivicy Hajdučekovej, ktorá vo svojej monografii s názvom *Duchovnosť v (re)interpretácii diel slovenskej literatúry* (2016), v kapitole s názvom *Interdisciplinárne inšpirácie vo výskume metaempirickej dimenzie literárnej skutočnosti* predstavila ucelený pojmový aparát (*duchovnosť, transcendencia, religiozita, spiritualita, spiritualéma, „homo religiosus“, „homo spiritualis“ a „homo spiritus“*) na výskum duchovnosti. Pojmový aparát bol prvýkrát publikovaný v poľskom medzinárodnom časopise: *Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education* v kapitole *Dissertations and Articles*, v štúdiu s názvom *Metodologické východiská vo výskume spirituality a metaempirickej dimenzie literárnej skutočnosti* (Hajdučeková, 2013, s. 58 – 82).

a Bujnákoví a ‚Nár. novinám‘ sú to len neumelou rukou retušované bledé fotografie? Ďaku-jem Ti, že si ma neurazil v mojom cite k mojim ‚hrdinom‘“ (*Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*, 1956, s. 172). Verne zobrazíť osudy týchto „hrdinov“ sa mu podarilo na malej ploche v podobe zápiskov, memoárov⁶, odkazujúc na jednoduchosť smerujúcu k univerzálnemu fundamentu ľudského života. Takouto témou bola iste aj téma umierania, smrti a posledných vecí človeka. Detailne ju opísal už v črte *Do konca* (1900), kde predstavil filozofiu dedinského človeka – *žiť a pracovať bez oddychu až do konca* – podčiarknutú morálkou každodenného žitia. Tému smrti neskôr ešte viac rozvíja v črte *Tajní boháči* (1904), ktorá priamo nepatrí medzi starootcovské texty, ale s nimi úzko súvisí svojim univerzálnym záberom⁷. S tým je spojený aj mýtický princíp v tvorbe Tajovského, o ktorom píše M. Mikulová: „Ľudský príbeh sa Tajovskému vylupuje z akejsi prapodstaty a nie je rozdiel medzi jeho súčasníkom a človekom žijúcim v dávnej histórii. Jeho obrazy ‚obyčajných‘ osudov presahujú región a dobu a smerujú vo svojej obnaženosti smerom k mýtu“ (Mikulová, 2005, s. 91).

Pripomeňme si, akým spôsobom reagovala na *Tajných boháčov* aj súdobá kritika. Spomenuli sme Tajovského pozitívny vzťah k ruskej literatúre. Preto keď má Dušan Makovický možnosť predložiť črtu Tolstému, Tajovský víta tento krok. Alois Bejblík uvádza záznam nasledovne: „Sliškom mnoho podrobnostnej; smrť jeho lučše a rasskaz chuže.‘ Ujo Dušan vysvetľuje to tak, že smrť drotára je lepšie opísaná, ostatok slabšie. – Ovšem netreba zabúdať na názory Tolstého!“ (*Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*, 1956, s. 834). Tolstoj sa nevyjadril k črte kladne, pochválil len scénu umierania, „neprejavil porozumenie pre Tajovského rozháranú vetu, potvrdil však nepriamo, že rozprávanie tu nie je v popredí“ (Mikulová, 2005, s. 101). A tak sa čitateľ stretá s verným, realisticky opísaným obrazom umierania hlavnej postavy.

Pre Tajovského bola smrť prirodzenou súčasťou ľudského života a až zarážajúco realisticky pristupoval k tejto téme, na čo poukazuje H. Gregorová vo svojich spomienkach, ktoré sú, uvažujúc v intenciách našej témy, pre nás impulzom (aj) pre ďalšiu interpretáciu. Ide o Tajovského spomienku na ťažkú chorobu, ktorú v detstve prekonal. Lekári mu predpovedali smrť a matka, podľa starodávneho zvyku začala synovi šiť košieľku: „Čo to šiješ?‘ spýtal sa s detskou zvedavosťou. [...] ‚Tebe košieľku do...‘ posledné slovo zadržlo v hrdle a zaznelo čajsi nepočuteľne: ‚hrobu‘. [...] Keď mi toto Tajovský rozprával, prehradilo ma. ‚Ako ti to mohla, vlastná matka?‘ ‚Na dedine berú smrť prirodzene,‘ vysvetlil mi. ‚A keby ľuďom srdce čo ako plakalo za odchádzajúcim, nakoniec sa vpravia do božej vôle‘“ (*Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*, 1956, s. 597). Zo spomienok autora sa neukazuje len jeho prirodzený prístup k takej ťažkej téme akou je smrť, ale aj spôsob akým ľudia túto udalosť prekonávali. Východisko nachádzali v Bohu, ku ktorému sa utiekali a odovzdávali sa do jeho vôle. Predpokladáme, že toto prežívanie kresťanského človeka na dedine autor osobitým spôsobom pretavil do literárnej skutočnosti, vychádzajúc i z vlastných skúseností, pretože ako spomína H. Gregorová, „Tajovský bol veriacim človekom, no nikdy nie

⁶ Na fakt, že u Tajovského naozaj ide o memoáre z jeho života, poukázal Štefan Janšák v príspevku *Tajovský v kruhu bratislavských priateľov* (1956). Pri skúmaní Tajovského literárnych počiatkov zistil, že sú v mnohých prípadoch vlastne memoáre, na čo ho autor neupozornil. Prišiel preto za Tajovským s otázkou, či má tieto črty považovať za pamäti. Odpoveď znela: áno (*Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*, s. 503).

⁷ Porovnaj Mikulová, 2005, s. 99.

neznášateľný prívrženec cirkvi. Veril v božie zákony a pridržal sa ich“ (tamtiež, s. 625) a O. Čepan dodáva, „je preňho príznačné, že osobné problémy ukrýval v osudoch iných“ (Čepan, 1984, s. 367).

Analyticko-interpretáčn

Próza *Tajní boháci*⁹ je retrospektívne prehovoreným príbehom, ktorý vyrozpráva posol pri stretnutí s lekárom na ceste za umierajúcim, aby tak postupne odhalil život starého Adama, pútnika, ktorý sa vrátil zomrieť do rodného kraja. Motív návratu a zároveň cesty, evokuje cyklický princíp – Adam chce umrieť na mieste, kde sa narodil a uzatvoriť tak kruh života. Fundamentálne životné opozície, „večné princípy“, témy – život a smrť, tak anticipujú filozoficko-duchovné ladenie črty.

Autor na začiatku veľmi vecne konštatuje, že „navštívil priateľa lekára na Čadci. Zavolali ho k nemocnému. Šiel som i ja s ním“ (online, s. 2). Po tomto krátkom prehovore autorského rozprávača prichádza na scénu posol, ktorý odkrýva dôvody neskorého volania lekára: „Už by sme vás (lekára) aj neboli ustávali, ale pán kapláno, keď ho včera zaopatrovali, povedali: „Už môžete poslať po doktora“ (tamtiež, s. 2). V anticipačných slovách posla, odkazujúcich na ďalšie smerovanie deja, je predstavená hierarchia dôležitosti úkonov pri umieraní človeka. Dedinský človek v tom má jasné pravidlá, determinované kresťanským pohľadom na umieranie: najdôležitejšie je pripraviť a zaopatriť umierajúceho duchovne a až potom poslať po lekára. Vôľa Boha je určujúcim determinantom v živote kresťanského človeka. Text takto predznamenáva religiózne ladenie deja. Autor pomyselnú tenziu vyplývajúcu z paradoxu (najprv farár, potom lekár) – stretu odlišného uvažovania o posledných veciach (lekár vs. kresťan) strieda detenziou, keď posol vysvetľuje: „No, dakedy preda len aj pomôže... ak je nie ešte veľmi zle. Ale ak má človek zomrieť, jednak zomrie. Božej moci sa nič nenaprotivíš. Iba hriech – pokúšať Pána Boha. Či je nie tak?“ chcel mať prisvedčené, že neublížil“ (tamtiež, s. 2). Tajovský na tomto mieste, ale aj neskôr frazeologizmami, porekadlami a prísloviami odkrýva v črte uvažovanie postáv, syntax sa mu stáva prostriedkom na nedopovedanie myšlienky. Najmä apoziopéza

⁸ V nasledujúcej interpretačnej časti sa oprieme o vedecký výskum antropológa Victora Turnera, ktorý vo svojej práci *Průběh rituálu* (2004), odkazujúc na Arnolda van Gennepa, vysvetľuje fázy rituálu prechodu, „rites de passage“, nasledovne: Všetky rituály prechodu sa skladajú z troch fáz: odlúčenie, pomedzie (či limenu, čo v latinčine znamená „prah“) a prijatie. Prvá fáza (odlúčenie) pozostáva zo symbolického správania, ktoré predstavuje vytrhnutie jedinca alebo skupiny z pevného miesta v spoločenskej štruktúre alebo zo súboru kultúrneho postavenia alebo z oboch. V prechodnom, „liminárnom“ období, sú vlastnosti subjektu rituálu nejasné. V tretej fáze (znovuzačlenenia alebo prijatia) je prechod zavŕšený (Turner, 2005, s. 95 – 96). Symboly, ktoré predstavujú liminárne situácie sú početné a rozmanité, a často sa vzťahujú k fyziologickým procesom, ako sú smrť, narodenie, anabolizmus a katabolizmus (tamtiež, s. 106). Turner napokon píše aj o rysoch liminárnych bytostí, z ktorých, s ohľadom na našu nasledujúcu interpretáciu, vyberáme nasledovné: „V liminarite sa podriadení stávajú najvyššími. Je pre nich typická podriadenosť a mlčanie, nemajú žiadne miesto ani postavenie, sú pasívne a nič im nepatrí. Pred prechodom sa subjekt musí ponížiť, aby si vážil svoje nové postavenie. Často sa musia vystahovať alebo majú nejaký špeciálny príbytok“ (tamtiež, s. 102 – 105). Toto všetko sa odohráva už nie vo všeobecne platnej štruktúre spoločnosti, ale za týchto okolností sa spoločnosť ocitá vo fáze, keď štruktúru nahrádza antištruktúra. Jedinca sa ocitajú v posvätnnej štruktúre *communitas*, v ktorej sa spoločne podriaďujú všeobecnej autorite z hľadiska rituálu (tamtiež, s. 97).

⁹ GREGOR TAJOVSKÝ, Jozef: *Tajní boháci*. In: Zlatý fond denníka SME 2008, Dostupné na webovej stránke (world wide web): http://zlatyfond.sme.sk/dielo/576/Tajovsky_Tajni-bohaci.

roztvára priestor na dialóg s čitateľom, ktorému neskôr, prostredníctvom konania postáv „doplní všetky logicko-významové medzery“¹⁰.

Presuňme sa však ďalej v texte, kde do retrospektívneho príbehu vstupuje osudová postava¹¹ – Adamova krstná dcéra, ktorá sa ho na staré kolená ujala. V retrospektívnej narácii je predstavený ťažký údel Agnesy, ktorá žila sama, so štvorročným dievčatkom, bez muža a s veľkým hriechom – nebola vydatá v kostole: „Agnesa, parom vás tam po hostine, len sa vy dajte aj pred Bohom oddať; akože je to? [...] Všelijako to Pán Boh rozsudzuje. Mohli sa vziať a žiť, ako druhí ľudia žijú. [...] A starý hriech, nová hanba“ (tamtiež, s. 3). Napriek tomuto hriechu je rozprávač k Agnese zhovievavý a jej starostlivosť o Adama evokuje „splácanie“ dlhu Bohu, voči ktorému sa dopustila svojho prehrešku. Narúša sa tak matrica o vine a treste, keď autor do centra pozornosti nekladie amorálne správanie postavy. Agnesa je explicitne predstavená ako starostlivá žena, ktorá od Adama nechce nič iné, len aby jej zaopatril dieťa: „Dreva si donesiete, múky, masti si kúpite a čo si dáte, to vám uvarím. A na peci nespáva nik... Ak vám bude vysoko vychodiť, posteľte si na lavici. Za to mi, keď pôjdem do roboty, prizriete dieťa. Inšie od vás nežiadam“ (tamtiež, s. 3). Adam jej za opateru sľúbil ušetrené peniaze: „Onehdy dal zavolať richtára aj celý úrad a spravili písmo, že tejto sirote porúča tamtú stovku“ (tamtiež, s. 3). V rovine rozprávača je následne nastavené zrkadlo ľudu, keď upozorňuje na to, že pre mnohých by peniaze boli motiváciou, ale u Agnesy ju nevidí, dokonca prízvukuje, že mu aj „posteľ popustila“. Takýmto spôsobom sa postava Agnesy mení z človeka poznačeného hriechom na osobu, ktorej stretnutie s Adamom ovplyvnilo aj jej životné smerovanie natoľko, že podriaďuje svoje potreby druhému, a to v intenciách kresťanskej morálky, ktorá predstavuje milosrdenstvo, obetavosť, starostlivosť o druhých a i. Konanie Agnesy zároveň neevokuje pocit akéhosi „ospravedlňovania“ jej minulého hriechu, ale naznačuje, že pokánie je možné: „Ved' ono by sa bolo viac ľudí chytilo na tú opateru, keby tak do týždňa, za dva, a čo za pol roka, no... Lenže smrť istá, ale hodina neistá. A stovka sa môže minúť, s druhou nevedelo sa, čo urobí... no zabiješ ho kyjanicou a či vyložíš na cestu? Dnes, prosím vás, všelijaký svet, našli by sa aj takí. Ale Agnesa nie je tá stvora! V jeseni popustila mu posteľ a teraz od Vianoc len čo ho prekladá, už dvanásť týždňov“ (tamtiež, s. 3).

Text sa následne presúva do záдумčivej, filozofickej roviny so silným existenciálnym podtónom, odhaľujúcim uvažovanie o posledných veciach života: „Ja len prosím Boha všemohúceho, aby mi nedal dlho ležať, toť, ako tomu. [...] Najlepšie: ľahnúť si, spraviť s rodinou a svetom poriadok, porátať sa s Pánom Bohom a zomrieť. Ale nie každému je to dané. Koľkí aj po dva-tri razy prijmu Pána Boha, a zomrieť len nemôžu... To ide všetko, ako si si zaslúžil od Boha za tvojho živobytia. Veru tak!“ (tamtiež, s. 3). Tajovský v monológu postavy posla podčiarkuje základné intencie zmýšľania kresťanského človeka, ktorý počas svojho života žije spravodlivo a pred smrťou je preňho, vo svetle kresťanskej viery, dôležité pristúpiť k svätej spovedi, prijať eucharistiu, a takto duchovne pripravený, s čistým svedomím umrieť. Uzatvára minulosť a odovzdáva sa do rúk vyššej inštancie, ktorou je Boh. Nenaháňa sa za hmotnými statkami, sú preňho dôležitejšie duchovné hodnoty. Pretože

¹⁰ Viac sa lexikálnym a syntaktickým príznakom v Tajovského dielach venuje O. Čepan, 1992, s. 207.

¹¹ Keďže Agnesa zásadným spôsobom ovplyvní smerovanie života Adama, a na dlhší čas je ona tá, ktorá určuje jeho osud, vykazuje znaky osudovej postavy, ktorú vo svojich štúdiách pomenúva F. Všeticka (1986, s. 26).

Adam nemusel mať veľa, „ale práve koľko mu bolo dosť, a to je tá najväčšia výhra... Viete, v tej poslednej chvíľočke, aby si mohol pokojne... že totiž neťahajú handry zpod teba, že nie sú tvoje...“ (tamtiež, s. 4). Takýmto spôsobom je postoj k samotnej smrti prejavovaný aj v konaní človeka založenom na najdôležitejších hodnotách viery.

Následne sa pred čitateľom na malom kúsku roztvorí duchovný kolobeh života, akási duchovná cesta (cyklus), ktorá začína sviatosťou krstu, pokračuje životom, aby sa nakoniec ukončila v zmysle kresťanského „*prach si a na prach sa obrátiš*“: „Nie je to pekne, tak zabudnúť na svoju dedinu, neprísť sa podívať na tú vežičku, pod ňou ťa krstili, a tú chalúpku, kde si sa zrodil. A potom, čo aj v hrobe, ale vari že to ten prach nevie? Dobre on to vie, kto po ňom chodí, a patrí sa už len, predsa patrí sa ti rozpomenúť na rodinu, otca, mater a známych, aby zase na teba dakedy nezabudli, keď budeš hniť...“ (tamtiež, s. 4). V slovách posla je zároveň predstavená prvá a druhá fáza obradu prechodu. Prvou fázou bolo **odlúčenie** od skupiny, do ktorej dlhé roky patrila, aby odišiel do sveta za zárobkom. V **liminárnej, prechodnej fáze** o hlavnej postave čitateľ nemá takmer žiadne informácie, dokonca ani posol nevie presne, ako sa Adamovi vo svete darilo: „Ale robotník že bol dobrý! Ktože ho vie. Vracia, čo ho vo svete stretali, lebo on len vždy sám, ako ten palček, že takto poriadne žil“ (tamtiež, s. 4).

Posol – rozprávač sa po týchto úvahách mení na autorského rozprávača a s ním sa mení aj miesto deja. Lekár prichádza k chalúpke umierajúceho. „Naklonený“ príbytok umierajúceho vytvára tenziu výrazu, a to pomyselným očakávaním „pádu“ chalupy, zároveň takýto príbytok korešponduje s príbytkom liminárnej bytosti. Kontrast bielej farby šiat Agnesy a jej dcéry s tmou v chalupe evokuje hranicu medzi životom a smrťou. Farebný princíp¹² tak rozvíja duchovný, spirituálny rozmer témy, je v ňom zakódovaná križovatka života, vyznačujúca sa cyklickosťou. Naše úvahy podporuje aj konvergentný priestor¹³, ktorý sa postupne zbíha z „mesta“ do izby, „*kde by sa ani ovca nemohla obrátiť*“. Aj obraz ovce¹⁴ predznamenáva zmenu priestoru, ktorý zároveň znamená aj prechod z „vonkajšieho“ sveta do kresťanského „vnútorného“ sveta postáv, ktorý sa následne v texte roztvára.

Samotnú scénu umierania Tajovský opisuje v niektorých fázach príliš drasticky až hororovo, čo zmierňuje deminutívami. Takto je opísaný aj umierajúci Adam, ležiaci na posteli zbitej z hrubých dosák – „starček v čistej plátennej košeli, len kosť a koža a dlhočizné čierne vlasy: Keď sme vošli, chápal sa, zohlo ho dopredku, oči mal meravé, vystúpené z jamiek, po brade dlhé riedke kostrnky šedivé, a dýchal otvorenými ústami, ťažko, že sa mu celá hlava dvíhala, a ako vdýchol, zase ukloňovala. Hľadel, čo to doktor vykladá, rozkrúca, ale nič, že by dáke zvlášnejšie ohnutie, oživenie, ako to býva v prítomnosti lekára. Hovoríť mu už nedalo“ (tamtiež, s. 4). V scéne je opísaný bezmocný stav človeka, ktorý sa podriaďuje osudu, prijíma svoj údel a nezmôže sa ani na jediné gesto. Pokorným prijatím údela smrti sa otvára spomínaný priestor duchovnej dimenzie v prežívaní literárnych postáv. Tá sa

¹² Biela farba podľa Puškárovej môže označovať napríklad čistotu, jas, nepoškvrnenosť, svetlo, je to farba nevinnosti a zasvätenosti. Čierna farba je naopak protikladnou farbou bielej a môže znamenať ničotu, strach, smrť, melanchóliu, stratu odvahy, smútok a pod. (2000, s. 110 – 111).

¹³ Porovnaj Všeticka, 1986, s. 33.

¹⁴ Symbol ovce, ktorá sa dáva aj do súvislosti s baránkom, môže znamenať nevinnosť a čistotu, ochotu aj potrebu pridížať sa pastiera, nasledovanie iných, pokoru, úprimnosť (porovnaj Puškárová, 2000, s. 276 – 277).

prehľbuje v motíve cesty, implicitne predstavenej v slovách posla, lúčiaceho sa s umiераjúcim: „Tak už ideš, Adamko náš? Pozdrav tam moju Katru, ženu, aj kmotra, Jana brata, aj celú rodinu od všetkých nás aj detí. Že sa opatrujeme s trápením... Tak v mene božom,“ a bral mu ruku do svojej a oči podlialy mu slzy“ (tamtiež, s. 5). Aj Agnesa berie dcéru, nech sa rozlúči, lebo „ťaťo idú tatatá...“, kde citoslovce v texte taktiež označuje putovanie. Agnesa, jej dcéra a Adam zároveň vytvárajú triadickú konfiguráciu.

V odkazoch pre zomrelých badať presah od jedného „sveta“ k druhému, s príznakom nekončiacej sa púte človeka presahujúcej k transcendentnu. Adama vypravili na cestu k jeho koncovému bodu – k prechodu od smrti k „Životu“, od profánneho k posvätnému, ktorý sa celou črtou zbíhal priestorovo až k „Stredu“¹⁵. Princípom centrácie text nadobúda rozmer duchovnosti a posvätnosti. Religióznosť¹⁶ a zároveň emocionálnosť výrazu v texte umocňuje nielen modlitba, ktorú sa modlí Agnesa spolu so susedou, ale aj kresťanské gesto pokľaknutia, svätená voda a horiaca svieca, implicitne predstavujúca „dohárajúci“ život hlavnej postavy.

Spomínaná tenzia z hatenia pohybu, nemohúcnosť otočiť sa, súvisí aj s hatením epického diania. Takýto spôsob zdolávania prekážok v priestore, poukazuje na predstavu mýtckej cesty k Bohu, implicitne predstavujúcu emotívnu fázu ukončenia života Adama: „Svetlo sviečky na červeno zapálilo mu čiernu tvár, a bol strašný, ale už pokojný...“ (tamtiež, s. 5). Statický opis nebohého je tu koncipovaný ako kontrast voči jeho vnútornému rozmeru. Predstava o kresťanskej ceste k Bohu totiž vyvrcholí vo finálnom farebnom¹⁷ princípe v podobe svetla ako perspektívy nádeje, cez červenú, evokujúcu obeť a utrpenie, až po čiernu, explicitne predstavujúcu smrť človeka, ktorá sa následne preklopí do pokoja, do vnútornej, duchovnej rovnováhy a súladu s Transcendentnom. A tak je na tejto malej ploche textu predstavená smrť hlavnej postavy ukončená pozemským časom a „duchovné narodenie“ do „nového života“ presahujúceho transcendentný rozmer nekonečného času, smerujúceho „nahor“, keď „Suseda vstala, otvorila dvere, aby duša mohla vyletieť...“ (tamtiež, s. 5). Opätovným **prijatím** a začlenením Adama medzi spoločnosť sa naplní tretia fáza obradu prechodu, ktorá vyvrcholí odchodom z pozemského sveta a jeho prechod je zavŕšený.

V tejto časti môžeme pristúpiť aj k interpretácii názvu črty, ktorý nadobúda nocionálny význam šťastného, pokojného, duchovne naplneného bohatstva kresťanského človeka, ktorým je viera. Množné číslo v titule diela plní funkciu synekdochického zastúpenia všetkých, ktorí žijú spravodlivo – **communitas**, a tak vzbudzujú úžas ľudí z mesta nad tajomstvom ich života: „Vyšli sme aj my, dojatí tajnými duchovnými bohatstvami týchto drobných, opustených ľudí“ (tamtiež, s. 5).

Zhrnutie

V iniciačnej črte *Tajní boháči* bola na základe mýtckého princípu cesty predstavená duchovná podstata života literárnej postavy. Stvárnenie životnej púte ako iniciácie sa tak

¹⁵ Eliade o „strede“ píše: „Střed' je zónou posvätnosti par excellence, zónou absolutní reality.“ A ďalej: „Dosažení ,středu' se rovná posvěcení, iniciaci; po existenci, která byla ještě včera profánní a iluzorní, následuje existence nová, reálna, trvalá a účinná“ (1993, s. 18 – 19).

¹⁶ Religióznosť výrazu v texte podčiarkujú aj biblické mená literárnych postáv.

¹⁷ Viac o symbolike spomenutých farieb: Puškárová, 2000, s. 110 – 111.

stalo imanentnou súčasťou príbehu o umierajúcej postave Adama, a zároveň aj súčasťou kompozície literárnej skutočnosti, v ktorej duchovnosť sa stala ústrednou axiómou. V úvode sme si položili otázku, či nie je „veľkosť“ literárnych postáv Tajovského ukrytá kdesi inde, ako v literárnych žánroch do ktorých sú zasadené. Odpoveď sme mohli nájsť v črte *Tajní boháči*, v ktorej autor predstavil duchovne založenú postavu. Jej „veľkosť“ sa nachádza práve v jej morálnom životnom postoji – umrieť s každým „porátaným“, ako slušný človek.

LITERATÚRA

- BEJBLÍK, A.: Nad pozostalostí J. G. Tajovského. In: *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 825 – 902.
- ČEPAN, O.: *Literárne bagately*. Bratislava : Archa, 1992.
- ČEPAN, O.: *Próza slovenského realizmu*. Bratislava : Veda, 2001.
- ČEPAN, O.: *Stimuly realizmu*. Bratislava : Tatran, 1984.
- ELIADE, M.: *Mýtus o večnom návratu*. Praha : Oikoymenh, 1993.
- GREGOROVÁ, H.: Zo spomienok. In: *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 596 – 625.
- HAJDUČEKOVÁ, I.: Metodologické východiská vo výskume spirituality a metaempirickej dimenzie literárnej skutočnosti. In: *Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education*, 2013, Vol. 4, s. 59 – 82.
- HAJDUČEKOVÁ, I.: *Duchovnosť v (re)interpretácii diel slovenskej literatúry*. Košice : Filozofická fakulta UPJŠ, 2016.
- LESŇÁKOVÁ, S.: Jozef Gregor-Tajovský a ruská literatúra. In: *Jozef Gregor Tajovský – Janko Jesenský. Zborník z konferencie k 100. výročiu narodenia spisovateľov 3. – 4. mája 1974 v Banskej Bystrici*. Bratislava : Osvetový ústav, s. 103 – 113.
- MATUŠKA, A.: Čím nám je Tajovský a Jesenský? In: *Jozef Gregor Tajovský – Janko Jesenský. Zborník z konferencie k 100. výročiu narodenia spisovateľov 3. – 4. mája 1974 v Banskej Bystrici*. Bratislava : Osvetový ústav, s. 7 – 13.
- MIKULOVÁ, M.: *Tajovského obrodenecká moderna*. Bratislava : Kalligram, 2005.
- PUŠKÁROVÁ, M.: *Svet v symboloch (Slovník k výkladu snov)*. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2000.
- ROSENBAUM, K.: Hodnotenie diela Tajovského – vývinový faktor slovenskej realistickej literatúry. In: *Jozef Gregor Tajovský – Janko Jesenský. Zborník z konferencie k 100. výročiu narodenia spisovateľov 3. – 4. mája 1974 v Banskej Bystrici*. Bratislava : Osvetový ústav, s. 14 – 23.
- TURNER, V.: *Průběh rituálu*. Brno : Computer Press, 2004.
- VOTRUBA, F.: Tajovský. In: *Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 902 – 911.
- VŠETIČKA, F.: *Kompoziciána. O kompozičnej výstavbe prozaického diela*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1986.

PRVÁ PRÓZA S TEMATIKOU MESTA V DEJINÁCH SLOVENSKEJ LITERATÚRY (PAVEL JÁN TOMÁŠEK – OBCHODNÍCI)

Prof. PhDr. Miloslav Vojtech, PhD.

*Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*

V dejinách slovenskej literatúry prvej polovice 19. storočia, v období, keď sa formovala aj naša novodobá próza, ešte stále nachádzame množstvo neznámych či menej známych literárnych textov, ktoré by si zaslúžili dôkladnejšiu pozornosť literárnej histórie a stali sa súčasťou komplexnejšieho obrazu našich literárnych dejín.

K takýmto menej známym literárnym textom patrí aj prozaický fragment Pavla Jána Tomáška (1802 – 1887) *Obchodníci* s podtitulom *Povídka z nových časův*, vydaný v Levoči v roku 1846 v češtine, ktorý autor publikoval pod pseudonymom Činorád Věrný¹. Tomáškov *Obchodníci* nesporne patria k jedinečným literárnym textom, ktoré dokumentujú hľadanie nových ciest slovenskej prózy prvej polovice 19. storočia. Ide o prózu, ktorá sa pokúsila vniesť do slovenskej literatúry nové a aktuálne témy, prispela k prekonávaniu sentimentálnych schém dominujúcich v slovenskej próze 30. rokov 19. storočia, a čo je najdôležitejšie, vniesla do slovenskej literatúry nový prvok – tematizáciu mestského prostredia, vďaka čomu ju možno nazvať aj prvou prózou mestského typu v slovenskej literatúre². Napriek tejto jedinečnosti a inovatívnosti nebola (s výnimkou niekoľkých štúdií) výraznejšie docenená slovenskou literárnou historiografiou. Odpoveď, prečo je tomu tak, tkvie najmä v skutočnosti, že Tomáškov text nebol doposiaľ publikovaný v žiadnej novšej

¹ TOMÁŠEK, P. J.: *Obchodníci. Povídka z nových časův od Činoráda Věrného. Svazek I.* Levoča : Písmem Jana Werthmüllera a syna, 1846.

² Stručný epický pôdorys tohto prozaického fragmentu tvoria osudy slovenského mladíka Alichovského v Pešti. Učiteľský syn Alichovský, rodák z Tekovskej stolice, prichádza do Pešti, aby si našiel prácu ako obchodník. Uchádza sa o miesto v obchode pána Bára, no napriek odporúčaniam miesto hneď nedostane. Ubytuje sa v lacnom penzióne pani Turskej a počas čakania na pracovnú príležitosť sa venuje štúdiu odbornej literatúry o obchode a podnikaní. U pani Turskej sa zoznámí s viacerými ľuďmi, predovšetkým so študentom medicíny, Nemcom Hengemannom, ktorý je Alichovského morálnym a svetonázorovým protipólom. Po čase dostáva prácu u pána Bára, kde spoznáva ďalších ľudí: Čecha Kalinu, Srba Rádića a Maďara Sziványiho. Alichovského vzťah ku Kalinovi a Rádićovi je pozitívny a ich priateľstvo tiež demonštruje ideu slovenskej vzájomnosti, a naopak, vzťah k Maďarovi Sziványimu je komplikovaný. Sziványi kradne Bárovi peniaze, vedie zhýralý život a inštinktívne nenávidí Alichovského. Chce ho dokonca kompromitovať v očiach pána Bára a obviní ho z krádeže peňazí, ktoré, samozrejme, vzal predtým on sám. Sziványiho podvody sú odhalené počas plesu Alichovským, ktorého Sziványi zraní. Príbeh však zostal nedokončený, potenciálne možnosti riešenia konfliktu sú tu viaceré.

edícii (s výnimkou niekoľkých kratších úryvkov v textových antológiách³), a druhá príčina sa spája s Tomáškovým literárnym jazykom – češtinou, ktorej použitie v roku 1846, teda bezprostredne po kodifikácii štúrovskej slovenčiny, sa vnímalo ako anachronické a interpretuje sa aj ako autorova priama a odmietavá reakcia na kodifikáciu nového spisovného jazyka. Recenzia Tomáškových *Obchodníkov* od Jána Francisciho publikovaná v Orle tatránskom naznačuje, že text mal autor hotový už skôr, a jeho publikovanie bolo motivované práve novokodifikovanou slovenčinou. *Obchodníkov* dokonca označuje za „prvý spis, ktorý slovenčina zo stolíka priateľa češtiny na svetlo vyvolala“⁴. Andrej Mráz, autor jednej z mála komplexnejších štúdií venovaných Tomáškovej próze, vyslovuje v tejto súvislosti hypotézu, že Tomášek napísal *Obchodníkov* „začiatkom štyridsiatych rokov, v časoch, keď dokončil svoje rozpravy o maďarizácii“⁵, teda približne okolo roku 1841, kedy vyšiel jeho spis *Der Sprachkampf in Ungarn* (Jazykový boj v Uhorsku). Túto Mrázovu hypotézu o čase vzniku textu môžu potvrdzovať reálie situované do 30. rokov 19. storočia, no niektoré, doposiaľ neanalyzované intertextové súvislosti Tomáškovej prózy zasa dokazujú, že Tomášek na texte musel pracovať ešte aj po roku 1844⁶. Za Tomáškovu priamu reakciu na štúrovskú kodifikáciu však možno skôr považovať jeho príspevok v zborníku *Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* (1846)⁷.

Reflexiu Tomáškovej prózy v slovenskom kultúrnom prostredí ovplyvnila najmä skutočnosť, že text *Obchodníkov* vyšiel nielen v čase výmeny literárnych jazykov, ale aj v čase generačnej výmeny, ktorá nastala na prelome 30. a 40. rokov 19. storočia, teda v období nástupu romantickej estetiky a poetiky. Vnímanie Tomáška ako člena staršej literárnej generácie mladými romantikmi navyše ovplyvňovala ich osobná skúsenosť s ním ako s profesorom levočského lýcea, kam sa po Štúrovom suspendovaní z námestníckeho miesta na bratislavskom lýceu prenieslo centrum slovenského študentského hnutia. Janko Francisci vo *Vlastnom životopise* (1909) o Tomáškovi na jednej strane hovorí ako o úprimnom, dobrom, pracovitom a poctivom človeku, no na druhej strane nezabúda pripomenúť jeho nerozhodnosť a strach otvorene prejavíť svoje národné cítenie. V tejto súvislosti o Tomáškovi doslova píše: „Tomášek bol rozhodne slovenského národného cítenia, čo on síce vtedy naproti nám žiakom a pred levočským obecnstvom neprejavil, ale pozdejšími svojimi slovenskými literárnymi prácami dokázal.“⁸ Tieto Tomáškovy povahové črty sa naplno prejavovali nielen v rokoch jeho levočského pôsobenia, v období národnostných sporov na lýceu, ktoré sa vystupňovali najmä po vydaní almanachu *Jitřenka* (1840), keď Tomášek zo-

³ Prvé štyri kapitoly sú publikované v slovenskom preklade v antológii KRAUS, C.: *Slovenský klasicizmus. Próza*. Bratislava : Tatran, 2004, s. 344 – 372.

⁴ FRANCISCI, J.: *Orol tatránsky I*, 1846, s. 238. Recenzia vyšla bez názvu v rubrike *Literatúra*.

⁵ MRÁZ, A.: Pavel J. Tomášek a jeho poviedka *Obchodníci*. In: *Litteraria. Štúdie a dokumenty I*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1958, s. 87.

⁶ Na stranách 47 – 48 Tomášek sumarizuje obsah Kollárovej kázne *Velká města, velké hříchy* publikovanej v druhom zväzku *Kázní a řeči* z roku 1844. Zo spôsobu, ako Tomášek rekapituluje túto kázeň, vyplýva, že musel vychádzať z jej publikovanej verzie.

⁷ Tomášek zostal verný češtine až do konca svojho života. V rokoch bachovského absolutizmu patril k okruhu zástancov Kollárovej česko-slovenčiny, a v rokoch 1870 – 1875 vydal dokonca české preklady niekoľkých Ciceronových rečí (*Ciceronovy řeči vybrané. Bibliotéka klasikův řeckých a římských*. Přeložil Pavel Jan Tomášek. Praha : Edvard Grégr, 1870 – 1875).

⁸ FRANCISCI, J.: *Vlastný životopis*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 68.

ŠTÚDIE

stal stáť v ústraní, ale najmä v neskorších obdobiach. Do revolučných udalostí v rokoch 1848/1849 sa nezapojil a zostal v pasivite, v porevolučných rokoch zastával pomerne významné funkcie. Z iniciatívy Jána Kollára bol menovaný za školského radcu na košickom miestodržiteľskom úrade a postupne sa vzdáľoval od problémov slovenského národného života. Na toto obdobie Tomáškovho pôsobenia sa vzťahuje charakteristika, ktorú vyslovil historik Július Botto: „profesori Hlaváček a Tomášek nemali zmyslu pre vývin národného povedomia Slovákov. Poženili sa v Levoči s Nemkami, mali nemecké domácnosti, ich dietky ani nevedeli po slovensky, ani nevidiac, ani necítia potreby vychovávať a posvätiť ich k službe národnej [...] Oni vychovali zo svojich dietok renegátov, maďarónov a Nemcov.“⁹



Pavel Ján Tomášek
(1802 – 1887)

Tomáškov prozaický fragment po svojom vydaní v roku 1846 vzbudil veľmi živý záujem literárnej kritiky. Okrem recenzie Jána Francisciho sa k textu vyjadril aj Jozef Miloslav Hurban, Karel Havlíček i Božena Němcová¹⁰. Francisci, ktorý Tomáška dôverne poznal z čias levočských štúdií, odhliadnuc od kritických výhrad zameraných najmä voči jazykovej stránke textu, Obchodníkov prijíma pomerne zhovievavo a oceňuje najmä inovatívnosť a aktuálnosť zvolenej témy. Jozef Miloslav Hurban je však v porovnaní s Francisciho hodnotením oveľa striktnejší. Kritike podrobuje nielen autorov jazyk, ale aj jeho kompozičné a fabulačné postupy či koncepciu postáv¹¹. S oveľa priaznivejším hodnotením sa však Tomáškova próza stretla na českej strane. Pozitívne ju prijal Karel Havlíček. Na próze vyzdvihol najmä autenticitu, s ktorou Tomášek zobrazil krásu „povahy svého lidu“¹² a ocenil i jej

⁹ BOTTO, J.: *Kultúrny a dejepisný obrázok zo života slovenského mestečka*. Slovenské pohľady, 1911, s. 407 – 408.

¹⁰ Podrobne sa literárnokritickej reflexii Obchodníkov venuje A. Mráz v štúdiu *Pavel J. Tomášek a jeho poviedka Obchodníci*. In: *Litteraria. Štúdie a dokumenty I*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1958, s. 69 – 73.

¹¹ Podrob.: HURBAN, J. M.: *Obchodníci. Povídka z nových časův od Činoráda Věrného*. Svazek I. *Slovenskie pohľady*, 1847, diel I, zv. 2, s. 48. Publikované aj v antológii *Slovenská literárna kritika. I. zväzok*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1977, s. 83 – 84 pod názvom *Obchodníci Činoráda Věrného*.

¹² HAVLÍČEK, K.: *Sebrané spisy. Vydány nákladem Svatoboru. Svazek I*. Praha : Tisk Jaroslava Pospíšila, 1870, s. 199. (Pôvodne publikované v *Českej včele*, 1846, č. 59).

jazykovú podobu. Záujem českej kultúrnej verejnosti Tomáškovu prózu vyvolávala aj neskôr, ako to dokumentuje list Boženy Němcovej Gustávovi Kazimírovi Zechenterovi Laskomerskému z 19. októbra 1857¹³.

V nasledujúcich decéniách 19. storočia Tomášek a jeho prozaický fragment upadli takmer do zabudnutia. Ojedinele sa jeho meno spomína iba v memoárových a autobiografických prácach príslušníkov romantickej generácie. Literárny historik Jaroslav Vlček ho vo svojich *Dejinách literatúry slovenskej* (1889, 1890) spomína iba okrajovo v súvislosti so spisom *Der Sprachkampf in Ungarn* (Jazykový boj v Uhorsku), pričom o prozaickom fragmente *Obchodníci* nehovorí vôbec¹⁴. Záujem o osobnosť Pavla Jána Tomáška oživil až v medzivojnovom období Albert Pražák monografickou štúdiou *Ze života a díla Pavla Jana Tomáška* (1926)¹⁵ a neskôr v práci *Literární Levoča* (1939)¹⁶, no so systematickými štúdiami venovanými *Obchodníkom* sa stretávame až neskôr.

Za prvú zásadnú literárnohistorickú štúdiu reflektujúcu Tomáškovu prózu môžeme považovať prácu Andreja Mráza *Pavel J. Tomášek a jeho poviedka Obchodníci* (1958). V súvislosti s Tomáškovým textom Andrej Mráz píše: „Už Němcovej záujem o Tomáškových *Obchodníkov* a jej vysoké hodnotenie tejto práce mohlo byť dostatočným popudom, aby sa naša súčasná literárna história znovu zainteresovala o toto dielo, osvetlila jeho vlastnosti, zaradila ho do vývinových súvislostí a skúmala aj jeho dosah pre našu prítomnosť“¹⁷. Ďalej dodáva, že tento literárny text „je vo vývine slovenskej literatúry závažným nedoceneným dokumentom o umeleckých a ideovo-spoločenských úsiliach koncom prvej polovice 19. storočia“¹⁸. Andrej Mráz vo svojej štúdií podrobne reflektuje *Obchodníkov* nielen v širších a neraz komplikovaných súvislostiach autorovho života a tvorby, ale aj v súradniciach vývinu slovenskej literatúry prvej polovice 19. storočia, s akcentom na vývin prózy a prozaických žánrov. Čo je však najdôležitejšie, Tomáškovu prácu uchopuje ako prvý analyticky a interpretačne¹⁹, hoci s viacerými limitmi danými stavom vtedajšieho poznania i dobovými metodologickými obmedzeniami. Na Andreja Mráza nadviazal v roku 1968 Viliam Marčok hĺbkovou (a dodnes jedinečnou) štruktúrnou analýzou tohto textu, ktorú

¹³ Božena Němcová v tejto súvislosti píše: „Psala jsem také p. Tomášikovi, školnímu radovi do Košic, stran jeho románu *Obchodníci*, radila jsem mu, aby ho podruhé vydal, protože vyšel jen první svazek. Tehdy mi odpsal, že mi pošle rukopis, a abych se tedy postarala o nakladatele, což ráda udělám. Píše mi také, že hodlá psátí romány: „*Matěj z Trenčína*“, „*Ctibor z Cimburka*“ a „*Jiskra z Brandejsa*“. Jestli tomu tak, tedy by o jednoho spisovatele slovenského bylo více a věřte co se beletristiky týká, že byste se ním všude chlubit mohli. Jeho *Obchodníci* velmi Havlíček nebožtík pochválil“. Slovenský archív. Božena Němcová dr. G. K. Zechenterovi. *Slovenské pohľady*, 31, 1911, s. 187.

¹⁴ Porov. VLČEK, J.: *Dejiny literatúry slovenskej*. Turčiansky sv. Martin : Matica slovenská, 1923, s. 217.

¹⁵ Publikované v knihe PRAŽÁK, A.: *Slovenské studie*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1926, s. 34 – 54.

¹⁶ PRAŽÁK, A.: *Literární Levoča. Příspěvky k některým episodám jejího vývoje*. Praha : Nákladem Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi, 1939.

¹⁷ MRÁZ, A.: *Pavel J. Tomášek a jeho poviedka Obchodníci*. In: *Litteraria. Štúdie a dokumenty I*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1958, s. 69 – 70.

¹⁸ Tamže, s. 73.

¹⁹ O Mrázovo hodnotenia Tomáškových *Obchodníkov* sa opiera aj krátka pasáž K. Rosenbauma venovaná tomuto textu v akademických *Dejinách slovenskej literatúry II*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1960, s. 142 – 143.

zaradil do svojej rozsiahlej monografie *Počiatky slovenskej novodobej prózy*²⁰. Viliam Marčok rozvinul a najmä spresnil, dopovedal a vyriešil viaceré momenty a problémy naznačené Andrejom Mrázom. Pokúša sa vyriešiť najmä protirečenie, s ktorým A. Mráz zápasil. Išlo najmä o to, že Tomáškovkej próze sa na jednej strane priznávali nesporné umelecké kvality, no na druhej strane sa tvrdilo, že nezapadla do vývinu slovenskej obrodeneckej prózy. Dokazuje to najmä pomerne rozpačité a výrazne ideologizujúce konštatovanie A. Mráza v závere jeho analýzy: „Tomášek pri všetkých svojich nábehoch pozorovať prítomnosť a hľadieť do budúcnosti predsa len túžobne obracal svoj pohľad do minulosti, ktorú si v zmysle reakčnom idealizoval. Literárne tento autor [...] naskrze nevládal prispôsobovať sa výbojom a novotám našej umeleckej prózy, reprezentovanej štúrovcami a ďalšou vývinovou epochou“²¹. Viliamovi Marčokovi sa naopak podarilo nájsť pre Tomáškov text pevné miesto vo vývine slovenskej obrodeneckej prózy, a tým vyriešiť protirečenie, ktoré sa v súvislosti s *Obchodníkmi* objavovalo v dovtedajšej slovenskej literárnej histórii. Viliam Marčok (a v tom je zásadný rozdiel od Mrázovej zväčša kultúrno-historickej analýzy) Tomáškovu prózu vníma na pozadí celého komplexu textov slovenskej preromantickej prózy a jej diachronických a typologických súvislostí, a to nielen v ideovo-tematickej rovine, ale detailne sa púšťa hlbšie do jej vnútornej štruktúry – do kontextu postáv, rieši otázky sujetovo-fabulačných vzťahov, venuje sa motivickej analýze, kontextovým postupom, podobe Tomáškovkej vety ako priesečníku štýlových rovín textu či problematike Tomáškovho jazyka. V. Marčok Tomáškovu prózu pevne zaraďuje do vývinového radu slovenskej obrodeneckej prózy, a z hľadiska jej vývinu ju hodnotí ako prvú a zároveň poslednú kompozične a štylisticky zvládnutú prózu preromantického obdobia. Na margo *Obchodníkov* poznamenáva: „Vnútornej jednoty a vzájomnej podmienenosti ideových, noetických a zobrazovacích plánov je na svoju dobu skutočne pozoruhodná. Tomášek sa ako prvý prozaik pokúsil o zobrazenie širších spoločenských otázok pomocou koncentrovanej témy, čím naznačil cestu, ako možno prekonať všeobecnosť dobových koncepcií (slovanstvo, kresťanstvo). Ottmayer a Kuzmány sa usilovali o vykreslenie slovanských postáv, kým Tomášek do centra svojho umeleckého záujmu postavil Slováka, čím sa najviac priblížil k štúrovcovi“²².

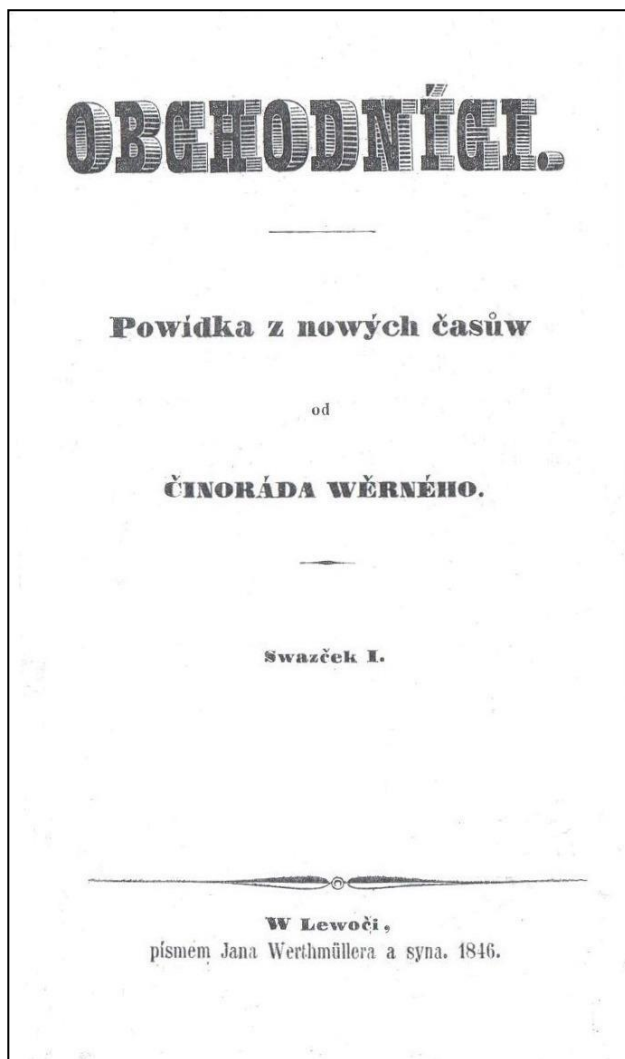
Systematickú analýzu Viliama Marčoka z roku 1968 môžeme zatiaľ považovať za posledné systematické uchopenie Tomáškovho prozaického textu. Samozrejme, od vzniku Marčokovej monografie uplynulo už viac ako polstoročie, ktoré v slovenskej literárnej histórii prinieslo aj nové pohľady a interpretácie vývinu slovenskej literatúry v predroman-

²⁰ MARČOK, V.: *Počiatky slovenskej novodobej prózy (Próza klasicistická a preromantická)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968, kapitola *Obchodníci P. J. Tomáška (Narúšanie tradičných schém pod tlakom skutočnosti)*, s. 293 – 335.

²¹ MRÁZ, A.: *Pavel J. Tomášek a jeho poviedka Obchodníci*. In: *Litteraria. Štúdie a dokumenty I*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1958, s. 101 – 102.

²² MARČOK, V.: *Počiatky slovenskej novodobej prózy (Próza klasicistická a preromantická)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 335. Dôležité je najmä Marčokovo konštatovanie, ktoré sa týka otázky emancipácie prózy v prvej polovici 19. storočia. V tejto súvislosti (aj s istou dávkou objektívneho kriticismu) hovorí, že aj keď sa Tomášek „nedokázal úplne zbaviť didaktizujúcich a publicistických tendencií, jeho próza je i napriek tomu významným krokom na ceste k emancipácii epicko-beletristickej štruktúry od štruktúry kazateľsko-rečnickej a náučno-popularizačnej“, ktorá spoluvytvárala podobu väčšiny prozaickej produkcie tohto obdobia. Na interpretácie A. Mráza a V. Marčoka nadviazal aj Július Noge vo svojej práci *Slovenská romantická próza* (Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1969, s. 72 – 85), kde sa o Tomáškovom texte zmieňuje v súvislosti s rekonštrukciou prólogu k dejinám slovenskej romantickej prózy, teda prózy klasicistickej a preromantickej.

tickom období, ktoré umožňujú vnímať Tomáškov text, ktorý svojou štruktúrovanosťou a viacvrstevnosťou v sebe stále obsahuje značný interpretačný potenciál, v nových súvislostiach. Z množstva podnetov, ktorý tento text ponúka, sa v príspevku výberovo obmedzím na tri okruhy: na otázku intertextových súvislostí Tomáškovho textu, na otázku jeho vzťahu k *biedermeieru* a na problematiku literárneho jazyka.



Titulný list Tomáškovy prózy *Obchodníci* (1846)

Otázku intertextových súvislostí tejto prózy naznačovali už jej prvé literárne kritiky. Ján Francisci ju dokonca dáva do spojitosti so súdobou európskou literatúrou²³. Próza sama osebe dokazuje, že Tomášek bol veľmi vzdelaným, jazykovo zdatným a sčítaným autorom, veľmi dobre zorientovaným vo vtedajších európskych literatúrach i v domácej prozaickej produkcii, ktorú reprezentovala predovšetkým spisba v almanachoch *Zora* a *Hronka*. And-

²³ „Forma povesti tejto je tá istá, ktorú si novejšia európska beletristika prisvojila. Bohatosti deja síce niet toľkej a rozmanitej ako napr. vo vykričaných Parížskych tajomstvách, ale dej pri všetkom tom nás nezunuje“. FRANCISCI, J.: *Orol tatránsky I*, 1846, s. 238 – 240. Citované podľa vydania *Slovenská literárna kritika. I. zväzok*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1977, s. 110.

rej Mráz Tomáškovi vyčítal najmä to, že s podnetmi z inonárodných literatúr narábal eklekticky, že svoj text „skladal z takých nesúrodých prvkov, že vedľa bystro odpozorovaných realistických jednotlivostí sú v nej i hojné vrstvy naplavenín literárnych manier úpadkových, konvenčných, vyúsťujúcich do sentimentalizmu“²⁴. Svoje tvrdenia však nekonkretizuje, jedinou súvislosťou s autormi európskeho sentimentalizmu je iba úvodné motto tvorené úryvkom z dobovo populárneho románu anglického spisovateľa Olivera Goldsmitha (1728 – 1774) *Wakefieldský farár* (1764), ktoré anticipuje príbeh i ideové východiská Tomáškových *Obchodníkov*. Oveľa výraznejšie súvislosti však Tomáškov text vykazuje so súdobou slovenskou literárnou produkciou. A. Mráz zdôrazňuje najmä jeho styčné body s okruhom prozaikov publikujúcich v almanachu *Zora*, no tieto súvislosti preceňuje. Tomáškov prôza vykazuje príbuznosť s prozaikmi Zory iba v jednotlivostiach, nie v komplexnosti svojej žánrovej a tematickej štruktúry. Tomášek sa charakterom svojej prózy naopak výrazne vzdialil od prototypu sentimentálnej novely reprezentovanej najmä textami Antona Ottmayera²⁵ a Martina Sucháňa, ktorá dominovala medzi prozaickými žánrami almanachu. Tomáškov prôza však vykazuje oveľa tesnejšie súvislosti s Kollárovou homiletikou. Nie však v rovine kompozičných a štylistických postupov, ale skôr v oblasti tematickej. Kollárova kázne šírkou svojho záberu a akcentom na všeludské a univerzálne hodnoty, ktoré prekračovali náboženskú persuzívnosť žánru, poskytovali bohatú zásobáreň myšlienok a tém, v ktorých sa odrážal nielen hodnotový svet autora, ale aj hodnotový svet človeka a intelektuála prvej polovice 19. storočia. Už Jozef Miloslav Hurban vo svojej recenzii a neskôr i Andrej Mráz vo svojej štúdiu upozornili na súvislosť Tomáškov prôzy a Kollárovej kázne *Velká města, velké hříchy*²⁶. Hlavný hrdina Alichovský po prehýrenej noci hľadá útechu v chráme, kde „pozornosť jeho zbudila kázeň, v nížto nadšený řečník dokázati se usiloval pravdivost toho přísloví velká města velké hříchy“²⁷. Tomášek tohto „nadšeného řečníka“ priamo nepomenováva, no názov kázne a jej obsah, ktorý je tu v hlavných rysoch prerozprávaný (vrátane upozornenia na dvojdielnu štruktúru kázne), priamo odkazujú k Jánovi Kollárovi. Tomášek však nevyužíva impulzy Kollárovej kázne účelovo iba na tomto mieste, teda ako súčasť „výchovného posolstva“ hlavnému hrdinovi po skúsenostiach s odvrátenou stránkou veľkomestského života. Tak, ako Kollárova kázeň vníma mesto ambivalentne – „velká města“ nie sú iba miestom veľkých hriechov, ale ako hovorí Kollár, „velká města i velké cnosti!“²⁸ – rovnako vníma mesto aj Tomášek, ako miesto vzdelanosti, kultúry, mravného a intelektuálneho rastu jednotlivca, ako priestor, ktorý dáva človeku možnosť získať moc nad sebou samým, „nad tělem i nad duchem svým, nad srdcem i nade všemi

²⁴ MRÁZ, A.: Pavel J. Tomášek a jeho poviedka *Obchodníci*. In: *Litteraria. Štúdie a dokumenty I*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1958, s. 88.

²⁵ K Ottmayerovým prózám podrob. VOJTECH, M.: Podoby slovenského biedermeieru v prózach Antona Ottmayera. *Litikon*, 4, 2019, č. 1, s. 9 – 28.

²⁶ KOLLÁR, J.: *Nedělní, svátečné a příležitostné kázně a řeči k napomožení pobožné národnosti. Díl druhý*. Budín : Tiskem Jana Gyuriana a Martina Bagó, 1844, s. 125 – 137.

²⁷ TOMÁŠEK, P. J.: *Obchodníci. Povídka z nových časův od Činoráda Wěrného. Svazček I*. Levoča : písmem Jana Werthmüllera a syna, 1846, s. 47.

²⁸ KOLLÁR, J.: *Nedělní, svátečné a příležitostné kázně a řeči k napomožení pobožné národnosti. Díl druhý*. Budín : Tiskem Jana Gyuriana a Martina Bagó, 1844, s. 132.

smysly²⁹. Ide o výrazný motivický činiteľ, s ktorým hlavný hrdina zápasí v celom texte a ktorý je súčasťou procesu jeho sebauvedomenia a presadenia sa v novom prostredí, budovanom na tradičnom protikladnom princípe Ja ↔ Oni (okolitý svet). Tomášek teda epicky rozvíja Kollárov ideový koncept, ktorý sa vinie priestorom celej prózy. Kollárova kázeň *Velká města, velké hříchy* však nie je jediným Kollárovým homiletickým textom, ktorého stopy môžeme pozorovať v Tomáškovvej próze. Doterajšie interpretácie *Obchodníkov* prehliadali jeho tematickú súvislosť s ďalšou z Kollárových kázní – *Kupectví z nábožného a mravného ohledu*³⁰. Tomášekovi *Obchodníci* sa tradične interpretovali ako text, ktorého základnú ideovú os tvorí myšlienka zosúladenia kresťanskej morálky a kapitalistického podnikania. Tento ideový koncept *Obchodníkov* pragmaticky a priaznivo ocenil vo svojej recenzii už Ján Francisci slovami: „podľa uzrozmeneného plánu zriadené kupectvo a obchod, je najvrúcnejšia naša žiadosť a najbližšia potreba“³¹. Neskoršie interpretácie tento ideový koncept hodnotili z marxistických hodnotových pozícií, ako snahu aktivizovať „sebauvedomie rodiacej sa národnej buržoázii, paralelne s tým do jeho poviedky dostávajú sa i koncepcie dôrazne reakčné“³². Naopak objektivizujúco tento moment Tomáškovvej prózy hodnotil Viliam Marčok, ktorý, poukázal na to, že Tomáškova predstava nebola utópiou, skôr naopak, rozvoj podnikania bol „impulzom pre vznik novodobých národov“. Podľa Viliama Marčoka P. J. Tomášek pochopil, že „ak sa chceme uchovať ako národ, musíme mať silnú buržoáziu“³³. Téma obchodu a podnikania však nebola tematizovaná prvýkrát v Tomáškových *Obchodníkoch*. S obrazmi „penězobaživého věku“, o ktorom hovorí Tomášek v úvode svojej prózy, sa môžeme v prvej polovici 19. storočia náznakovo stretnúť už v Godrovom *Zlatovičovi* (1830) či v Ottmayerovej novele *Krajina šťastá velikosti a umeňá* (1835). No najvypuklejšie o tomto probléme hovorí práve Kollár vo svojej kázni *Kupectví z nábožného a mravného ohledu*. Kollárovo vnímanie problematiky obchodu a podnikania a akcent na ich kresťanskú a všeludskú dimenziu, spája Kollára s Tomáškovým vnímaním tejto otázky. Kollár v tejto súvislosti hovorí: „kde kupectví není, tam je krajina smutná, ospalivá, chudobná; tam je málo života a čerstvosti mezi lidmi; naproti tomu kde je všeliký obchod a kupectví květoucí, tam jsou hned veselejší obličejé, více užitečných vynálezkův, více majetku a bohatství“³⁴. Tieto slová Kollárovej kázne a jeho vnímanie otázok obchodu a podnikania korešpondujú najmä s Tomáškovými úvahami o týchto otázkach v úvode k jeho próze (*Přístup*). Ďalšia z Kollárových téz, založená na myšlienke „obchod a kupectví přináší spojení mezi rozličné lidi, stavy, národy a krajiny vespolek, a jest jakoby svazek celého lidského pokolení“³⁵, nachádza dokonca priamu konkretizáciu a epické rozvinutie v Tomáš-

²⁹ TOMÁŠEK, P. J.: *Obchodníci. Povídka z nových časův od Činoráda Wěrného. Svazček I.* Levoča : písmem Jana Werthmüllera a syna, 1846, s. 48.

³⁰ KOLLÁR, J.: *Nedělní, svátečné a příležitostné kázně a řeči k napomožení pobožné národnosti. Díl druhý.* Budín : Tiskem Jana Gyuriana a Martina Bagó, 1844, s. 390 – 401.

³¹ Citované podľa *Slovenská literárna kritika. I. zväzok.* Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1977, s. 109.

³² MRÁZ, A.: Pavel J. Tomášek a jeho poviedka *Obchodníci*. In: *Litteraria. Štúdie a dokumenty I.* Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1958, s. 88.

³³ MARČOK, V.: *Počiatky slovenskej novodobej prózy (Próza klasicistická a preromantická).* Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 296.

³⁴ KOLLÁR, J.: *Nedělní, svátečné a příležitostné kázně a řeči k napomožení pobožné národnosti. Díl druhý.* Budín : Tiskem Jana Gyuriana a Martina Bagó, 1844, s. 394.

³⁵ Tamže.

kovom prozaickom texte. Tomášek sa totiž usiluje nielen o etickú a mravnú dimenziu podnikania v intenciách kresťanskej morálky, ale vníma ho aj ako predpoklad ďalšieho rozvoja slovanskej vzájomnosti a spolupráce medzi slovanskými národmi, ktoré v próze synekdochicky zastupujú viaceré postavy slovanského pôvodu.

Ďalšou otázkou, ktorá súvisí s Tomáškovou prózou, je problém jej vzťahu k *biedermeieru*. Tento text sa tradične interpretoval ako završenie preromantickej prózy³⁶ a do súvislosti s *biedermeierom* sa začal dávať len nedávno³⁷. S *biedermeierom* typologicky úzko súvisí niekoľko tematických, motivických a ideových prvkov tejto prózy. Primárnym typologickým znakom Tomáškových *Obchodníkov*, ktorý najcelistvejšie odráža *biedermeierovskú* kultúrnu atmosféru, je ústredný topos mesta³⁸, ktorého použitie zaraďuje tento text vôbec k prvým výsostne „mestským“ prózam v slovenskej literatúre. Mestské prostredie súdobej Pešti a Budína je tu stvárnené v pozitívnom zmysle. Cítíme tu dokonca zásadné prekonanie dobovo preferovaného antiurbánneho kultúrneho modelu, ktorý vo vtedajšej slovenskej literatúre stelesňovali napríklad Hollého selanky *Kráska, Horislav a Polislav* (Zora, 1835 – 1840) preferujúce rurálny kultúrny typ, inšpirovaný Vergiliovými bukolickými spevmi a Rousseauovským ideálom prírodného človeka neskazeného civilizáciou. Opis veľkomestského exteriéru Pešti v kapitole *Vkročení do Peště* má dokonca obdivný a ódizovaný charakter, mesto je zobrazené ako centrum kultúry (Alichovského návštevy knižnice, kníhkupectiev, reflektovanie súdobého divadelného života). Mesto, aj keď je plné nástrah, nerestí a hriechu (prostitútky a verejné domy), je na druhej strane aj nositeľom cností, ktoré reprezentujú predovšetkým „chrámy, školy a vychovávacie ústavy vôbec, čo vše v mestech velikých hojně nachází“³⁹. Tomášek sa vo svojej próze nevyhýba ani dobovo populárnym moralisticko-didaktickým sentenciám. Mravoučný podtón majú predovšetkým scény z návštevy verejného domu, počas ktorej Alichovský odolá nástrahám pokleslých žien a potvrdí tým vlastnú mravnú bezúhonnosť. Moralisticko-didaktický rozmer má aj Tomáškov dôraz na náboženstvo a vieru v Boha ako najvyššiu autoritu a zdôrazňovanie princípov kresťanskej etiky, ale aj vyzdvihovanie tradičných a *biedermeierovskou* kultúrou preferovaných cností, ako je láska k rodičom, striedmosť, skromnosť, láska k vlasti a národu, ale rovnako sa tu môžeme stretnúť aj s prezentáciou konzervatívnych politických postojov, ku ktorým patrí odpor voči radikalizmu a reformám (vložený do prehovoru stoličného pána v jednej z debát v dome pani Turskej), pričom jedinou opodstatnenosť a legitímnosť má práve „láska k národnosti a horlení za ní“⁴⁰. S *biedermeierom* súvisí aj množstvo idealizovaných typov

³⁶ V týchto intenciách text interpretuje V. Marčok: *Počiatky slovenskej novodobej prózy*. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1968, s. 293 – 348.

³⁷ Porov. VOJTECH, M.: *Biedermeierovské tendencie v slovenskej literatúre národného obrodzenia*. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha : KLP, 2004, s. 377 – 385; VOJTECH, M.: *Preromantizmus a biedermeier*. Terminologické a typologické súvislosti a odlišnosti. In: VOJTECH, M.: *Od baroka k romantizmu. Literárne smery a tendencie v slovenskej literatúre v rokoch 1780 – 1840*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2003, s. 104 – 112.

³⁸ Podrob. HRONCOVÁ, Ľ.: *Aspekty priestoru mesta a jeho spoločenský obraz v próze J. P. Tomáška Odchodníci*. In: *Fiatat Szlavisták Budapesti Nemzetközi Konferenciája VII. 7th Conference for Young Slavists in Budapest*. Budapest : Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities, Institute of Slavonic and Baltic Philology, 2019, s. 54 – 56.

³⁹ TOMÁŠEK, P. J.: *Obchodníci. Povídka z nových časův od Činoráda Wěrného. Svazček I*. Levoča : Písmem Jana Werthmüllera a syna, 1846, s. 48.

⁴⁰ Tamže, s. 21.

postáv (Alichovský ako prototyp morálne čistého a nábožensky založeného človeka; pani Turská, filantropicky stvárnená postava majiteľky penziónu; pani Bárová s pozitívnym vzťahom k služobníctvu zobrazená ako tradičný prototyp *biedermeierovskej* ženy ako ochran-kyne „rodinného krbu“) a tradičných tematických a epických prvkov, ako sú konverzačné meštianske salónne scény či sentimentalizovaný obraz plesu.

Tretím okruhom, na ktorý je potrebné upozorniť v súvislosti s Tomáškovým prozaic-kým fragmentom, je otázka jazyka a jej česko-slovenské súvislosti. Ako už bolo povedané, Tomáškov prôza bola publikovaná po česky v roku 1846, a túto skutočnosť dobová kritika i literárna história dávala do súvislosti najmä s útokmi voči štúrovskej slovenčine. Viac ako skutočnosť, že Tomáškov text bol vydaný po česky, zaujalo dobovú kritiku a neskôr aj li-terárnu históriu to, že Tomášek necháva niektoré postavy slovenského pôvodu hovoriť po slovensky, presnejšie stredoslovenským nárečím. J. Francisci vníma slovenčinu, ktorú autor vložil iba do úst jednoduchého furmana a sluhu ako snahu „ukázať to nehodné a naozaj nízke prezývanie krásnej našej slovenčiny“⁴¹. Oproti tomu Hurban vníma Tomáškovu ja-zykovú prax (na rozdiel od ostatných rovín textu) zhovievavejšie: „Pekné figúrky sú prosto-srdečný voziar Jurko a statočný Rovný ‚poslúžny dvorský‘ (Hausknecht), ktorých necháva pán spisovateľ po slovensky hovoriť; a nám sa veru ich charakterističnosť veľmi páčila“. No kladie si zároveň aj otázku, „prečo len týmto dal po slovensky hovoriť, či vari zato, lebo takíto ľudia tak vravia?“⁴² A ďalej sa pýta, prečo autor nenechal po slovensky hovoriť aj hlavného hrdinu Alichovského. S Francisciho názorom polemizoval K. Havlíček. Vo svojej recenzii *Obchodníkov* na margo Francisciho kritiky píše: „vyčítalo se mu i to, že prý voz-kové a nižší slovenské osoby v jeho pověsti slovenským nářečím mluví a ostatní ve spisov-ném jazyku, že tím naschvál jako slovenskou řeč snižuje. Tomu však odporujeme. Jest věc velmi příhodná, že nižší lid jazykem sprostým mluví, jelikož knihy nečítaje ve spisovné řeči povědom není; naopak my p. Věrného za to chváliti musíme, poněvadž na pravou cestu uhodil, na které opravdu nářečí místní svou platnost má, ne pak v novinách a v časopisech, jako p. Štúr si myslí“⁴³. Použitie slovenčiny v kontexte po česky písaného literárneho textu si neskôr všimla i literárna história. A. Pražák tento Tomáškov postup vníma ako pro-striedok lepšej charakterizácie postáv a ako snahu o „reálnejší rás povídky než nešetnost či zlomyslnost k slovenštině [...], jak Tomáškoví Štúrovci později vytýkali“⁴⁴, a vyslovuje v tejto súvislosti hypotézu, že práve preto autor *Obchodníkov* nikdy nedokončil. Aj Andrej Mráz vníma toto jazykové špecifikum textu ako súčasť autorovej realisticko-dokumentár-nej tendencie a snahy „zachytiť vernú podobu skutočnosti a včleniť ju do svojho umelec-kého plánu“⁴⁵. No na druhej strane použitie slovenčiny v prehovoroch postáv z nižších spo-ločenských vrstiev vníma ako snahu stavovsky dištancovať „prostých dedinských ľudí od ostatných postáv z poviedky“⁴⁶. Túto Tomáškovu tendenciu však nemožno zjednodušene vnímať ako znevažovanie slovenčiny či iba ako príznak triednej diferenciacie postáv. Tento

⁴¹ Citované podľa *Slovenská literárna kritika. I. zväzok*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1977, s. 111.

⁴² Tamže, s. 84.

⁴³ HAVLÍČEK, K.: *Sebrané spisy. Vydány nákladem Svatoboru. Svazek I*. Praha : Tisk Jaroslava Pospíšila, 1870, s. 199.

⁴⁴ PRAŽÁK, A.: *Slovenské studie*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1926, s. 54.

⁴⁵ MRÁZ, A.: Pavel J. Tomášek a jeho poviedka *Obchodníci*. In: *Litteraria. Štúdie a dokumenty I*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1958, s. 92.

⁴⁶ Tamže, s. 91.

jav je potrebné reflektovať v súvislosti s nástupom viacjazyčnosti v literatúre a v literárnych textoch 30. rokov. V. Marčok v tejto súvislosti uvádza, že „Tomáškov jazykové riešenie potvrdzuje, že v 30-tych rokoch 19. storočia dochádza k rozkolísaniu estetického vkusu v oblasti jazyka“⁴⁷ a obidve vtedajšie spisovné podoby literárnych jazykov – bernolákovčina i čeština – sa začínajú pociťovať ako strnulé. Najmarkantnejšie je to viditeľné v próze a v dráme. V prozaických textoch Antona Ottmayera a Martina Sucháňa publikovaných v almanachu *Zora* vidíme vnášanie regionálnych nárečových prvkov do reči postáv i rozprávača, v Herkeľovej próze *Premena* (1836) dokonca použitie strednej slovenčiny s niektorými znakmi oravského nárečia. Sklon k viacjazyčnosti je však silnejší v dramatických textoch. Prvky jazykovej stratifikácie postáv môžeme pozorovať už vo fraške Juraja Palkoviča *Dva buchy a tri šuchy* (1801) no intenzívnejšie ho môžeme vnímať v rôznych podobách a proporcionalite najmä v dramatických textoch z 30. rokov 19. storočia – v hrách Jána Chalupku a Štefana Petruša⁴⁸.

Tomáškov prozaický fragment *Obchodníci* ojedinelosťou témy, spôsobom spracovania smerujúcim k prehodnoteniu tradičných schém zaužívaných v slovenskej próze 30. rokov 19. storočia, akcentom na dobovo aktuálnu skutočnosť, ale aj vďaka nebývalému záujmu súdobej slovenskej a českej literárnej kritiky, predstavuje jedinečný príklad prozaického textu, ktorého evidentnou ambíciou (napriek jeho fragmentárnosti) bolo posunúť výrazne vpred proces emancipácie prózy a jej smerovanie k vyššej estetickému funkcii⁴⁹.

⁴⁷ MARČOK, V.: *Počiatky slovenskej novodobej prózy (Próza klasicistická a preromantická)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 331.

⁴⁸ V. Marčok v súvislosti s jazykom *Obchodníkov* hovorí, že „Tomáškov próza predstavuje krajnú situáciu, keď vedľa seba existujú dva samostatné a rovnoprávne útvary, schopné plniť estetické funkcie. Protiklad čeština – stredná slovenčina sa koncom tridsiatych rokov pociťoval ako protiklad estetický. Jedni ho prijímali kladne, iní záporne. Stredná slovenčina nemá u Tomáška príznak komickosti, lebo sa uplatňuje samostatne a nie sprostredkované. Tamže, s. 332.

⁴⁹ Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA 1/0647/17 *Poetika slovenskej prózy 18. – 20. storočia*.

LITERATÚRA

- BOTTO, J.: Kultúrny a dejepisný obrázok zo života slovenského mestečka. *Slovenské pohľady*, 1911, s. 407 – 408.
- CICERO, M. T.: *Ciceronovy řeči vybrané. Bibliotéka klasikův řeckých a římských*. Přeložil Pavel Jan Tomášek. Praha : Edvard Grégr, 1870 – 1875.
- FRANCISCI, J.: *Orol tatránsky I*, 1846, s. 238.
- FRANCISCI, J.: *Vlastný životopis*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956.
- HAVLÍČEK, K.: *Sebrané spisy. Vydány nákladem Svatoboru. Svazek I*. Praha : Tisk Jaroslava Pospíšila, 1870.
- HRONCOVÁ, Ľ.: Aspekty priestoru mesta a jeho spoločenský obraz v próze J. P. Tomáška *Obchodníci*. In: *Fiat tal Szlavisták Budapesti Nemzetközi Konferenciája VII. 7th Conference for Young Slavists in Budapest*. Budapest : Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities, Institute of Slavonic and Baltic Philology, 2019, s. 54 – 56.
- HURBAN, J. M.: *Obchodníci*. Povídka z nových časův od Činoráda Věrného. Svazček I. *Slovenskie pohľady*, 1847, diel I, zv. 2, s. 48.
- KOLLÁR, J.: *Nedělní, svátečné a příležitostné kázně a řeči k napomožení pobožné národnosti. Díl druhý*. Budín : Tiskem Jana Gyuriana a Martina Bagó, 1844.
- KRAUS, C.: *Slovenský klasicizmus. Próza*. Bratislava : Tatran, 2004.
- MARČOK, V.: *Počiatky slovenskej novodobej prózy (Próza klasicistická a preromantická)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968.
- MRÁZ, A.: Pavel J. Tomášek a jeho poviedka *Obchodníci*. In: *Litteraria. Štúdie a dokumenty I*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1958, s. 69 – 102.
- NĚMCOVÁ B.: Božena Němcová dr. G. K. Zechenterovi. In: *Slovenský archív. Slovenské pohľady*, 31, 1911, s. 187.
- NOGE, J.: *Slovenská romantická próza*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1969.
- PIŠŮT, M. – ROSENBAUM, K. – KOCHOL, V.: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1960.
- PRAŽÁK, A.: *Literární Levoča. Příspěvky k některým episodám jejího vývoje*. Praha : Nákladem Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi, 1939.
- PRAŽÁK, A.: *Slovenské studie*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1926.
- Slovenská literárna kritika. I. zväzok*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1977.
- TOMÁŠEK, P. J.: *Obchodníci. Povídka z nových časův od Činoráda Věrného. Svazček I*. Levoča : Písmem Jana Werthmüllera a syna, 1846.
- VLČEK, J.: *Dejiny literatúry slovenskej*. Turčiansky sv. Martin : Matica slovenská, 1923, s. 217.
- VOJTECH, M.: Biedermeierovské tendencie v slovenskej literatúre národného obrodnenia. In: *Biedermeier v českých zemích*. Praha : KLP, 2004, s. 377 – 385;
- VOJTECH, M.: *Od baroka k romantizmu. Literárne smery a tendencie v slovenskej literatúre v rokoch 1780 – 1840*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2003, s. 104 – 112.
- VOJTECH, M.: Podoby slovenského biedermeiera v prózach Antona Ottmayera. *Litikon*, 4, 2019, č. 1, s. 9 – 28.
- VOJTECH, M.: Prozaický fragment Pavla Jána Tomáška *Obchodníci*. Otázky literárnohistorickej recepcie, interpretácie a česko-slovenské súvislosti textu. In: *Poetika prózy v česko-slovenských súvislostech. Kolektívni monografie*. Ed. I. Pospíšil. Brno : Česká asociace slavistů v spolupráci s Ústavem slavistiky FF MU, Slavistickou společností Franka Wollmana a Středoevropským centrem slovanských studií, 2016, s. 203 – 214.

ŠTÚDIE

VOJTECH, M.: *Slovenská klasicistická a preromantická literatúra*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2017.

VOJTECH, M.: Бидермейер в словацкой литературе 19. века и его историко-литературное исследование. In: *Бидермейер в славянском и европейском контексте. Colloquia Litteraria Sedlcensia XXII*. Sankt-Petersburg – Siedlce : IKRiBL, 2016, s. 23 – 41.

SLOVENSKÉ ANOJKONYMÁ UTVORENÉ ZO SUBSTANTÍVA RUŽA A JEHO DERIVÁTOV

Mgr. Tatiana Laliková

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie vied v Bratislave

Anojkonymá¹ – terénne názvy – sú podľa onomastickej terminológie názvy neživých prírodných objektov a javov na Zemi, ktoré nie sú určené na bývanie a sú v krajine pevne fixované². Ich prvoradou a nezameniteľnou úlohou je pomenovanie, konkrétne určenie nesídelného objektu v rámci určitého menšieho územného celku. Pri pomenovaní objektu sa vyskytne vždy viac možných motivácií, ale iba jedna najcharakteristickejšia a najmarkantnejšia črta sa stane pomenovacím motívom, na základe ktorého vznikne terénny názov.

Stromy a kríky³, či už tvoriace súvislý porast alebo stojace samostatne, boli a sú v prírode pri určovaní polohy konkrétneho objektu vždy dobrou orientačnou pomôckou. Substantívum *ruža*⁴ je starobylé, do slovenčiny bolo prevzaté z latinského *rosa* (s možným prostredníctvom stredohornonemeckého slova *rōse*), ktoré pochádzalo z gréckeho *rhoden* (*ῥόδον*), kam sa dostalo pravdepodobne z iránskych jazykov (**urda-*)⁵ a v minulosti sa ním okrem najbežnejšej *ruže šírovej* pomenovali aj niektoré iné rastliny. Napríklad v *Historickom slovníku slovenského jazyka* (zv. 5, 2000, s. 200) sa nachádza substantívum *ruža* aj v názvoch rastlín: *piwonka*, *turecká ruža* (pivonka lekárska⁶); *rúža čierná* (topoľovka ružová), *yeryková ruža* (amóm kapulágový), *obilná rúža neb žltá fjalka* (záružlie močiarné), *kossicka ruže* (kukučka lúčna); *narcisová ruža* (veternica narcisová).

V príspevku sme sa sústredili na motiváciu pri pomenovaní a štruktúrno-typologický rozbor terénnych názvov utvorených zo substantíva *ruža* a jeho derivátov.

Základné štruktúry terénnych názvov utvorených zo substantíva *ruža* a jeho derivátov môžeme schematicky členiť⁷ na priame (jednoslovné a viacslovné) a na nepriame (predložkové) názvy.

¹ O termíne terénnych názvov pozri VALENTOVÁ, I.: Anojkonymum alebo terénny názov? *Slovenská reč*, 74, 2009, č. 1, s. 31 – 34.

² SVOBODA, J. a kol.: Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 14, 1973, č. 1, s. 62.

³ O terénnych názvoch utvorených zo substantív pomenúvajúcich rastliny pozri aj VALENTOVÁ, I.: Slovo agát a jeho adaptácia v slovenčine a v terénnych názvoch. *Kultúra slova*, 47, 2013, č. 3, s. 153 – 164.

⁴ Podrobný rozbor substantíva *ruža* a jeho derivátov pozri MÚCSKOVÁ, G.: Meno ruže v „jazykovom (nárečovom) obraze sveta“. In: *Súradnice súčasnej slovenskej dialektológie. Jazykovedné štúdie 28*. Ed. K. Balleková. Bratislava : Veda, 2010, s. 209 – 220.

⁵ KRÁLIK, Ľ.: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava : Veda, 2015, s. 515 – 516.

⁶ Súčasný botanický názov.

⁷ MAJTÁN, M.: *Z lexiky slovenskej toponymie*. Bratislava : Veda, 1996, s. 22.

1. Priame názvy pomenúvajú bezprostredne konkrétny objekt a ich základná podoba je v nominatíve.

1.1 Priame jednočlenné nederivované názvy (nemajú odvodzovacie prípony alebo predpony so špecifickým príznakom miesta) sú všetky jednoslovné názvy apelatívneho pôvodu, ktoré vznikli elipsou (vynechaním) názvu určovaného objektu: *Ruža*⁸ (BA⁹, LV, SC, SN), *Ružičky* (TV).

Terénne názvy poľa *Ruža* (Nová Dedina, LV), poľa a vinice (Bratislava – Rača, BA) a poľa (Letanovce, SN) boli utvorené propriálizáciou (premenou všeobecného podstatného mena na vlastné meno) apelatíva *ruža* s významom „miesto, kde rastú ruže“. Deminutívna podoba *Ružičky* vznikla z nominatívu plurálu substantíva *ružička* a názov mohol byť tiež motivovaný ružovým porastom. Tu treba poznamenať, že aj keď je pre toponymum prirodzené jednotné číslo, mnoho geografických názvov má podobu množného čísla. Nie je to však gramatická kategória v pravom zmysle slova, využíva sa iba ako lexikálny prostriedok¹⁰.

1.2 Priame jednočlenné derivované názvy sa utvárali pomocou predpôn alebo prípon s miestnym alebo privlastňovacím významom. Členia sa na nepredponové a predponovo-príponové.

Nepredponové, teda príponové jednočlenné názvy boli utvorené z apelatív príponami pre apelatívne názvy miesta alebo z osobných mien privlastňovacími príponami: *Ružín* (KE, PD, RV), *Ružínok* (KE).

V Košickom okrese boli názvy jaskyne a lesa *Ružín* motivované neďaleko sa nachádzajúcou vodnou nádržou Ružín, ktorá sa rozkladá v priestoroch zaniknutej obce Ružín. Názov obce bol kedysi utvorený z osobného mena *Ruža* pridaním archaického posesívneho sufíxu *-ín* s významom „Ružov majetok“¹¹. Lúka a pasienok *Ružín* (Čavoj, PD) mohli dostať názov podľa odlesneného vrchu Ružín, ktorý sa nachádza severne od obce. Názov doliny *Ružínok* je tiež motivovaný jej polohou – rozprestiera sa južne od vodnej nádrže Ružín – a z pomenovania nádrže bol vytvorený pridaním deminutívnej prípony *-ok*.

Sem zaraďujeme aj substantivizované adjektívne názvy, ktoré vznikli elipsou pomenovaného objektu: *Ružová* (SC, TR), *Ružové* (DS, KE, MA, PK, TV), *Ružový* (NZ), *Ružené* (LM, NM), *Ruženné* (HC, NM), *Ružinská* (DT).

V týchto prípadoch sa pomenovanie určovaného objektu elidovalo (vynechalo) a adjektívny tvar, ktorý bol pôvodne zhodným prívlastkom, sa substantivizoval. Terénny názov mohol byť motivovaný porastom ružových kríkov a tvorený priamo adjektívom utvoreným zo substantíva *ruža* pridaním sufíxu *-ový, -ová, -ové* alebo *-ný, -nný*. V kodifikačných príručkách slovenčiny (*Krátky slovník slovenského jazyka*, 2003, a *Pravidlá slovenského pravopisu*, 2013) nie je adjektívum *ružený* zaznamenané, ale nachádza sa v *Historickom slovníku slovenského jazyka* (5. zv., 2000, s. 200) s významami 1. „k ruža, ružový“; 2. „ktorý má ružovú farbu“. Pomenovanie lesa a lúky (Beckov, NM) je v dokladovom materiáli zapísané

⁸ Doklady sú z kartotéky terénnych názvov oddelenia dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV.

⁹ V zátvorke sú uvedené názvy obcí a skratky okresov, v ktorých sa daný terénny názov nachádza.

¹⁰ MAJTÁN, M.: *Z lexiky slovenskej toponymie*. Bratislava : Veda, 1996, s. 17.

¹¹ LUTTERER, I. – MAJTÁN, M. – ŠRÁMEK, R.: *Zeměpisná jména Československa*. Praha : Mladá fronta, 1982, s. 264.

v podobe *Ruženô* so sufixom *-ô*, typickým pre stredoslovenskú nárečovú oblasť, spisovná podoba je *Ružené*. Terénny názov poľa *Ružinská* (Podkriváň, DT) bol motivovaný neďaleko tečúcim potokom *Ružinská*.

Predponovo-príponové názvy vznikali zjednoslovnením (univerbizáciou) predložkových konštrukcií, ale v materiáli nie sú takéto terénne názvy utvorené od apelatíva *ruža* a jeho derivátov doložené.

1.3 Priame viacčlenné názvy sú zložené z dvoch alebo viacerých slov a charakterizujú ich syntaktický determinatívny vzťah.

Dvojčlenné jednoslovné názvy vznikli univerbizáciou, teda prechodom združeného pomenovania do jednoslovného názvu a sú pomerne zriedkavé.

Substantivizovaný jednoslovný dvojčlenný terénny názov poľa *Ružindolské* (Biely Kostol, TT) vznikol z názvu obce *Ružindol* (spojením názvu *Ružín* + *dol* s významom „Ružovo údolie“) a sufixu *-ský*, ktorým sa naznačuje lokalizačný príznak a vyjadruje skutočnosť, že pole sa nachádza v katastri obce *Ružindol*. Názov pomenovaného objektu – pole – sa elidoval.

Viacčlenné determinatívne názvy so zhodou môžu byť tvorené:

I. vlastnostným adjektívom so sufixom *-ový*, *-ová*, *-ové*; *-ná*, *-né* (odvodeným od substantíva *ruža*) s významom „pochádzajúci z ruže; majúci svetločervenú farbu“ a substantívom: *Ružová dolina* (LV, TT), *Ružová hora* (SB, VT), *Ružová jaskyňa* (SN), *Ružové humno* (MA), *Ružové palagy* (RV), *Ružové pole* (TT), *Ružový dvor* (KE, LV), *Ružový dol* (KE), *Ružový kopec* (LV, MI, RV, ZM), *Ružový sad* (KE, LC), *Ružový vrch* (VK), *Dlhé ružové lúky* (LC), *Krátke ružové lúky* (LC); *Ružená hora* (GA, HC), *Ruženná lúka* (NM), *Ruženné hory* (HC), *Dlhé ruženné hory* (HC), *Gáborské ruženné hory* (HC).

II. adjektívom utvoreným z názvu *Ružindol*, *Ružín*, *Ružín*, *Ružíná* sufixom *-ský* (tento sufix pri názvoch vzniknutých z názvov geografických objektov signalizuje, že pomenovaný objekt prináleží danému objektu alebo sa pri ňom nachádza) a substantívom: *Ružindolské celiny* (TT), *Ružinská baňa* (LC), *Ružinská jaskyňa* (KE), *Veľká Ružinská jaskyňa* (KE).

Terénny názov *Ružindolské celiny* pomenúva pole v obci Biely Kostol, ktorá susedí s obcou *Ružindol*, *Ružínska jaskyňa* sa nachádza neďaleko vodnej nádrže *Ružín* a *Ružinská baňa* je názov poľa pri vodnej nádrži *Ružíná*.

III. dvoma adjektívami: *Dolná Ružová* (TR), *Stredná Ružová* (TR), *Zadná Ružová* (TR), *Dolné Ružové* (PK), *Horné Ružové* (PK).

Názov doliny *Ružová* (Turček, TR) motivoval vznik nových troch názvov lesa v tej istej lokalite *Dolná Ružová*, *Stredná Ružová* a *Zadná Ružová*. Podobne podľa názvu poľa *Ružová* (Častá, PK) a polohy boli pomenované aj ďalšie polia *Dolné Ružové* a *Horné Ružové*. Všetky názvy vznikli elidovaním názvu určovaného objektu.

IV. substantívom *ruža* a jeho derivátmi bližšie určenými adjektívom: *Nižná ruža* (SN), *Vyšná ruža* (SN), *Malý Ružínok* (KE), *Veľký Ružínok* (KE).

Názov poľa *Ruža* (Letanovce, SN) motivoval v tej istej obci vznik názvov *Nižná Ruža* a *Vyšná Ruža*. Rovnako názov doliny ale aj vodného toku *Ružínok* (Košická Belá, KE) bol motivačným činiteľom pri tvorbe pomenovaní lesa a doliny *Malý Ružínok* a *Veľký Ružínok* v tej istej lokalite.

2. Nepriame názvy pomenúvajú objekt prostredníctvom názvu iného objektu alebo podľa nejakej okolnosti, ktorá súvisela so vznikom názvu.

Nepriame predložkové názvy sa utvárali z predložkových konštrukcií okolnostného (príslovkového) určenia miesta, ale aj elipsou určovaného člena z prívlastkových konštrukcií.

Podobne ako pri priamych názvoch môže byť základom názvu vlastné meno, substantívum *ruža*, ale vo väčšine prípadov býva základným slovom jeho derivát. Môžu sa vyskytovať aj viacslovné názvy: *Na ruži* (SN, TR), *Na Ružičkovom* (NR), *Nad Ružovým* (PK), *Od Ružového dvora* (NZ), *Od Ružína k Lodine* (KE), *Pod Ruženým* (LM), *Ružová hora pod Dubníkom* (VT), *Pri ružindolskej ceste*, *Pri ružindolskom chotári* (TT).

Terénny názov poľa *Na Ruži* (Letanovce, SN) bol motivovaný názvom poľa *Ruža* v rovnakej lokalite. Pole *Na Ružičkovom* dostalo názov podľa mena bývalého majiteľa *Ružičku*. (Sufixom *-ov-o* sa označovali objekty, ku ktorým mal subjekt v čase vzniku názvu vlastnícky vzťah). Sady a vinica *Nad Ružovým* (Častá, PK) boli pomenované podľa polohy nad poľom *Ružové* v rovnakej obci. Časť obce Veľký Kýr (NZ) sa nazýva *Ružový dvor* a podľa toho bolo pomenované neďaleko sa nachádzajúce pole *Od Ružového dvora*. Názov lesa *Od Ružína k Lodine* (Malá Lodina, KE) napovedá, že sa les rozprestiera od vodnej nádrže *Ružín* k obci *Malá Lodina*. Motiváciou pri vzniku názvu doliny *Pod Ruženým* (Nižná Boca, LM) bolo pomenovanie lesa a doliny *Ružené* v rovnakej lokalite. Pomenovania polí *Pri ružindolskej ceste* (Trnava, TT) a *Pri ružindolskom chotári* (Zvončín, TT) boli motivované názvom neďalekej obce *Ružindol*.

Zaujímavý je aj spôsob vzniku viacerých nových pomenovaní od už vzniknutého terénneho názvu. Zo substantivizovaného adjektívneho názvu poľa, ktorý vznikol elidovaním určovaného objektu v Častej (PK) *Ružové*, boli utvorené názvy ďalších polí, a to viacčlenné determinatívne názvy *Dolné ružové*, *Horné ružové* a nepriamy predložkový názov *Nad Ružovým*. Podobne podľa názvu doliny v Turčeku (TR) *Ružová* dostali v rovnakej lokalite názvy častí lesa *Zadná Ružová*, *Stredná Ružová* a *Dolná Ružová*.

Pri areálovom výskume názvov sa môžeme stretnúť aj s homonymiou, teda výskytom rovnakých terénnych názvov v rôznych lokalitách, napríklad: pole s názvom *Ruža* sa nachádza v Novej Dedine (LV), v Bratislave – Rači (BA) aj v Letanovciach (SN), *Ružový kopec* je názov vinice v Ipeľskom Sokolci (LV), vrchu v Rožňave, poľa v Kečove (RV) a Beši (MI).

Pri terénnych názvoch vyskytujúcich sa v mikroregióne (v rámci jednej obce) a pri názvoch vrchov v rámci pohoria sa homonymia nevyskytuje.

Terénne názvy majú zo všetkých toponým najbližšie k apelatívnej slovnej zásobe. Pri ich tvorení sa používali prostriedky bežnej hovorovej reči (deminutívne a adjektívne sufixy, predložkové väzby) a ich prvoradou úlohou bolo pomôcť človeku pri každodennej orientácii v konkrétnej lokalite. Vzhľadom na skutočnosť, že človek veľmi aktívne zasahoval do krajinného rázu (vyrúbaval lesy a menil ich na vinohrady, lúky na polia a pod.), časom sa strácal aj pôvodný motivačný objekt. Názov sa postupne odsémantizoval, čo je dobre viditeľné napríklad na pomenovaní poľa *Ružový kopec* (Ipeľský Sokolec, LV), vinice *Ružená hora* (Vinohrady nad Váhom, GA), poľa *Ružinská baňa* (Lučenec). Tým sa aj lexikálny význam motivácie apelatíva stával irelevantným a relevantným sa stáva onymický význam vlastného mena.

Slovo *ruža* a jeho deriváty sú známe a rozšírené na celom území našej republiky, a preto je pomerne zaujímavé, že v terénnych názvoch sa na severe Trnavského kraja, Žilín-

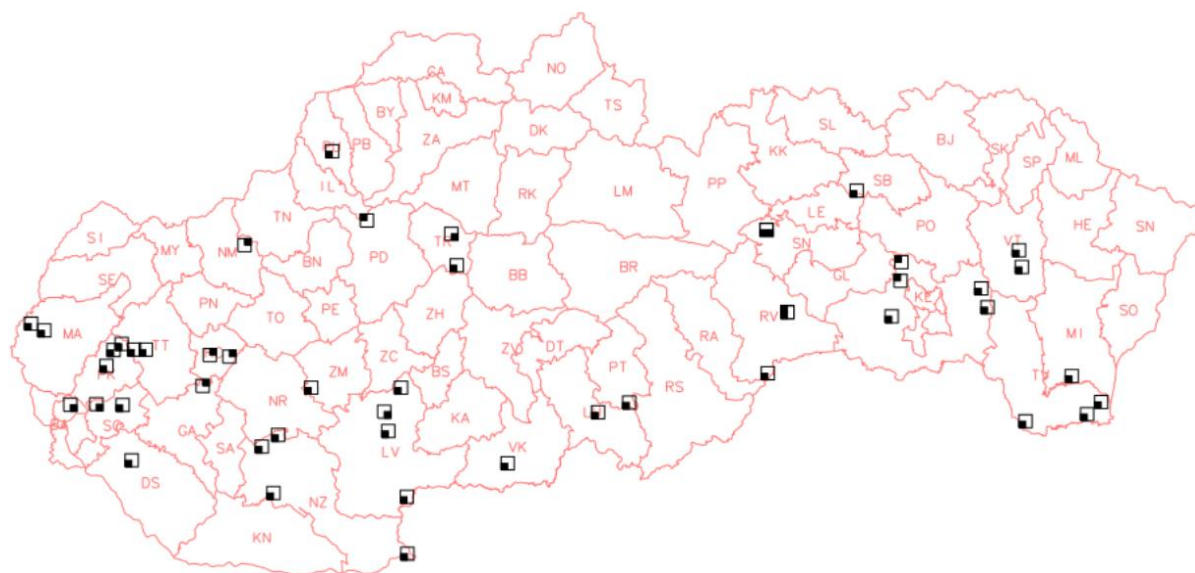
NÁMETY A ROZHĹADY

ského kraja (na hornom Považí, Kysuciach, Orave) a Prešovského kraja (na Zamagurí a na hornom Zemplíne) nevyskytujú.

Uvedené terénne názvy tvorili aktívnu súčasť jazyka našich predkov a sú v nich zachované informácie o ich slovnej zásobe a slovotvorných postupoch. Zároveň sú aj bohatým zdrojom informácií a cenných údajov pre botanikov a geografov, potrebných na rekonštrukciu obrazu pôvodného rastlinného spoločenstva, a to hlavne na miestach ovplyvnených činnosťou človeka¹².

Výskyt apelatíva *ruža* a jeho najčastejších derivátov v terénnych názvoch na mape okresov

- ruža aj ružový



Skratky okresov

BA – Bratislava, DS – Dunajská Streda, DT – Detva, GA – Galanta, HC – Hlohovec, KE – Košice, LC – Lučenec, LV – Levice, MA – Malacky, MI – Michalovce, NM – Nové Mesto nad Váhom, NR – Nitra, NZ – Nové Zámky, PD – Prievidza, PK – Pezinok, PU – Púchov, RV – Revúca, SB – Sabinov, SC – Senec, SN – Spišská Nová Ves, TR – Turčianske Teplice, TT – Trnava, TV – Trebišov, VK – Veľký Krtíš, VT – Vranov nad Topľou, ZM – Zlaté Moravce

¹² Príspevok je jedným z výstupov vedeckej úlohy *Výskum lexiky slovenských terénnych názvov* – 2. etapa (č. 2/0021/17) grantovej agentúry Ministerstva školstva SR a Slovenskej akadémie vied VEGA.

LITERATÚRA

Historický slovník slovenského jazyka. 5. zv. R (rab) – Š (švrkotaf). Red. M. Majtán. Bratislava : Veda, 2000.

KRÁLIK, Ĺ.: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava : Veda, 2015.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., doplnené a upravené vydanie Bratislava : Veda, 2003.

LUTTERER, I. – MAJTÁN, M. – ŠRÁMEK, R.: *Zeměpisná jména Československa*. Praha : Mladá fronta, 1982.

MAJTÁN, M.: *Z lexiky slovenskej toponymie*. Bratislava : Veda, 1996.

MÚCSKOVÁ, G.: Meno ruže v „jazykovom (nárečovom) obraze sveta“. In: *Súradnice súčasnej slovenskej dialektológie. Jazykovedné štúdie 28*. Ed. K. Balleková. Bratislava : Veda, 2010. s. 209 – 220.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 4. nezmenené vyd. Bratislava : Veda, 2013.

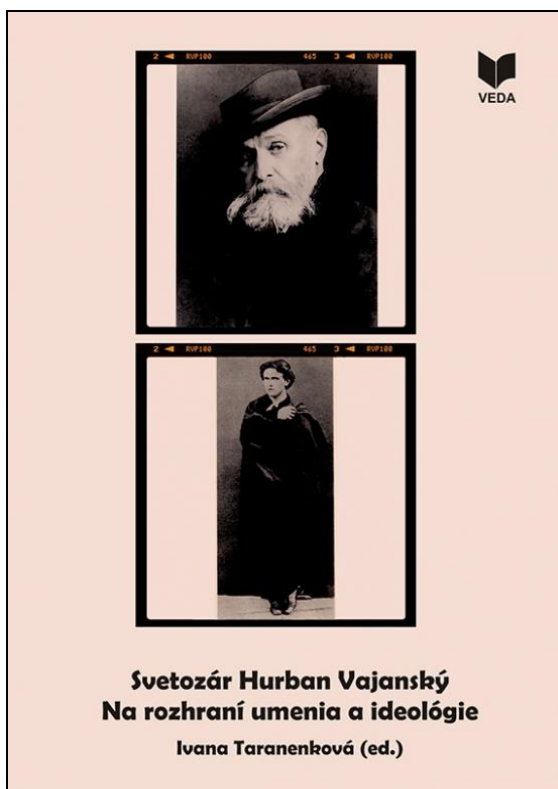
SVOBODA, J. a kol.: Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 14, 1973, č. 1, s. 1 – 280.

VALENTOVÁ, I.: Anojkonymum alebo terénny názov? *Slovenská reč*, 74, 2009, č. 1, s. 31 – 34.

VALENTOVÁ, I.: Slovo agát a jeho adaptácia v slovenčine a v terénnych názvoch. *Kultúra slova*, 47, 2013, č. 3, s. 153 – 164.

INTERDISCIPLINÁRNY POHĽAD NA OSOBNOSŤ SVETOZÁRA HURBANA VAJANSKÉHO

Svetozár Hurban Vajanský. Na rozhraní umenia a ideológie. Ed. Ivana Taranenková. Bratislava : Veda, 2018.



Kolektívna monografia venovaná osobnosti a dielu Svetozára Hurbana Vajanského *Svetozár Hurban Vajanský. Na rozhraní umenia a ideológie* prináša analytický a interdisciplinárny pohľad na túto významnú, no ambivalentnú osobnosť slovenskej histórie. Jej cieľom je reflektovať rozporuplné a problematické miesta vo Vajanského svetonázore či pôsobení a cez ich objektívne diagnostikovanie pristúpiť aj k reflexii súčasných pretrvávajúcich mentálnych schém. Ambíciou autorov je osloviť nielen odbornú verejnosť, ale i širšiu kultúrnu obec. Štúdie prinášajú zistenia týkajúce sa viacerých oblastí Vajanského pôsobnosti, analyzujú ohlasy nasledujúcich generácií smerom k jeho osobnosti a dekodujú semiotické roly, ktoré Vajanský zastával v slovenskej kultúre a v historickej pamäti. Edi-

torkou monografie je Ivana Taranenková, ktorá sa Vajanskému venovala už v monografii *Fenómén Vajanský* (2010) a pripravila výber z jeho diela s názvom *Koreň a výhonky. Články* (2018).

Monografia je rozvrhnutá do troch celkov – (1) *Literatúra: medzi estetikou a ideológiou*, (2) *Národné a ideologické modely* a (3) *Polemiky*. V prvej časti sa autorky kapitol Marcela Mikulová, Ivana Taranenková a Dana Hučková z pohľadu literárnej vedy venujú poetike Vajanského literárneho diela v kontexte jeho estetických názorov a nacionalistického presvedčenia. Druhá časť v kapitolách od historikov Karola Hollého, Miloslava Szabóa a Romana Holeca približuje národnú koncepciu S. H. Vajanského v dobovom historickom a ideologickom kontexte, ako aj jeho rolu v kontexte generačných predchodcov a nasledovníkov. V tretej časti autorky Andrea Draganová a Magdalena Bystrzak na pramennom materiáli približujú polemiky, v ktorých Vajanský priamo participoval, alebo bol predmetom neskoršej konfrontačnej percepcie.

Úvodná kapitola predstavuje kľúčové reálie Vajanského pôsobenia, pozitívne aj problematické miesta jeho svetonázoru, ako i polaritu v percepcii jeho postojov (generácia okolo časopisu *Hlas*, Alexander Matuška). Hutný úvodný kontext k Vajanského osobnosti, ktorý táto publikácia ponúka, je postačujúcim aj pre menej znalého čitateľa na zoznámenie sa so styčnými problematickými plochami, ktorým sa monografia chce venovať. Zároveň táto kapitola načrtáva orientačný rámec konceptu a členenia celej knihy a v krátkych sondách naznačuje zameranie jednotlivých štúdií.

S. H. Vajanský (1847 – 1916) zohrával v slovenských dejinách kľúčovú úlohu od osemdesiatych rokov 19. storočia po prvé desaťročie 20. storočia. Jeho „kultúrnou misiou“ bolo vyzdvihnúť slovenskú literatúru na úroveň svetovej a prostredníctvom slovenského románu anticipovať slovenský kultúrny národ. Predstavoval „človeka epochy, ktorá bola už za jeho života na ústupe“ (s. 11). Bol zanieteným publicistom, pamfletistom, ale i autoritatívnym literárnym kritikom (ktorý nedocenil tvorbu Martina Kukučína, Jozefa Gregora Tajovského a Boženy Slančíkovej Timravý). Usiloval sa o „čistotu

slovenskej literatúry“ ochránenej od cudzích vplyvov, zastával konzervatívne videnie sveta a mnohé jeho názory sa vyznačovali antisemitizmom a xenofóbiou. Doterajšiu reflexiu jeho literárneho, národného a kultúrneho pôsobenia možno vnímať medzi dvomi pólmi – na jednej strane afirmáciou „monumentu“, na strane druhej radikálnou kritikou. A. Matuška, jeden z jeho ostrých kritikov, poznamenal, že špecifická hodnota S. H. Vajanského pre slovenskú kultúru spočíva práve v jeho rozporuplnosti.

Na literárnej tvorbe Vajanského Marcela Mikulová v štúdiu *Hľadanie modelov národnej reprezentácie* vysvetľuje problém jeho zaradenia do dobového a štýlového kontextu, aj ambicióznosť a neúspech jeho modelovania národného konceptu naprieč jeho prozaickou tvorbou (ústiačeho do archaizujúcich tendencií a biedermeierovského modelu v románe *Koreň a výhonky*). Predstavuje autorskú prácu S. H. Vajanského s ideológiami a realistickým efektom, ktorý dosahuje rafinovaným jazykovým procesom predkladania fikcie ako reality. V úsilí o plnenie národnosťovo-úlohovej úlohy za daných politických okolností Vajanský nadväzoval na národnosťovo-úlohové tendencie a napriek znalosti európskej literatúry „retardoval“ domáci literárny vývin. M. Mikulová uvádza, že písal texty, ktorých cieľom bolo generovať a normovať čitateľov, pracoval s patetickým diskurzom a persúziou, svoju tvorbu predkladal ako model, dokonca vo svojej redaktorskej činnosti pre *Národné noviny* a *Slovenské pohľady* mal možnosť „zabrániť“ rozvinutiu realistického písania. Jeho umeleckým projektom bolo spojiť zemana a intelektuála v perspektíve vodcov národa a svoju tvorbu si nedokázal predstaviť bez ideologického stanoviska. Vajanský sa hlásil k odkazu svojho otca a svoje nástupníctvo považoval za symbolické. Absencia vysokej národnej kultúry z historických dôvodov ho viedla k snahe kreať ju. M. Mikulová ukazuje na jeho tvorbe zavrhovanie osvietenenského projektu i romantického konceptu jeho otca, nachádza v nej mesianistické črty, ale i paradox v podobe Vajanského vyhraňovania sa voči realizmu a moderne, pričom secesné prvky možno identifikovať aj

v jeho diele (hľadanie pôvodného domova a koreňov).

Ivana Taranenkova v kapitole *Vajanského román: romanca, melodráma, tragédia* pracuje s moderným literárnovedným vymedzením žánrov romancy, tragédie či melodrámy (napríklad romanca sa líši od románu 19. storočia práve atribútom neskutočnosti a nepravdepodobnosti) a sleduje uplatnenie týchto modov (modifikátorov) v prózach S. H. Vajanského, prekračuje pritom rámec literatúry a nachádza ich aj v jeho kultúrnej a národnej koncepcii. Vajanského románové dielo ako súčasť národnosťovo-úlohového projektu tematizovalo ideál a nadväzovalo na žáner romantizujúcej sentimentálnej poviedky: „Kým modus romancy sa u Vajanského presadzuje tam, kde sa prezentuje expanzia *svojského jadra, svojských paralel*, sústreďuje sa na zveladenie tradície novými prvkami“ (Čepan, 1967, s. 159) a „vzrast z vlastných radov, vyrovnanie sa cudzím elementom“ (tamže), tragický modus charakterizuje predovšetkým tú polohu Vajanského tvorby, kde dominuje zdôrazňovanie hraníc medzi *svojským jadrom a cudzorodou škrupinou*, ako aj „zosilnenie obranných, defenzívnych väzieb v rámci *svojského jadra*“ (tamže). Súčasťou tejto defenzívnej polohy je rezignácia protagonistu na regeneráciu národného života, jeho nemožnosť zapojiť sa do národných aktivít“ (s. 43). Taranenkova pritom upozorňuje na utopický rozmer a moment neskutočnosti vo Vajanského románe, ktorý anticipoval želaný, nejestvujúci stav a taktiež na jeho diskurzívne stratégie, ktoré sa vyznačovali expresívnosťou melodramatického výrazu.

Vzťah Vajanského k modernistickým tendenciám sleduje Dana Hučková v kapitole *Svetozár Hurban Vajanský a nová literatúra*. V jeho tvorbe na seba narážali dve odlišné motivácie – estetická a ideologická, prelínanie konzervatívneho a moderného v jeho tvorbe. Vajanský nadradoval kategóriu národnosti nad všetky ostatné oblasti ľudského pôsobenia, literatúra tak podľa neho na seba preberala funkciu politického činiteľa. Zastával vieru v užitočnosť kultúry pri kultivácii človeka, a tým odmietal umenie, ktoré rezignovalo na pozitívne posol-

stvá a strácalo podľa neho túto kultivačnú silu. Zaujímalo preto kritický a odmietavý postoj k dekadencii, secesii a moderne. Hučková skúma jeho pojmový register a konotácie spojené s dekadenciou a dekadentnou tvorbou. Zodpovedali intenzite pocitu ohrozenia z ich (hypotetického) pôsobenia v slovenskom prostredí. Vajanský so svojím dichotomickým videním sveta nedokázal akceptovať inakosť dekadencie ako reakciu na dobové problémy.

Karol Hollý sa v kapitole *Vajanského koncepcia národných dejín* usiluje na základe Vajanského žurnalistických výstupov (úvodníky v *Národných novinách*) vytvoriť obraz Vajanského historického myslenia, ktoré sa vyznačovalo explicitným relativizovaním, až negovaním významu dejín pred koncom 18. storočia. V texte *Slovensko a jeho život literárny* Vajanský vymedzuje národ cez národnú reprezentáciu, ktorou mala byť pôvodne slovenská šľachta, avšak túto úlohu od stredoveku nedokázala naplniť, a nahradiť ju teda v tomto poslaní mala formujúca sa národná inteligencia, konkrétne martinické centrum SNS. Z ďalších jeho príspevkov na túto tému vyplýva odmietnutie dejín pred koncom 18. storočia pre slovenský národ ako nepodstatných a mŕtvych (uhorský stredovek považoval za „nenárodné“ obdobie), pričom z ich absencie vyplýva výhoda: „My o mnoho viac vidíme v tom, že sme ešte neprežili svoj vek... Nám kynie nie museum, ale život, naša historia je pred nami, ako u mladíka biografica“ (s. 77). Vajanského koncepcia národných dejín netvorila jednotnú a koherentnú sústavu názorov, je možné nájsť protirečivé články s inou líniou ako líniou „bezdejinnosti“, na ktorú sa K. Hollý vo svojom príspevku zamerá.

V kapitole *Vajanský antisemita* sa Miloslav Szabó venuje diskutovanej a polarizujúcej téme Vajanského postoja k Židom. Na ukážkach z jeho písomností pomenúva spektrum jeho protizhidských postojov – od negatívnych emócií podložených negatívnou skúsenosťou či motivovaných nábožensko-ideologickým zovšeobecňovaním, až po racionalizáciu v zmysle teórií antisemitizmu. Vajanský sa podľa viacerých kritérií moderných teórií antisemitizmu (podľa Nirenberga, Langmuira, Baumana a Holza), ktoré Szabó vo svojom príspevku predstavuje, za-

raduje medzi moderných antisemitov. Záznamom z Vajanského denníka napríklad potvrdzuje, že Vajanský bol ovplyvnený rasistickým myslením už v ranom veku a preukazoval záujem o systematizáciu rasových teórií (aj s podporou J. M. Hroboňa). Vajanský vo svojom texte rozvíja stereotyp židovskej nemorálnosti a projektuje na Židov stereotyp „ne-identity“. Szabó prostredníctvom riešenia „bojkotu“ Židov v literárnej tvorbe Vajanského (*Koreň a výhonky*) poukazuje na paralelnú spojitost autorovho „riešenia židovskej otázky“ s dobovým katolíckym antisemitizmom (sedem bodov izolácie židovského obyvateľstva podľa Morawského pamfletu). Szabó upozorňuje aj na spoločný prienik v antisemitskom postoji medzi Vajanským a jeho mladými ideovými odporcami – hlasistami. V závere svojej štúdie konštatuje: „Tvrdenie, že S. H. Vajanský bol antisemita, preto okamžite neimplikuje, že je ktosi čo i len nepriamo zodpovedný za ‚riešenie židovskej otázky‘ počas druhej svetovej vojny. Na druhej strane, S. H. Vajanský sa už počas života stal súčasťou slovenského literárneho a kultúrneho kánonu, preto je pochopiteľné, že sa naňho ako na antisemitského ideológa odvolávali ľudáci a gardisti, hoci bol luterán“ (s. 111). „Podobne je to s ‚obvinením‘ Vajanského z rasizmu: pojem ‚rasa‘ vyvolával na konci 19. storočia úplne iné asociácie ako dnes, hoci už vtedy legitimoval predstavy o kultúrnej hierarchii veľkých skupín ľudstva na základe dedičných telesných znakov, ktoré údajne určovali duševnú a duchovnú konštitúciu jednotlivcov“ (s. 112).

Štúdia *Svetozár Hurban Vajanský vo svetle generačnej metódy* od Romana Holeca si kladie za cieľ predstaviť osobnosť S. H. Vajanského pomocou tzv. generačnej metódy ako generačný symbol. „Táto metóda definuje generačné pozície a súdržnosť, ako aj generačnú identitu ľudí približne rovnakého ideového a vekového zariadenia. Formulovaniu generačných pozícií sa prikladá významná integračná a mobilizačná úloha v historickom vývoji“ (s. 115). V analógii so štúrovskou generáciou R. Holec vymedzuje Vajanského generáciu Ambrom Pietorom (1843) a Jozefom Škultétyom (1853). Vajanský sa stal nositeľom názorov a myšlienkového sveta celej generácie, jej neoficiálnym ideovým reprezentan-

tom, a dôvodmi, prečo neniesla jeho meno, je podľa Holeca väčšia ideová pestrosť ako i absencia revolučného vzopätia v dlhšom časovom intervale pôsobenia tejto generácie (od prelomu 80. a 90. rokov 19. storočia až po začiatok prvej svetovej vojny). Katalyzátorom názorového sveta Vajanského generácie sa nestala revolúcia, ale generačný konflikt s generáciou hlasistov (narodených v desaťročí od roku 1867). Ako sa S. H. Vajanský dostával spod otcovho vplyvu (vzťah medzi Hurbanom a jeho synom nebol konfliktný, hoci došlo k názorovému posunu), tak sa nová generácia (hlasisti, prúdisti, liberáli, socialisti, katolíci, tolstojovci a i.) vymedzovali voči S. H. Vajanskému, ktorý reprezentoval generáciu otcov s pomerne konzervatívnymi postojmi, hoci vo viacerých názoroch sa stotožňovali. Holec hovorí o „uzavretí kruhu“ generačnej konfrontácie v prípade nástupu ďalšej, už česko-slovenskej generácie (D. Chrobák, M. Chorváth), ktorí volali po „návrate Vajanského“.

Problematike generačného rozvrstvenia a podobám generačného prelínania sa venuje aj Andrea Draganová v kapitole *Vajanský a hlasisti: prípadová štúdia medzigeneračného sporu*, v ktorej mapuje utváranie generačného zoskupenia hlasistov a ich vyhraňovanie sa voči generácii S. H. Vajanského. Štúdia približuje na polemikách publikovaných v časopise *Hlas* a v *Národných novinách* konfliktný a antagonistický postoj hlasistov, ktorý vychádzal nielen z opozície starí – mladí, ale z celého komplexu modernizačných zmien na prelome storočí. Venuje sa aj jazykovo-štylistickej stránke týchto príspevkov či (ne)uplatneniu konverzačných maxím, pomocou čoho dokazuje, že nešlo o diskusiu, ale spor (názorová konfrontácia bez snahy o riešenie). Vajanského výčitka voči hlasistom smeruje k priestorovej vzdialenosti a vplyvom „cudzieho prostredia“ Prahy, zaujímavým je v tomto spore zmierlivý pohľad na situáciu P. O. Hviezdoslava.

V štúdiu *Alexander Matuška v sporoch o Svetozára Hurbana Vajanského v tridsiatych rokoch 20. storočia. Ideové východiská kritiky* Magdalena Bystrzak približuje polemické vyhraňovanie sa A. Matušku v tridsiatych rokoch 20. storočia voči Vajanskému ako prozaikovi aj ideológovi.

Matuška ovplyvnený východiskami DAV-u či skupiny R-10 pri definovaní kultúrneho modelu rozlišoval dva protipóly – „pokrokový“ a „konzervatívny“, „otvorený“ a „zatvorený“, „dobový“ a „nedobový“. Jeho snaha o prerušenie paradigmatickej kontinuity medzi minulosťou a prítomnosťou a nastolenie nového umenia viedli ku nekompromisnej kritike a kategorickému odmietnutiu Vajanského diela (pamflet *Vajanský prozaik*, článok *K Vajanského slovníku*). Bystrzak sa snaží na materiálom výskume kultúrno-spoločenskej a literárnej tlače dokázať, že Matuškov gesto proti Vajanskému bolo situačne podmienené a súviselo s témami, ktoré nastolila kultúrno-spoločenská a literárna publicistika danej doby. Cieľom kritiky bola nová hierarchizácia symbolických prvkov kolektívnej pamäti, pričom Matuška ako reprezentant pokrokovej koncepcie slovenskosti vychádzal pri posudzovaní Vajanského ako ikony konzervatívneho martinského prostredia.

Mozaika štúdií v monografii *Svetozár Hurban Vajanský. Na rozhraní umenia a ideológie* moderným a diferencovaným spôsobom reflektuje rozmanité a pri tom kľúčové témy spojené s Vajanského pôsobením, tvorbou a percepciou jeho činnosti. Kniha sa vyznačuje odbornosťou, zrozumiteľnosťou, aj interdisciplinárnou rôznorodosťou. Predložené štúdie sú informačne nasýtené, napísané vecným štýlom, zaujímajú kritické stanovisko pri práci s pramenným materiálom, pričom vedú dialóg so staršími zdrojmi venujúcimi sa problematike Vajanského (O. Čepan), ako aj s najnovšími vedeckými poznatkami. Monografiu možno považovať za zaujímavý a hodnotný príspevok do korpusu základnej literatúry venovanej problematike tejto osobnosti slovenských dejín a literatúry.

Mgr. Hana Lacová

*(Katedra slovenskej literatúry
a literárnej vedy, Filozofická fakulta
Univerzity Komenského v Bratislave)*

ZBORNÍK O DIELE PAVLA VILIKOVSKÉHO

K dielu Pavla Vilikovského (pri príležitosti 75. výročia narodenia spisovateľa a prekladateľa). Editor Peter Darovec. Bratislava : Univerzita Komenského, 2017.

Dňa 6. apríla 2016 sa na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave konala medzinárodná vedecká konferencia s názvom *K dielu Pavla Vilikovského*, ktorú organizovala Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty UK. Jej účastníkmi boli literárni vedci zo slovenských aj zahraničných filozofických pracovísk (z Českej republiky, Poľska, Maďarska, Ruska či USA). Konferenciu otvoril svojím príhovorom vtedajší dekan fakulty prof. Jaroslav Šušol, ktorý upozornil publikum na skutočnosť, že Pavel Vilikovský je bývalým absolventom Filozofickej fakulty UK, ktorá v roku konania konferencie oslavovala 95. výročie začatia svojej činnosti. Po úvodnom príhovore sa v piatich blokoch konferencie postupne predstavili A. Kobylińska, J. Kuzmíková, F. Matejov, V. Mikula, I. Hochel, P. Zajac, R. Majerek, P. Darovec, J. Goszczyńska, A. István, L. Machala, Ch. Sabatos, A. V. Byrina, T. Horváth, Z. Prušková, T. Žilka, L. Macsaliová, G. Mihalková a A. Valcerová. Výstupom z konferencie je rovnomený zborník *K dielu Pavla Vilikovského*, do ktorého bola zahrnutá väčšina príspevkov prednesených na konferencii. Sériu dvanástich príspevkov v zborníku uzatvára fotografická príloha záberov z konferencie.

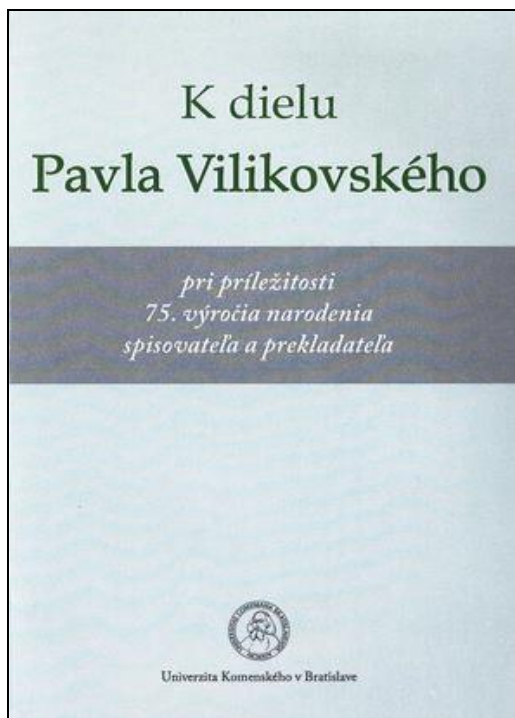
Editorom zborníka je Peter Darovec z Katedry slovenskej literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty UK, ktorý v roku 2007 vydal monografiu *Pavel Vilikovský*, na ktorú mnohé príspevky v zborníku nadväzovali. Vilikovského dielu sa v minulosti venovali viacerí vedci – zo zúčastnených napríklad P. Zajac, ktorý zostavil edíciu Vilikovského diela *Pavel Vilikovský. Prózy* (2005), do ktorej napísal aj záverečnú štúdiu. Zborník vydaný pri príležitosti Vilikovského 75. výročia narodenia nadväzuje na doterajší výskum jeho literárnej tvorby a posúva hranice poznania jeho diela, keďže tento prozaik je stále aktívny v slovenskej literatúre už viac ako polstoročie a stále mu vychádzajú nové knihy.

Prvou prispievateľkou v zborníku je J. Kuzmíková. Vo svojej štúdiu *Cítenie ako kognitívne hľadisko Vilikovského prózy* sa pokúsila ukázať, ako pri čítaní Vilikovského prózy súvisia emócie s procesmi v mysli recipienta. Predstavila výklad Vilikovského písania podľa citových prototypov a zaoberala sa tiež otázkou pocitov a cítenia pri čítaní Vilikovského prózy. Na základe kognitívneho literárnovedného prístupu J. Kuzmíkovej sa ukazuje, že cítenie má výraznú recepčnú silu (s tým súvisí aj čitateľovo zažitie katarzie z prečítaného diela). Zaujímavým poznatkom v tejto oblasti je, že na citové reakcie sa následne viažu nové významy čítaného textu. Otázne zostáva, ako a či sa kvalita tohto cítenia prenáša naspäť do bežného, skutočného života čitateľa.

Príspevok F. Matejova *Ešte raz paralipomena k Eskalácii citu i P. Vilikovského* má charakter dodatku, doplnku k predošlému textu prispievateľa, ktorý sa v piatich poznámkach vracia k Vilikovského *Eskalácii citu*. Poukazuje na náznaky vtipu a irónie v próze a medzigeneračnú solidaritu rozprávača a 16-ročnej protagonistky. Upozorňuje tiež na „flaubertizmus“ Vilikovského presnej vety a protagonistkinu „ťažkú“ vetu. Podľa Matejova toto literárne dielo mimovoľne prispelo k „estetike chvenia“, pretože postihnutá protagonistka necíti pri znásilnení (zvodcovom „chvení“) ani rozkoš, ani násilie, a len pre fakt bezmocnosti celú udalosť interpretuje ako znásilnenie. Zvodcovo vykračovanie si na zdravých nohách je hyperbolizované a kontrastuje s chromosťou i ochromenosťou protagonistky. Na záver dáva F. Matejov do pozornosti súvis Vilikovského diela s leptom Albína Brunovského *Eskalácia citu*, čo je podľa jeho slov viac faktickou evidenciou než interpretačným návrhom.

V. Mikula vo svojom príspevku *Vilikovský lyrik (skica neintertextuálna)* označuje Vilikovského za lyrika aj básnika. Vychádza pritom z vyjadrenia Vilikovského, ktorý seba charakterizuje skôr ako lyrika. Ukazuje sa, že lyrika v zmysle exponovania pisateľovho subjektu do textu je trvalou zložkou Vilikovského próz. Vilikovský podľa V. Mikulu vyberá výrazy s pozornosťou básnika. Jeho krátke vety sú lyrické aj humorné – kým lyrickou vetou sa rozcíti hrdina, humor-

nou podľa V. Mikulu zakrýva svoj súcit autor. Tento Vilikovského ironický odstup predstavuje druhú polohu vyrovnávania sa s existenciálnymi situáciami – prostredníctvom lyriky sa vyrovnáva citovo, iróniou zase racionálne.



Príspevok P. Zajaca *Vilikovského príbehy u-mierania* má charakter štúdie s podkapitolami. Zaoberá sa v ňom štyrmi uzlovými bodmi Vilikovského próz. Konštatuje, že u Vilikovského (ktorý tiež prekladá z angličtiny) badať „spýtavý jazyk“. Jazyk sa stáva témou a otázkou, nie je len stavebným materiálom. P. Zajac sa zamýšľa nad splynutím subjektu s objektom (čo je základom filozofie vnímania) a stavom sebacítania. Tento problém je príznačný pre Vilikovského ranú, existenciálnu tvorbu, v ktorej badať jeho pokus o lyrickosť. P. Zajac tiež uvažuje o znovunastolení duše a tela. Druhý uzlový bod predstavuje prozaikova tvorba z polovice šesťdesiatych rokov po deväťdesiate roky, v ktorej dominuje irónia, intertextualita a nastáva smrť autora (rozpustenie autorského subjektu v texte). Po treťom uzlovom bode (Vilikovského prozaické snahy o hľadanie záchvevov možného zmyslu) predstavuje štvrtý bod – Vilikovského *Letmý sneh*, ktorý je návratom k motívu umie-

rania ženy (matky) a sprítomňovaniu mŕtveho otca. P. Zajac konštatuje, že „dualita duše a tela znamená pre Vilikovského ľudskú smrť“, keďže v tomto románe duša vychádza z tela. Vysvetľuje meno Čimborazka – tejto problematike sa z lingvistického hľadiska venovala Ingrid Hrubaničová – a dopĺňa Hrubaničovej analýzu. Ukazuje sa tak, ako možno literárnu interpretáciu prepojiť s lingvistickou v záujme prehlbovania vedeckého poznania. P. Zajac tiež poukazuje na zaujímavú prepojenosť Vilikovského diela s dielom G. Flauberta a J. Barnesu.

Esejisticky ladená štúdia P. Darovca *Odchádzanie duše 1 a 2* myšlienково nadväzuje na predošlý príspevok. P. Darovec konštatuje, že Vilikovského texty, vydávané viac než polstoročie, sú esteticky aj myšlienково koncízne a tematicky i príbehovo návratné. Takáto súvislosť sa ukazuje aj medzi *Koňom na poschodí, slepcom vo Vrábľoch* a *Letmým snehom*. Obe prózy sú o odchádzaní duše, o vyrovnávaní sa s postupnou duševnou chorobou najbližšieho človeka. Spája ich rovnaká téma posunutá v čase – Vilikovského postavy a rozprávači starnú spolu s ním, v prvej zmienenej próze duševne odchádza matka a v druhej manželka. Túto podstatnú a ústrednú tému Vilikovský vo svojich prózach kompozične skrýva. Viaže sa s rozporom tela a duše. Vystupovanie duše z tela však nie je prejavom duchovnosti, ale patologický jav – znamená aj odchádzanie pamäte, zmenu straty vedomia, a v konečnom dôsledku aj stratu ľudskej jedinečnosti. Odchádzanie duše (podobne ako v Mihálikovej básni) je žitím v čase naopak, je duševným návratom zo staroby do mladosti, detstva až prenatálneho štádia. Kým v *Koňovi na poschodí...* sa proti starobe bojuje umieraním (nanebovzatím), v *Letmom snehu* sa staroba akceptuje a žije, rozprávač už s ňou má skúsenosť.

L. Machala sa v príspevku *Oprávdické preklady? Aneb jak se v poslední době překládají prózy Pavla Vilikovského do češtiny*, ktorý má charakter komparatívnej filologickej inventúry, venuje kritickej reflexii kvality českých prekladov Vilikovského próz. Konštatuje, že veľa Vilikovského prekladov nevyšlo, čo je sčasti pochopiteľné, pretože prekladať tohto mimoriad-

neho štylistu, ktorý používa originálny, literárne neštandardný jazyk, nie je ľahké. Vo svojom príspevku sa zaoberá prekladmi manželov Zelinských, upozorňuje na prekladateľské a gramatické chyby, významové posuny až úplné zmeny v textoch ich prekladov. Podľa L. Machalu sú české preklady Vilikovského próz ledabole až nekompetentné a ochudobňujú českého čitateľa o kvalitu textov, čo sa však ukazuje ako širší, všeobecnejší trend v aktuálnej prekladateľskej praxi zo slovenčiny do češtiny.

Ch. Sabatos sa v príspevku „*Postmoderní Turka*“ v tvorbe Pavla Vilikovského a súčasnej slovenskej literatúre venuje postmodernému fenoménu intertextuality na príklade zobrazenia Turka v prozaických („palimpsestových“) textoch L. Grendela, P. Hríza a P. Vilikovského, ktoré vznikli na rozhraní neskorého socializmu a raného postsocializmu. Vilikovskému slúži zobrazovanie Turka (ktorý už stratil svoj tradičný hrozivý význam) v parodickej verzii Turčina Poničana na odhaľovanie umelosti národných dejín. Spisovateľovým zámerom je kritizovať národné mýty o utrpení a heroizme Slovákov. Ide o „postmoderný prepis“ klasického diela, z ktorého si spisovateľ môže prisvojiť zaujímavý príbeh, no zároveň spochybňuje zavedený kánon a konštruje priestor pre svet fikcie. Zmienení prozaici používajú intertextuálne odkazy na Turkov ako ironickú náhradu modernej formy represie, majú podobu ironického symbolu novodobého útlaku a u Vilikovského súvisia aj so skepsou voči akejkolvek forme národnej identity.

Otázkou postmodernizmu Vilikovského próz sa zaoberala aj A. V. Byrina v príspevku *Postmoderné tendencie v zbierke poviedok Čarovný papagáj a iné gýče*. Ukazuje sa, že problémy nastolené v zmienenej zbierke a spôsoby ich realizácie sú súčasťou koncepcie postmoderny, Vilikovského hľadanie slobody však nie je postmodernistické. Vilikovského zaujímajú problémy postmoderny (sebaidentifikácia, strata svojho „ja“ a ďalšie), zároveň však spochybňuje jednu zo základných téz postmodernizmu – neschopnosť vytvárať niečo nové. Podľa A. V. Byriny majú postmoderné tendencie v tejto zbierke nekonzistentnú povahu.

Príspevok T. Horvátha *Prepis detektívneho žánru u Pavla Vilikovského* nadväzuje na predošlý príspevok z hľadiska problematiky miešania žánrov (A. V. Byrina ho vymedzuje v rámci postmodernistických metód) a problematikou architekturnosti nadväzuje na príspevok G. Mihalikovej. T. Horváth píše, že žáner detektívky je zapojený do štruktúry textov spisovateľov vysokej, nežánrovej literatúry, avšak je posunutý, transformovaný, prepísaný. Následne v štyroch bodoch charakterizuje žáner detektívky. Píše, že „ideálom detektívky je dosiahnuť koreláciu motívov, kde každý dielik presne zapadne na správne miesto skladačky (kôň na poschodie, slepec do Vrábľov)“. T. Horváth si všíma a interpretačne rozvíja funkciu princípu náhody v románe *Peší príbeh*, ktorá však jeho logickú schému, resp. racionalistickú konštrukciu celkom nerozbíja. Dochádza tým k akejsi koincidencii princípu náhody s racionalitou.

Z. Prušková sa v príspevku *Ironické „arkádie“ Pavla Vilikovského (Od metafyzickej krajiny duše k ikonografii krajiny ako ideologického priestoru)* zaoberala aspektom krajiny vo Vilikovského diele. S Horváthovým príspevkom ich spája myšlienka o „prepisovaní“ niečoho pôvodného. Z. Prušková ukazuje, ako sa textotvorný potenciál motívu a toposu krajiny vo Vilikovského textoch v priebehu času mení a čo z neho zostáva trvalou súčasťou autorovej výpovede. Vo Vilikovského debute je ikonografia krajiny naviazaná na subjekt, „krajina disponuje metafyzickou potenciou referovať stav vedomia a duše“. Najskôr funguje ako citotvorná entita, bez ktorej niet kultúry ani emocionality. Hoci patrí všetkým, nie je anonymná, ale subjektívna. To sa u Vilikovského nemení, aj keď neskôr krajina naberá skeptickú a ironickú modalitu. Mení sa na nie priateľský, ideologický priestor. Človek voči nej dokáže byť ľahostajný ako voči vlastnej duši či citovosti. Krajina podľa Z. Pruškovej nemá neutrálnu povahu, je sémanticky akcentovaná – a potom dochádza k jej ironickému prepisu v podobe dokumentárnej či bedekrovej lektúry. Okrem ústrednej myšlienky zaujme tiež interpretovaná Vilikovského alúzia na Kukučínovho *Neprebudeného*. Táto blízkosť próz svedčí o tom, že krajina je „konotačne bohatá štruktúrovaným archívom pre výskum a výklad po-

dobností a následností v literárnom naratívne ako historickej paradigme a celku“.

V duchu „premeny“ sa nesie aj príspevok L. Macsaliovej *Premena známej tváre vo Vilikovského Slove*, v ktorom sa zaoberá identitou ruského bohatiera Ilju Muromca vo Vilikovského *Slove o Iljovi Muromcovi*. L. Macsaliová rekonštruje pôvodný obraz bájneho hrdinu z ruských bylín na základe jeho vyobrazenia (identity), sily a misie, a porovnáva ho s postavou Vilikovského prózy, čím sa ukazuje Muromcova dvojitá identita. U Vilikovského je táto postava pasívnejšia, z odvážneho, rozhodného bohatiera sa stáva obyčajný platený nádenník vo vzťahu k literatúre. Dochádza tým k deheroizácii papierového hrdinu.

G. Mihalková príspevkom *K modifikáciám poviedkového žánru v tvorbe Pavla Vilikovského* nadväzuje na reflexie Vilikovského rozprávačských stratégií, a tak myšlienkovito zborník uzatvára. V štúdiu sa venuje naračným podobám Vilikovského próz zo šesťdesiatych rokov: lyrizačnej, ironizačnej a nespoľahlivej. Názorovo sa zhoduje s prispievateľmi, ktorí konštatovali Vilikovského nahradenie lyrizácie ironizáciou a persiflážou. Formuluje znaky Vilikovského lyrizácie. V rámci *Metodologickej poviedky* (ktorá je o neschopnosti prerozprávať udalosť) rozlišuje troch rozprávačov, čím poukazuje na nespoľahlivosť rozprávania v próze. Okrem toho si všimá Vilikovského používanie deiktických prostriedkov. Zaujímavé je tiež odkrývanie intertextuálnej nadväznosti Bednárovho *Skleného vrchu* na Kráľovu baladu *Zakliata panna vo Váhu a divný Janko*, na ktorú nadviazal aj Vilikovský v *Slove o divnom Jankovi*. Tu je už však podľa Mihalkovej prítomný parodizačný rozmer a architextuálnosť.

Príspevky v zborníku venovanému dielu Pavla Vilikovského spájala potreba vedeckej reflexie diela tohto slovenského prozaika. Zborník poukazuje na potrebu písať o literárnych hodnotách a pripomínať si Vilikovského dielo, ktoré aj po polstoročí ponúka interpretačné možnosti. Svojou významovou mnohvrstevnosťou a intertextuálnou nadväznosťou stále nabáda na hľadanie odkazov, ktoré v sebe nesie. Intertextuálne postrehy boli prítomné napríklad

v príspevkoch F. Matejova (Brunovského grafika), Z. Pruškovej (Kukučínov *Neprebudeny*), Mihalkovej (Bednárov *Sklený vrch* a Kráľova balada) či P. Zajaca (dielo Flauberta a Barnes). Niektoré príspevky sa venovali „prepisu“ či premenám niečoho pôvodného vo Vilikovského podaní (T. Horváth, L. Macsaliová, Z. Prušková, Ch. Sabatos). Rôznorodosť metodologických postupov v príspevkoch má svoje opodstatnenie: kognitívnoliterárny prístup J. Kuzmíkovej, esejistický prístup P. Darovca či nazeralie na Vilikovského texty zo žánrového hľadiska u T. Horvátha, pretože sofistickosť Vilikovského próz ponúka rôzne interpretačné prístupy k jeho textom. Niektorí výskumníci (napr. A. V. Byrina) sa zaoberali otázkou postmodernosti Vilikovského próz. Uvažovanie o Vilikovskom ako o postmodernom autorovi sa však stále ukazuje ako problematické.

Vydaný zborník prispel k posunu vo výskume Vilikovského diela a je výskumne obohacujúci – bádatelia sa v ňom snažia uchopiť Vilikovského poetiku so všetkými jej odtienkami. Prehľbuje poznatky o dávnejšie vydaných dielach Pavla Vilikovského, ale rozširuje aj poznanie jeho novších diel, o ktorých sa predošlé vedecké publikácie nemali ako zmieňovať. Avšak tak, ako zostáva neukončený výskum vo vzťahu k možným ďalším (budúcim) knihám Pavla Vilikovského, tak ostávajú výskumne otvorené aj čiastkové aspekty tvorby tohto spisovateľa, ktorého dielu bude určite aj v budúcnosti venovaná čitateľská a interpretačná pozornosť.

Mgr. Kristína Krajanová

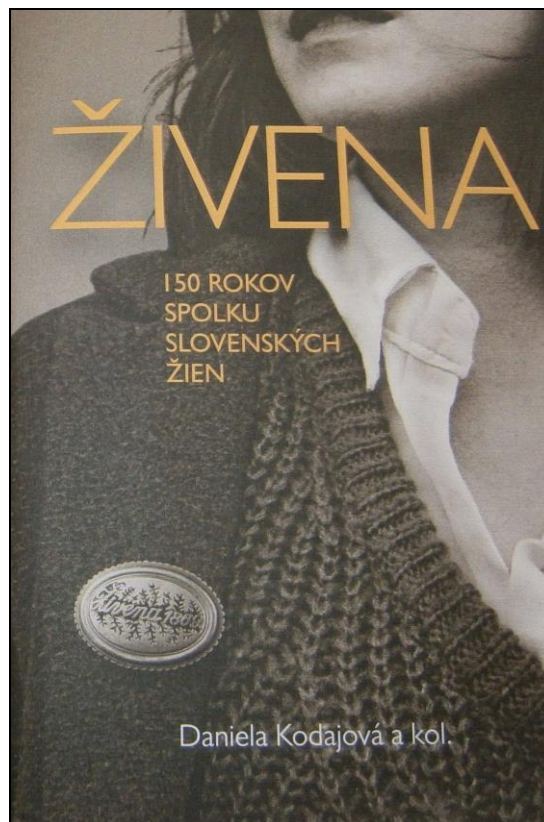
(Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy
Filozofická fakulta Univerzity Komenského
v Bratislave)

PODCEŇOVANÁ, LIKVIDOVANÁ, NEZLOMNÁ – STÁLE PRIPRAVENÁ VZDELÁVAŤ

KODAJOVÁ, D. a kol.: *Živena. 150 rokov spolku slovenských žien. Bratislava : Slovart, 2019.*

„Á, Živena! Moja stará mama to kedysi spomínala. To ešte existuje?“ – to sú najčastejšie slová, ktoré počúvame pri zmienke o Živene. Niet sa čo čudovať. Už sa potichu vytratila z osnov, deťom a mládeži na recitačných súťažiach strhávajú body za výber nemoderných autoriek, akými boli Podjavorinská či Maša Haľamová. Živena vraj nie je „cool...“ Aj keď naše predchodkyne určite boli – taká Hana Gregorová so svojím revoltujúcim feminizmom, Timravine diela s kritickým realizmom, ale aj viaceré súčasné živeniarky, ktoré búrali mýty o ženských a mužských povolaniach, o vzdelaní. Medzi súčasníkami je historicky prvá žena – vysokoškolsky vzdelaná dirigentka, prvá žena s hodnosťou profesorky architektúry aj najmladšia žena, ktorá získala hodnosť profesorky medicíny. Je ich viac – tých výnimočných. Nájdete ich v miestnych odboroch Živeny po Slovensku, o niektorých zasa zmienku v knihe o histórii Živeny. Pracovali na nej pracovníci Historického ústavu Slovenskej akadémie vied (Daniela Kodajová, Gabriela Dudeková – Kováčová, Anna Falisová a Karol Hollý), pedagógovia z vysokých škôl (Ivica Hajdučeková z Katedry slovakistiky, slovenských filológií a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach a Jarmila Hodoličová z Oddelenia slovakistiky Filozofickej fakulty Univerzity v Novom Sade v Srbsku), živeniarky (predsedníčka spolku Magda Vášáryová a Alena Bučeková – predsedníčka Miestneho odboru Živena Bratislava). Vydalo ju vydavateľstvo Slovart. Snúbi sa v nej história aj súčasnosť, naše radosti i smútky za 150 rokov, ktoré prešli od 4. augusta 1896. Vtedy sa naše predchodkyne stretli na Matičnom námestí v Turčianskom sv. Martine pod lipami, aby reagovali na výzvu troch mladých mužov, aby založili spolok a pomohli vzdelávať a národne uvedomovať iné ženy a cez ne celé rodiny. Mnohé sa zmenilo, mnohé nie. Verím, že keď knihu otvoríte, z ruky ju už nepustíte. Ani po prečítaní. A na čítanie je tam toho dosť – nielen o vzniku spol-

ku, ktorý na Slovensku svojim významom nemá obdobu – vzdelával ženy a dievčatá v ich rodnom jazyku – slovenčine, učil ich, ako sa postarať o rodinu, o chorých, o deti; učil ich podnikáť, byť finančne nezávislou od rodiny či manžela (to dovtedy nebolo).



Prvé takéto školy mali už v roku 1919 v Turčianskom sv. Martine a Kremnici. V roku 1922 otvorila Živena aj prvé jasle, aby mamy mohli pracovať a získať peniaze na chod domácnosti. Prostredníctvom časopisov Dennica a Živena, Letopisov Živeny či almanachov Živeny informovala Živena nielen o tom, ako žijú slovenské ženy, ale aj o ženskom hnutí vo svete, predstavovala im nových autorov v literatúre, výtvarnom umení, ponúkala skvelé preklady svetových diel. Ženám úžasne rozširovala obzor, vyvolávala u nich otázky a učila ich, ako na ne hľadať odpovede. A vyznať sa aj v politike. A to napriek, alebo skôr vďaka tomu, že Živena bola vždy nadpolitická a nadkonfesijná. Nespájala sa s jednou politickou stranou či cirkvou, ani nezisťovala, či a akú majú politickú či cirkevnú príslušnosť jej členky či členovia. Politicky sa anga-

žovala za lepšiu a spravodlivejšiu život žien, rokovala s politickými organizáciami a cirkvami, hľadala medzi nimi spojencov na riešenie problémov. A tak je to dodnes.

Jej členky to nemali ľahké. Museli odolávať znevažovaniu, rôznym tlakom. Mnohým odolali – rokovaniami, čiastočnými ústupkami. Februára 1948 však už nedokázali odolať. Prišla nová doba, iné ciele, ktoré Živena a živeniarky nemohli prijať za svoje. Tlačili na ne, lebo chceli Živenu pre jej významnú pozíciu. Napokon sa pod nátlakom „dohodli“ na spojení s novým Zväzom slovenských žien. Nefungovalo to, a tak sa radšej stiahli. Na takmer 40 rokov. V decembri 1989 boli ľudia na námestiach a Hana Zelinová napísala do denníka *Smena* výzvu „Vstávajú Živena, je čas!“ Živena opäť ožila. Dnes má v 13 miestnych odboroch na Slovensku (s časťou členiek aj v Prahe) približne tisíc členiek a členov (lebo Živenu ako jediný ženský spolok založili muži a dodnes sú muži jeho súčasťou). Pokračuje v práci svojich predchodkýň, vzdeláva, šíri osvetu, ale aj uchováva tradície. Plní moderný program, ktorým rieši nové výzvy, zasahujúce dnešnú ženu a rodinu. Prechádza radostami i starosťami. Nie je vyradená zo života, nechce byť vyradená ani zo školských osnov.

A o tejto 150-ročnej histórii Živeny je aj nová historicko-súčasná kniha vydavateľstva Slovart. Živena, spolu so zástupcami vydavateľstva, autorkami, autorom, sponzormi, členkami a hosťami Živeny uviedli knihu do života na slávnostnej konferencii v Zrkadlovej sále Primaciálneho paláca v Bratislave 7. júna 2019. O týždeň už bola takmer vo všetkých kníhkupectvách vypredaná. Nebola by však ani vyšla, nebyť tvrdohlavosti Magdy Vášáryovej, ktorá si pri nástupe na post predsedníčky spolku v roku 2013 zamienila vydať knihu a jej prvá oficiálna návšteva viedla do Historického ústavu Slovenskej akadémie vied. Dohodli sa. Napokon sa podarilo presvedčiť o dôležitosti knihy aj sponzorov: Fond na podporu umenia, Všeobecnú úverovú banku, Národnú banku Slovenska a firmu Asseco. Ďakujeme.

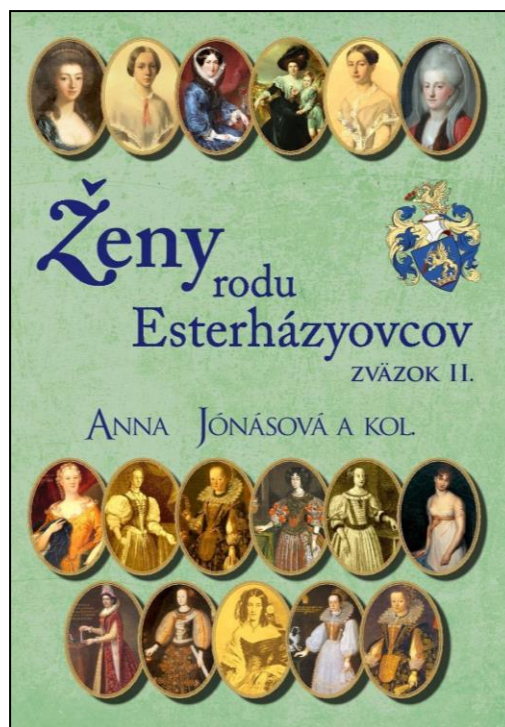
PhDr. Alena Bučeková

(Miestny odbor Živena v Bratislave)

VOLÁM SA KRISTÍNA NYÁRYOVÁ...

JÓNÁSOVÁ, A. a kol.: *Ženy rodu Esterházyovcov. II. zväzok. Galanta : Galanta literárna – Signis, 2019.*

Volám sa Kristína Nyáryová... Aj týmito slovami možno predstaviť novú publikáciu galantskej kultúrnej činovníčky, spisovateľky, publicistky a bibliografky Anny Jónásovej *Ženy rodu Esterházyovcov II.*¹, ktorú vydalo Občianske združenie Galanta literárna v spolupráci s bansko-bystrickým vydavateľstvom Signis. Tak, ako táto veta oživuje osobu šľachtickej, chýrnej matky-zakladateľky fraknóvskej vetvy esterházyovského rodu Kristíny Nyáryovej, tak Anna Jónásová oživuje a do súčasného sveta privádza významný rod Esterházyovcov pochádzajúci z Galanty a jeho jednotlivé osobnosti.



V prvom zväzku tejto knihy prezentuje výsledky svojho rozsiahleho výskumu týkajúceho sa esterházyovského klanu celkovo, najmä však vzťah jeho členov k umeniu, ktorým sa radi obklopovali.

¹ Meno Esterházy píšeme s y zámerne, pretože ide o rodovú značku tohto šľachtického rodu.

Druhý zväzok publikácie sa sústreďuje na dve základné línie, ktoré tvoria kompozíciu celej knihy: v prvej časti s názvom *Literárne portréty žien rodu Esterházyovcov* nájdeme literárne životopisy desiatich esterházyovských šľachtičien, z ktorých len niektoré boli verejnosti istým spôsobom známe, no Anna Jónasová spolu s autormi-historikmi, ktorých prizvala na „pomoc“ a ktorí sa výskumu života dotýčajúcich dám detailne venujú, ponúkajú aj nové, doteraz neznáme fakty. Prevažná väčšina životopisov však odkrýva také osobnosti tohto významného rodu, ktoré boli doteraz zapadnuté prachom dejín, autorka ich doslova oživuje a vyťahuje z hlbín minulosti.

Druhá časť tejto rozsiahlej publikácie s názvom *Esterházyovské rodové galérie a zastúpenie ženských portrétov v nich* predstavuje vzťah esterházyovských žien k výtvarnému umeniu. Jednak preto, že sa táto časť do prvého zväzku z kapacitných dôvodov nedostala, jednak aj preto, že esterházyovské šľachtičné sa výtvarnému umeniu často aktívne venovali; niektoré samy tvorili umelecké diela alebo ich zbierali a vystavovali. Čitateľ sa tu teda stretne nielen s opisom zbierok patriacich tomuto galantskému rodu a v súčasnosti aj mnohým galériám a múzeám, ale – a to je dôležité osobitne vyzdvihnúť – so zoznamom 735 portrétov esterházyovských manželiek a dcér, ktorý skompletizovala A. Jónasová. V tomto prípade, ako aj v prípade údajov o živote týchto dám v prvej časti knihy, ide o naozaj rozsiahly, detailný, záslužný, priam neuveriteľný výskum založený o. i. aj na terénnom výskume na Slovensku, v Česku, v Rakúsku, v Nemecku a v Maďarsku. Autorka zozbierala totiž informácie nielen o samotných portrétoch a fotografiách a ich primárnych autoroch, ale pri každom uvádza aj autorov reprodukcí a miesta minulého aj súčasného výskytu týchto portrétov. Ak si uvedomíme, že ide o 735 položiek a navyše o ďalších 18 portrétov, ktoré sa nepodarilo identifikovať a zaradiť, pričom nezabudla spomenúť ani 90 portrétov zo zbierky Esterházyovcov *Effigiae plurium ex nobilissima stirpe de Estoras sive Esterhazy*, možno tento počín len vysoko oceniť. Keďže autorka skúmala aj v Rakúsku, v Nemecku a Maďarsku, a teda jej kniha putuje aj do inštitúcií

v týchto štátoch, ku každej časti pripája aj informatívny úvod v nemčine a v maďarčine. O maďarské preklady sa postarala Judita Kontárová a o nemecký preklad Milan Žitný.

Aby čitateľ nebol ukrátený o portréty, o ktorých sa v druhej časti knihy píše, autorka získala ich originálne skeny, ktoré boli dostupné, priamo z Maďarskej národnej galérie sídliacej na Budínskom hrade v Budapešti a spolu s fotografiami dobových dokumentov a sídiel ich bohato predstavuje v tejto plnofarebnej publikácii.

Jednotlivé portréty esterházyovských šľachtičien tak efektívne dotvárajú ich životopisy. Anna Jónasová sa postarala o sprístupnenie piatich životopisov uvedených v prvej časti publikácie, a to obetavej Magdalény Esterházyovej (1567 – 1617), spomínanej chýrnej matky-zakladateľky fraknóvskej vetvy esterházyovského rodu Kristíny Nyáryovej (1604 – 1641), pôvabnej, no nešťastnej princeznej Marie Theresie Thurn und Taxis (1794 – 1874), sedmohradskej literátky Pauliny Bethlenovej (1833 – 1925) a hviezdy nemého filmu, herečky Agnes Esterházyovej (1898 – 1956).

Na odhalenie životopisov ďalších dám si A. Jónasová prizvala ďalších odborníkov zo zahraničia: život bohatej dedičky a manželky palatína Mikuláša Esterházyho Uršuly Dersffyovej (1585 – 1618), charitatívne zameranej Anny Júlie Esterházyovej (1630 – 1669) a manželky Pavla Esterházyho Evy Thökölyovej (1659 – 1716) preskúmala Viskolcz Noémi. Príspevky preložila do slovenčiny Judita Kontárová. Riaditeľ múzea v Želiezovciach Pavel Polka spísal životopis múzy geniálneho hudobného skladateľa Franza Schuberta Karolíny Esterházyovej (1805 – 1851). Editorka tejto časti Anna Jónasová použila na doplnenie informácií o rodisku tejto šľachtičnej v meste Penzing článok Ignaza Weinmanna uverejnený v roku 1979, ktorý z nemčiny preložil Milan Žitný.

O biografii ďalšej dámy – kňažnej a dobrodinky Margity Esterházyovej (Czirákyovej, 1874 – 1910), ktorá sa sociálne angažovala, vybudovala školy pre dievčatá a spolu s manželom podporovali výstavbu mnohých inštitúcií a ústavov určených na pomoc chorým a chudobným, sa postaral tandem autorov Kopp Margit a Stefan Körner.

Všetky biografie sú založené na originálnom a rozsiahlom výskume, ktorý však nie je ukončený. Rod Esterházyovcov totiž stále ukrýva tajomstvá, ktoré čakajú na svoje odhalenie, a nezriedka zasahujú nielen súčasné Slovensko, ale najmä archívy a knižnice v Maďarsku a Rakúsku.

Ako vidno, autorka sa rozhodla zatiaľ preskúmať týchto desať šľachtičien, ktoré sa narodili v období medzi 16. a 19. storočím. Podľa nej ide „len“ o manželky a dcéry – objekty sobášnej politiky, ale o skutočné osobnosti, ktoré sa zaslúžili o pomoc ostatným: stavali nemocnice, chudobince, školy, pomáhali chudobným organizovaním rôznych zbierok, nezriedka poskytli vlastné financie na stavbu charitatívnej inštitúcie. Mnohé dámy boli výnimočne vzdelané, nadané a samy vytvárali kultúrne hodnoty. Takéto osobnosti nemohli ostať bez povšimnutia. A to bol pre A. Jónasovú dôvod k prístupiu k takému náročnému a rozsiahlemu výskumu. Jeho výsledok je preto mimoriadne významný a podnetný. Treba však poznamenať, že Anna Jónasová neostala len pri tom. Pri svojich výskumoch narazila aj na zabudnuté postavy a vzťahy našich dejín. Neboli síce primárnou témou publikácie, no vo vhodných súvislostiach ich sem zaradila: zaujímavou sa javí osobnosť humanistu a literáta zo 16. storočia Ladislava Kubínyho z Madočian na Liptove, ktorého básne objavila pri výskume života Magdalény Esterházyovej. Kubínyho, ktorému z iniciatívy Anny Jónasovej bola v lete tohto roku v Galante organizovaná akcia *Pocta Ladislavovi Kubínyimu*, pôsobil v službách habsburského dvora ako notár v kráľovskej kancelárii, vojenský sekretár hornouhorskeho vojenského kapitána Jána Rübena v Košiciach a ako kráľovský komorný radca v Bratislave. Autorka tu predstavila aj niekoľko latinských literárnych pamiatok zviazaných s menom L. Kubínyho. Išlo najmä o príležitostné básne. Publikácia A. Jónasovej sprístupňuje napríklad informácie o básni *Hodeoporicon*, ktorú Kubínyho napísal pri odchode priateľa Martina Berzevicziho zo štúdií v Padove. Výskumníčka však konštatuje, že napriek publikovaným básňam nemožno tohto humanistu označovať za významného humanistického básnika, pretože chýba sústavná básnická tvorba. V jeho

prípade z neho urobila básnika len príležitosť. Boli to hlavne úmrtia vážených osôb, ktoré súviseli s jeho životom a on si ich chcel takto uctiť.

Ako sme už spomínali, Anna Jónasová čitateľom sprístupňuje aj životopis Agens Esterházyovej, známej herečky nemého filmu, ktorej voľba profesie prekvapila ostatných členov významnej šľachtickej rodiny. V súvislosti s tým však načrtla aj herečkin vzťah so známym hudobným skladateľom Imrichom Kálmánom. Táto mladá, ambiciózna herečka, plná energie, vznešená a súčasne výstredná aristokratka na skladateľa, ktorý v čase, kedy sa s ňou zoznámil, prežíval tvorivú krízu, silno zapôsobil. „Prebudila v ňom nové tvorivé sily a inšpirovala ho k tvorbe... Imrich po stretnutí s mladou Agnes skomponoval svoju najznámejšiu operetu *Nech žije láska!*, ktorú krátko pred viedenskou premiérou v roku 1915 premenovali na *Čardášovú princeznú*.“ (A. Jónasová)

Ku kvalite tejto publikácie prispieva aj jazykový štýl, ktorý autorka zvolila, a jednotlivé príspevky historikov podľa neho upravila: celý text je písaný veľmi prístupným populárno-náučným štýlom, nezriedka s umeleckými výrazovými prostriedkami vlastnými jej literárnemu talentu, čo knihu robí zaujímavou, dobre čítavou pre širokú verejnosť, osviežujúcou, pričom v čitateľovi po jej prečítaní ostane krásny estetický zážitok. Skúsená autorka však neprekračuje hranice populárno-náučného štýlu a monografia má prioritne odborný charakter. Jej kompozícia, jazykový štýl, spracovanie témy, prístupné používanie terminológie a najmä bohatá informačno-pramenná báza primárnych a sekundárnych prameňov predurčuje knihu aj na využitie na rôznych typoch škôl pri vyučovaní dejepisu a literatúry.

Publikácia Anny Jónasovej *Ženy rodu Esterházyovcov II.* však poskytuje aj ďalšiu pridanú hodnotu: ukazuje nám, že naša história tu bola aj pred rokom 1918, resp. pred rokom 1993. Či chceme, alebo nie. Ukazuje nám, že naša história je aj vznešená, elegantná, kultúrna a pôvabná.

PaedDr. Eva Čulenová, PhD.

(Vydavateľstvo Signis v Banskej Bystrici)

POVEŠŤ O VRBE, ČO ZLATÉ LISTY MALA

Natália Bačová

Základná škola M. R. Štefánika v Budimíre

Za dávnych čias, keď žil ešte grófsky rod Ujháziovcov, rástla pri rieke Toryse stará, prastará vrba. Nebola až taká obyčajná. Mala totiž zlaté listy, ktoré neopadali ani na jeseň ani na zimu. Tie zlaté listy opadali iba raz za tisíc rokov. Keď ešte k rieke chodili mladé dievčatá prať šaty, vrba im robila radosť svojou krásou a príjemným tieňom. Chodili k nej na šibačku i mládenci zlaté prúty brať, aby vyšibali dievčatá. Vrba však nie hocikoho pustila, aby si mohol vziať jej zlaté prúty. Pustila k sebe len toho, ktorý mal zlaté srdce ako jej listy. Nepustila k sebe mládencov, ale tiež aj lakomých kupcov a grófov. Koľko ľudí sa k nej nachodilo a odišlo s prázdnyimi rukami!

Raz k nej prišiel jeden mládenec, ktorý chcel získať zlaté prúty, aby nimi mohol vyšibať svoju milú s nádejou, že ich láska bude večná. Pre jeho odhodlanie a lásku k milej mu vrba dala svoje zlaté prúty, ale tiež aj zvláštnu úlohu: „O desať rokov presne o pol noci musíš prísť na toto miesto. Práve vtedy mi opadajú všetky moje listy. Zoberieš si presne desať listov, nie menej, nie viac. Odídeš k prameňu tejto rieky a pustíš tie listy dole riekou. Týchto desať zlatých listov sa musí prúdom vody dopraviť až ku mne. Nie je to jednoduché splniť túto úlohu. Keď sa tu vrátiš presne o desať rokov, na mojich zlatých konároch bude ležať jedovatý had, ktorý ti nedovolí, aby si si vzal moje listy. Žiadnemu mládenecovi sa doposiaľ nepodarilo získať listy pre hada, ktorý vždy syčí a je pripravený zaútočiť. Vzdali sa úlohy. Pokiaľ neuplynie čas, tak sa tu nesmieš ani raz ukázať. Za odmenu ti splním tri želania.“ Jej hlas stíchol a viac už vrba neprehovorila.

Mládenec bol síce zvedavý, ale počúvol vrbu. Trpezlivo čakal dlhých desať rokov.

Čas plynul a mládenec sa oženil. Keď sa naplnilo desať rokov, mladý a odvážny muž mal obavy. Pol hodinu pred polnocou odišiel z domu a vydal sa k vrbe pri rieke. Stalo sa presne to, čo vrba povedala.

Keď prišiel k vrbe, uvidel veľkého žltohnedého hada, ktorý začal syčať a bol pripravený uštipnúť ho. Nezľakol sa. Chytil hada za hlavu a otvoril mu papuľu a vytrhol mu zuby plné jedu. Had si mohol syčať koľko chcel, ale už bol neškodný. Zodvihol zo zeme desať rýdzo zlatých listov a rozbehol sa k prameňu rieky.

Keď sa vrátil k vrbe uvidel krásnu mladú dievčinu, ktorá mu povedala: „Som z rodu Ujháziovcov. Som stratená grófova dcéra Paulína Donata Ujháziová. Ďakujem za vyslobodenie. Zachránil si ma. Teraz ti splním tri prania, aké budeš chcieť.“ Mladý muž bol nielen odvážny, ale i múdry. Želal si, aby mal v rodine vždy lásku, zdravie a múdrosť. „Vybral si si rozumne, pretože láska, zdravie, životná múdrosť v konaní a správaní sú veľmi dôležité pre šťastný život.“ povedala krásna grófova dcéra.

Možno doteraz ešte mládenci hľadajú jej zlaté listy a prúty. A prečo to robia? To sa už asi nedozvieme.

KOMENTÁR VYUČUJÚCEJ

V súčasnej „smart“ dobe je málo žiakov, ktorí dobrovoľne čítajú. Ešte menej je takých, ktorí tvorivo píšu. Malou výnimkou je Natália Bačová, žiačka 6. ročníka Základnej školy M. R. Štefánika v Budimíre. Vzácny cit pre literatúru a tvorivý talent sa u nej prejavil už na prvom stupni. V jej tvorbe sa odráža schopnosť vnímať krásu a hĺbku umeleckej literatúry. Do svojich textov vkladá posolstvá nielen pre rovesníkov, ale aj dospelých. Dôkazom je práve *Povešť o vrbe, čo zlaté listy mala*, s ktorou uspela v literárnej oblasti celoslovenskej súťaže *Budimírske studničky*.

Mgr. Alžbeta Svatová
(Základná škola M. R. Štefánika v Budimíre)

JÁN SABOL – LÁSKA NA MODRO

Matej Nagy

*Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*

Ján Sabol sa vo svojej zbierke *Láska na modro* predstavil ako solídny básnik, ktorý dokáže citlivo vnímať nuansy a podoby lásky. Vo svojej zbierke predstavuje lásku nielen ako citové, vášnivé vzplanutie dvoch ľudí, ale dokáže zájsť aj ďalej ako za tento rozmer lásky. Okrem tejto podoby nám predstavuje aj lásku inú – lásku s veľkým L. Môžeme teda hovoriť o vyjadrení vzťahu človek – Boh a tiež Boh – človek, čo sa dokumentuje na veľkej ploche celej básnickej zbierky. Básnická zbierka by sa nám na prvý pohľad mohla zdať monotematická, pričom samotný názov zbierky – *Láska na modro* – v nás môže evokovať, že básne budú prevažne zamerané na tematiku lásky. Samozrejme, táto téma lásky je badateľná v mnohých jeho básňach, avšak nie je tomu celkom tak. Sabol nám vo svojej zbierke predstavuje mnohorakú tematiku, počnúc od spomínanej lásky medzi dvoma ľuďmi, pokračujúc láskou k Bohu až po iné duchovné (*Trio*, s. 29; *Vzdych*, s. 31), filozofické či prírodné témy. Teda môžeme konštatovať, že zbierka je prevažne tematicky ladená smerom k láske, avšak sú tu prítomné aj iné témy, pochopiteľne, zastúpené v nižšom počte.

Zastavme sa pri samotnom názve básnickej zbierky. Spomínanú tematiku lásky sme si už v úvode načrtli, teraz sa však pristavme pri prívlastku „na modro“. S modrou farbou sa nám viažu mnohé významy. Napriek tomu, že sa individuálnosť vnímania jednotlivých farieb a ich odtieňov u jednotlivých ľudí veľmi odlišuje, pri empirických výskumoch preferencií farieb dochádzajú vedci k výsledkom, ktoré majú všeobecnú platnosť. Podľa Maxa Lüschera (1969, in: Vysekalová a kol., 2007, s. 83 – 85), ktorý najviac rozpracoval významy farieb, sú ich všeobecné významy platné pre väčšinu populácie nasledovné: modrá znamená pokoj, dôveru, tradíciu, stálosť pretrvávajúcu na veky a matriarchát. Z toho môžeme dedukovať, že aj láska predstavená u Sabola bude mať tieto atribúty. Teda jeho láska bude pokojná, dôverná, čo však neznamená, že básne skĺznu do roviny gýču, prvoplánového zobrazovania či uvažovania, naopak, jeho láska v seba zahŕňa problém, hĺbku, často neistotu a pochybnosť, či sklamanie: „*Budem si spievať na silu / o láske, čo nám zhasla v júni*“ (*Ó, Jáne*, s. 41). Ďalším dôležitým aspektom modrej farby je to, že modrá farba je farbou oblohy, teda neba, a v istom zmysle v nej badáme večnosť a spiritualitu. Ani v prípade Sabolovej zbierky nemôžeme vynechať spiritualitu a religiozitu, pretože je značne prítomná v mnohých básňach a je pre neho tak príznačná. Hra s farebnosťou je v zbierke podčiarknutá aj prírodnými motívmi: „*Plátajú si diery nebom / bielo-modré kupoly*“ (*Oblé kupoly*, s. 35) či florálnymi motívmi: „*Lupene z nevädze máš v očiach*“, „*Čakanka sa ti rosí v očiach*“ (*Prísť z očí*, s. 23).

Zaujímavé je všimnúť si tiež formu, ktorú si Sabol zvolil. V dobe, keď v súčasnej poézii „vládne“ voľný verš a je oslabená rýmová či presná stopová organizácia si Sabol volí sonet, pričom sonet môžeme zaradiť medzi vrcholné žánre poézie s presnou rytmickou, slohovou či rýmovou štruktúrou a organizáciou. Tu sa ukazuje Sabol ako jazykovedec a odborník vo svojej disciplíne, fonetike a fonológii, ktorý dokonale ovláda rytmickú a stopovú organizáciu verša. Autorova poetika sa takisto do veľkej miery odlišuje od súčasnej poetiky. Pre túto dobu, a teda súčasnú poéziu, je do značnej miery príznačná dekonštrukcia, zahmlievanie významov do často nepriehľadných metafor a obrazov. Autorova poetika sa tým diametrálne odlišuje od súčasných trendov a napríklad v porovnaní so „stachovskou“ poetikou miestami pôsobí až „archaicky“. Sabol sa vo svojej zbierke dištancuje od týchto postupov a volí si inú formu. Napriek tomu sú jeho texty živé, estetické a hlboké a dokazujú, že sonet nie je ani zďaleka mŕtvym žánrom.

Pre celú zbierku sú príznačné motívy lásky, ktoré sú dominantné na celej ploche zbierky. Napríklad hneď v prvej básni nachádzame: „*Prasknutá láska, stehy na duši*“ (*Modro pod očami*, s. 5). Ďalej sú pre zbierku príznačné duchovné, kresťanské motívy: „*Spiritualita – / tvoja radosť – skromne skrytá – / od radosti rastie vo mne v stálosti.*“ (*Trio*, s. 29), „*Hostia, vráť nás k Otcovi, / chceme byť k Nemu bližšie. / Dovoľ nám Lásku osloviť.*“ (*Vzdych*, s. 39). Často zastúpené sú aj hudobné motívy: „*Prší. Bubny s činelami / prehlušili sláčik jesenný. / Zostali sme v sebe samy / v rytme orchestrálnej premeny*“ (*Rytmy v prítmí*, s. 24), „*ich refrén drozdou dudlou duní,*“ (*Ó, Jáne*, s. 41). Hudobnosť je taktiež značne prítomná v básňach *Prekáračky do karičky I, II, III*, do popredia často vystupuje aj motív spevu. V básni *Žimno, prezimno* (s. 11) zase nachádzame: „*na starých strunách krotkú pieseň kriesim...; ... clivým mol...; ... mlčí zamatový hlas; ... v jarnom tyrkysovom As.*“ Potom tu nachádzame aj prírodné, florálne motívy (*Prísť z očí*, s. 23) a tiež motívy súvisiace s maľovaním: „*Maľuje svoje čarokruhy – / ľúbostné plieska istoty – / zapožičaným štetcom dúhy –*“ (*Námesačníci*; s. 27). V autorových básňach sú časté motívy luny, dažďa a hviezd.

Inovativnosť Sabola spočíva v jeho hre so slovom. Prezентuje sa ako jazykovedec – lingvista, ktorému nie sú cudzie kalambúry a slovné hračky. Dovoľme si tvrdiť, že značná časť jeho textov je postavená práve na takej slovnej či zvukovej hre. Slovná hra a zvukomaľba dodáva textu ľubozvučnosť, a tak sa jeho texty dobre čítajú a počúvajú. Slovnú hru nájdeme v názvoch básní, ako napríklad: *Dohorieť do hory*, *Korene v korune*, *Rytmy v prítmí*, *Môstik v ôstí* či *Včela v čele*. Pozoruhodné sú aj jeho verše, v ktorých sa zvukomaľba impozantne prejavuje v celej svojej kráse: „*puknutá pýchy pikoly / v panike pier ťa dobolí*“ (*Súd osudu*, s. 12), „*Domaňová je s nami dvoma... / ozve sa detstvo v ozvene... / Domaňová je denne doma.*“ (*Domaňová*, s. 14). Sabol nám ponúka prepracovaný básnický jazyk, ktorý je zmesou „vysokej“ slovenčiny, pričom sa nebojí experimentovať ani s nárečovými slovami či cudzojazyčnými výrazmi, často latinskými, ako napríklad *Nocturne*, *E traumate*, *communus loci*, *ad acta allegro* a iné. Práve tento vysoko kultivovaný jazyk s vysokými témami je príznačný pre sonet, pričom ráta s istou perцепčnou schopnosťou a úrovňou svojho čitateľa. Preto využíva aj intertextualitu a odkazy na iných autorov, na iné postavy či situácie, čím jeho poézia naberá na viacvýznamovosti a kvalite. Intertextualitu sa nesnaží vkladať do svojej poézie, pretože je to „moderné a žiadané“, ale zapája ju funkčne a progresívne. Často sú tu prítomné odkazy na bibliu ako *Mene tekel* či rôznych filozofov: Sene-

covský sen (kde sa dokonca pohráva nielen s intertextualitou, ale aj so slabikou „sen“ a ľubozvučnosťou). Časté sú to tiež odkazy na diela a autorov či postavy: *Cyranovský nos*, *Don Quijote*, či „švantnerovskom bytí-nebytí“. Autorove básne sú tiež plné biblizmov (*dedičný hriech*, *Kainovo objatie*, *peklo*, *manna*, *pieseň piesní*), čo vôbec nie je prekvapivé, pretože jeho texty presakujú spiritualitou, transcendenciou či religiozitou a tento aspekt je pre jeho tvorbu príznačný a signifikantný.

Sabolov lyrický subjekt je v tejto zbierke vnímavý, citlivý, so zmyslom a citom pre lásku medzi mužom a ženou, často láskou nenaplnenou, takou, ktorá kráča cez úskalia, pochybnosti a boje. Nevzdáva sa však a bojuje. Vie, že na ceste života a lásky nie je sám, že pri ňom stojí samotná Láska – Boh. Duchovnosť a vzťah s Bohom je pre lyrický subjekt automatický, príznačný a samozrejmý. Retrospektívne nám tiež ponúka pohľad na detstvo, domov, na ťažké chvíle, ale aj na tie pekné, pre ktoré sa oplatí žiť.

Okrem vážnych tém, ktoré sa dominantne vyskytujú v tejto zbierke, nechýbajú ani úsmevné a milé básne, ktoré čitateľovi vyčaria úsmev na tvári a vnesú ho do detského či tanečného sveta. Táto poloha Sabolových básní sa naplno prejavila v básni *Včela v čele* či *Prekáračky pre karičku* na samom konci zbierky, čím zjemňujú a odľahčujú náladu a čitateľovi tak na záver ponúkajú smiech, krásu slovenčiny, rytmickosť, slovné hračky (la-la-la, tra-la-la, hu-hu-hu, he-he-he) a ľudové motívy.

Krásu celej básnickej zbierky, samotných tém, slova ako takého, slovných hračiek či metafor a obrazov dopĺňajú decentné, nenásilné ilustrácie Jána Bartka, ktoré sú prevažne maľované zemitými farbami, pričom výrazne vystupuje do popredia modrá farba. Ilustrácie sú, do istej miery, abstraktné avšak s rozpoznateľnými obrysmi ženy, tvári či rúk. Nechýbajú tiež prírodné motívy ako hviezdy, mesiac či stromy. To všetko len podčiarkuje prepracovanosť a symbiózu či synkretizmus umenia spojeného v slove, maľbe a neraz aj „hudobnosti“ niektorých básní.

Osobne hodnotím túto zbierku ako veľmi vydarený pokus slovenského jazykovedca, ktorý okrem svojej odbornosti v jazykovednej disciplíne, ktorej sa venuje, sa dokáže preniesť do iného sveta – do sveta poézie. Oceňujem jeho zmysel pre detail a slovnú hru, ktorá je tak príznačná pre jeho poéziu. Tiež považujem za podstatné vyzdvihnúť formu sonetu, ktorú si autor zvolil. O tejto náročnosti sa zmienil v kritike a recenzii aj Ján Horecký, ktorý píše: „Sonet patrí medzi technicky najprepracovanejšie žánrové formy už od 13. storočia. Svojou predpísanou (a prísne dodržiavanou) formou však patrí k produktom básnikov, ktorých možno označiť ako „poeta doctus – básnik učenec“ (*Slovenská reč*, 71, 2006, č. 3, s. 181 – 182).

LITERATÚRA

GULČÍKOVÁ, L.: Psychológia farieb. In: *ephot.sk*, [online]. 2009. Dostupné na: <https://www.ephot.sk/fotoskola/clanky/zaciname-s-fotografovanim/psychologia-farieb/?lang=sk>.

HORECKÝ, J.: Sonety profesora Sabola. Ján Sabol: Láska na modro. Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov 2005, 50 s. *Slovenská reč*, 71, 2006, č. 3, s. 181 – 182.

SABOL, J.: *Láska na modro*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005.

VYSEKALOVÁ, J. a kol.: *Psychologie reklamy*. Vyd. 3. Praha : Grada Publishing, a. s., 2007.

KOMENTÁR VYUČUJÚCEJ

V rámci projektu KEGA – č. 008UPJŠ-4/2017 – *Veda bez bariér (Interdisciplinárne inšpirácie literárnej vedy a jazykovedy v edukačnej praxi na VŠ)* prebiehal v mesiacoch september – november 2018 interpretačný súbeh zameraný na básnickú zbierku jazykovedca Dr. h. c. prof. PhDr. Jána Sabola, DrSc., *Láska na modro* (2005). Pripomenuli sme si tak v januári 2019 jubilujúceho emeritného profesora, pôsobiaceho na Katedre slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie FF UPJŠ v Košiciach. Práce študentov vyhodnocovala študentská aj pedagogická komisia podľa vopred stanovených kritérií, a to buď ako interpretačné reflexie (percepčné čítanie a prienik do hĺbky zmyslu), alebo ako interpretačné konfrontácie (v dialógu s recenzentmi, literárnymi vedcami). Najlepšie práce boli ocenené v rámci besedy s prof. J. Sabolom, ktorú pod názvom *Interpretačné popoludnie* pripravili študenti z predmetu projektové vyučovanie (pod vedením doc. PaedDr. Ivica Hajdučekovej, PhD.). Z osemdesiatich šiestich prihlásených prác sa do užšieho výberu dostalo tridsaťdva a z nich bolo ocenených sedem prác (po tri práce v študentskej a pedagogickej komisii a jedna práca uspela vo vyhodnotení oboch porôt). Spomedzi víťazných prác predstavujeme interpretáciu Mateja Nagya, študenta 3. ročníka medziodborového štúdia v kombinácii slovenský jazyk a geografia (v súčasnosti 1. ročníka učiteľstva akademických predmetov). Ostatné boli publikované v zborníku *Veda bez bariér*, v ktorom sme prezentovali tri na seba nadväzujúce podujatia (*Interpretačné popoludnie*, sympóziu *Veda a umenie bez bariér* a vernisáž *Literatúra cez objektív*)¹.

Doc. PaedDr. Ivica Hajdučeková, PhD.

*(Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach)*

¹ Dostupné na: <https://unibook.upjs.sk/sk/slovakistika/1239-veda-bez-barier>.

ROZVÍJANIE ČITATEĽSKEJ GRAMOTNOSTI V ŠKOLSKEJ PRAXI

Bc. Martin Šmelko

*Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*

Pracovný list (zameraný na rozvoj čitateľskej gramotnosti)

Vstupná informácia: Text nečítajte celý, ale podľa pokynov v jednotlivých úlohách.

Útržky z histórie slovenského filmu

Slovenský film prešiel vo svojej histórii neľahkým vývinom. Do roku 1939 existovala filmová tvorba na území Slovenska len v niekoľkých sporadických aktivitách. Iniciatíva na vznik prvého hraného dlhometrážneho filmu vznikla v prostredí slovenských emigrantov. Skupina amerických Slovákov založila v novembri 1920 v Chicagu spoločnosť Tatra Film Corporation, ktorá plánovala založiť aj pobočky v Prahe, Bratislave a v Žiline. V máji 1921 pricestovali zástupcovia spoločnosti na Slovensko. Bratia Daniel a Jaroslav Siakeľovci (kameraman a režisér) spolu s produkčným Jánom Závodným začali nakrúcať film *Jánošík*.

V prípade *Jánošíka* z roku 1921 ide o jediný zachovaný a historicky zdokumentovaný prejav slovenskej profesionálnej hranej filmovej tvorby z obdobia nemého filmu. Slovensko sa zväčša využívalo len ako exteriér na nakrúcanie niektorých scén českých aj zahraničných filmov (medzi najznámejšie z nich patrí nemecký hororový film *Upír Nosferatu* (1922), pričom niektoré scény tohto filmu sa nakrúcali na Oravskom hrade a vo Vysokých Tatrách).

Tvorba Karola Plicku

V druhej polovici 20. rokov sa do filmovej produkcie zapojila kultúrna organizácia Matica slovenská, ktorá rozšírila aktivity svojho národopisného odboru aj o filmové zachytenie etnografických tém. Pre Maticu slovenskú od roku 1923 pracoval aj fotograf, filmár a etnograf Karol Plicka. Jeho prvým autorským dielom bol film *Za slovenským ľudom* (1928). Zachovalo sa z neho len niekoľko scén dokumentujúcich ľudové zvyky a tradície. Druhý Plickov filmový dokument *Po horách, po dolách* (1929) obsahovo nadväzoval na predchádzajúci film a okrem dokumentárnej hodnoty sa vyznačoval aj výraznou kameramanskou štylizáciou.

Najvýraznejším filmom Karola Plicku z tohto obdobia je *Zem spieva* (1933). V spolupráci s hudobným skladateľom Alexandrom Škvorom vytvoril pôsobivú filmovú esej, ktorá na autentickom etnografickom základe (ľudové tance, piesne, zvyky, slávnosti a hry) priniesla filmovo modernú a lyricky štylizovanú výpoveď o živote slovenského ľudu a o jeho tradičných hodnotách aj prostredí. Spolu s tromi českými filmami (*Řeka* Josefa Roven-

ského, *Extaze* Gustava Machatého a *Bouře nad Tatrami* Tomáša Trnku) Plickov film získal aj významné medzinárodné ocenenie Pohár mesta Benátok za najlepšiu réžiu na druhom ročníku filmovej prehliadky v roku 1934. Originálny negatív filmu zhorel v roku 1944 pri požiari filmových ateliérov v Zlíne. Zo zachovanej nekompletnej kópie sa v roku 1945 vyrobili dva duplikátne negatívy a až v roku 1983 sa film nanovo skompletizoval aj s novou nahrávkou pôvodnej hudby.

Slovenský film po roku 1945

Po roku 1945 sa hlavnou ambíciou slovenského filmu a jeho tvorcov stala hraná filmová produkcia. Zoštátnenie kinematografie viedlo k tomu, že v začiatkoch svojej hranej tvorby bol slovenský film odkázaný na pomoc českých tvorcov aj filmových technológií. V roku 1946 vznikol podľa námety divadelnej hry Ivana Stodolu *Bačova žena* celovečerný film *Varúj...!*, ktorý bol nakrútený v produkcii Slovenskej filmovej spoločnosti, s výraznou účasťou českých tvorcov (režisér Martin Frič, kameraman Václav Hanuš, scenárista Karel Steklý, herečka Jiřina Štěpničková), ako pomocný režisér pôsobil zároveň predstaviteľ hlavnej úlohy **Paľo Bielik**. Premiéra filmu sa uskutočnila v apríli 1947 v Bratislave. Film zobrazuje tému slovenského vystáhovalectva a svojím spoločensko-kritickým zameraním s dôrazom na silný dramatický príbeh sa stal jedným z prvých impulzov rozvoja dominantnej tematickej línie slovenského hraného filmu nasledujúceho obdobia.

Prelomovým a prvým výhradne slovenským filmom vo vývine hranej tvorby sa stali až *Vlčie diery* (1948) režiséra Paľa Bielika. Film otvoril jednu z hlavných tém slovenskej kinematografie v povojnovom období – protifašistický odboj z čias Slovenského národného povstania. Na rozdiel od mnohých ďalších slovenských filmov s tematikou vojny *Vlčie diery* neprinášajú zjednodušené vykreslenie postáv podľa ich politického zázemia či národného pôvodu, ale usilujú sa vytvoriť živé a nejednoznačné charaktery, ktoré sa prejavujú v dramatických životných situáciách. Paľo Bielik týmto filmom (a v druhej polovici 50. rokov aj vo filmoch *Štyridsaťštyri* a *Kapitán Dabač*) preukázal osobnostný postoj k interpretácii historickej skutočnosti a zároveň dokázal vytvoriť filmársky pôsobivé dielo. *Vlčie diery* sa po svojom uvedení do distribúcie stali divácky najúspešnejším slovenským filmom do roku 1965 a režisér Paľo Bielik sa stal určujúcou filmárskou osobnosťou celého desaťročia povojnového vývinu slovenského filmu.

Druhou tematickou líniou slovenského hraného filmu dvoch povojnových desaťročí sú **filmové komédie**. Prvou z nich bola veselohra *Katka* (1949, réžia Ján Kadár). Tento film má svoj „budovateľský“ základ: Zobrazuje príbeh mladého dievčaťa, ktoré sa odhodlá odísť zo zaostaleho vidieckeho prostredia do sveta mestskej industrializácie a pokroku. Základom komického účinku je konfrontácia ilúzií hlavnej hrdinky s novou realitou. K vrcholom komediálnej línie tohto obdobia patrí filmová adaptácia poviedky Janka Jesenského *Štvorylka* (1955, réžia Jozef Medved). Vyniká nielen kvalitným príbehom s dôvtipnou spoločenskou satirou slovenského malomeštiackeho prostredia zo začiatku 20. storočia, vtípnymi dialógmi a karikatúrou drobných ľudských slabostí, ale aj filmovou rečou a dynamickým obrazovým stvárnením. Vďaka spoločensko-satirickému zameraniu literárnej predlohy sa film vedel vyhnúť budovateľskému podtextu a stal sa jedným z profilových diel slovenskej filmovej komédie.

Ďalším populárnym filmovým žánrom v tomto období sa stala **filmová detektívka**, reprezentovaná najmä scenáristom Jozefom Alexandrom Tallom. V roku 1959 vznikol podľa jeho scenára film *Muž ktorý sa nevrátil* (réžia Peter Solan). V čase svojho vzniku bol tento film na Slovensku osamoteným pokusom v detektívnom žánri, no vďaka dobre komponovanému príbehu sa stal základom ďalšieho rozvoja slovenskej filmovej detektívky s jej vrcholom v 60. rokoch. V spolupráci Jozefa A. Talla s režisérom Andrejom Lettrichom neskôr vznikla aj séria troch filmov *Smrť prichádza v daždi* (1965), *Vrah zo záhrobia* (1966) a *Volanie démonov* (1967), ktoré predstavujú remeselné stvárnenie divácky atraktívneho filmového žánru s dôrazom na kvalitné herecké obsadenie.

ZDROJ

www.profil.kultura.sk/sk/527-film/ (upravené a skrátené podľa potreby)

Úlohy

1. Predpokladajte podľa názvu, o čom bude nasledujúci text. Všímajte si každé slovo názvu.
2. Prebehnite si v krátkosti text a vyberte správnu odpoveď:
 - a) text je recenziou filmovej tvorby Karola Plicku,
 - b) text obsahuje niekoľko tematicky vyčlenených častí s vlastným názvom,
 - c) text sa zaoberá vývinom slovenského filmu od počiatkov až po súčasnosť,
 - d) text pochádza z publikácie *Dejiny slovenskej kinematografie*.
3. Nájdite v úvodnej časti textu názov filmu, s ktorým sú spojené mená bratov Jaroslava a Daniela Siakeľovcov.
4. Vyberte, čo je podľa vás kľúčovou informáciou druhého odseku:
 - a) V roku 1922 sa natáčal na Oravskom hrade slávny nemecký horor.
 - b) Vysoké Tatry často poslúžili ako exteriér českým alebo nemeckým filmárom.
 - c) Jánošík je jediným zachovaným slovenským hraným filmom z nemého obdobia.
 - d) V druhej polovici 20. rokov sa do filmovej produkcie zapojila aj osvetová a kultúrna organizácia Matica slovenská.
5. Nájdite presný odsek a vetu, v ktorom sa dozvedáme, v čom spočívala výnimočnosť filmu Karola Plicku *Zem spieva*.
6. Z podčlánku o tvorbe Karola Plicku vypíšte štyri filmy československého pôvodu, ktoré získali ocenenie v Benátkach v roku 1934.
7. Prečítajte si pozorne prvé dva odseky podčlánku **Slovenský film po roku 1945** a následne vyberte možnosť, ktorá z textu nevyplýva:

- a) Film *Vlčie diery* ako prvý slovenský film spracoval tému SNP.
- b) Film *Varúj...!* vznikol podľa divadelnej hry Ivana Stodolu, pričom tematicky rieši problém slovenského vystahovalectva.
- c) Titulnú postavu vo filme *Kapitán Dabač* stvárnil Ladislav Chudík.
- d) Vo filme *Varúj...!* si zahrála jednu z úloh česká herečka Jiřina Štěpničková.

8. Ktorý z uvedených filmov nenatočil Paľo Bielik? Vychádzajte z textu.

K zakrúžkovanému filmu pripíšte aj meno režiséra.

- a) *Vlčie diery* (1948)
- b) *Kapitán Dabač* (1959)
- c) *Štyridsaťštyri* (1957)
- d) *Katka* (1949)

* Označený film natočil:

9. Pomenujte, v čom sa zásadne odlišujú filmové komédie *Katka* (1949) a *Štvorylka* (1955). Vychádzajte z predposledného odseku textu.

10. Vymyslite vhodný spoločný názov pre posledné dva odseky textu.

11. Na základe preštudovaného textu priradte k filmom príslušný žáner.

K žánru, ktorý ostane nezaradený, následne priradte príslušný film predstavený v texte.

- a) *Po horách, po dolách* (1929):
- b) *Smrť prichádza v daždi* (1965):
- c) *Štvorylka* (1955):
- d) *Štyridsaťštyri* (1957):
- e) *Upír Nosferatu* (1922):

Žánre: komédia, horor, detektívka, historický film, sociálna dráma, dokument

žáner patrí k filmu (z roku))

12. Pospájajte na základe textu názvy filmov s príslušným menom osobnosti, názvom alebo inou charakteristikou. Doplnite názov filmu, ku ktorému patrí nezatriedená charakteristika.

- | | |
|--------------------------------------|--|
| a) <i>Jánošík</i> (1921) | I. z filmu sa zachovalo iba torzo |
| b) <i>Za slovenským ľudom</i> (1928) | II. režisér Martin Frič |
| c) <i>Varúj...!</i> (1946) | III. film je súčasťou voľnej trilógie |
| d) <i>Vlčie diery</i> (1948) | IV. divácky najúspešnejší slovenský film do polovice 60. rokov |
| e) <i>Štvorylka</i> (1955) | V. Tatra Film Corporation |
| f) <i>Vrah zo záhrobia</i> (1966) | VI. skompletizovanie filmového materiálu v roku 1983 |
| g) film | VII. film podľa poviedky Janka Jesenského |

13. Videli ste v poslednej dobe nejaký starší slovenský film, ktorý vás zaujal?
14. Napíšte krátky článok v rozsahu približne 8 – 12 viet na jednu z nasledujúcich tém:
- Oscar pre slovenský film** (Vyhľadajte, ktorý film ako jediný slovenský získal Cenu americkej Akadémie za najlepší cudzojazyčný film roku. Napíšte o ňom na základe informácií z internetu alebo knižnej literatúry text, ktorý by bolo možné použiť ako ďalší podčlánok *Útržkov z histórie slovenského filmu*).
 - Môj obľúbený slovenský film** (krátky článok o filme podľa vlastného výberu)

Využitie úrovní, stratégií a myšlienkových operácií + kľúč správnych odpovedí

* Úlohy pred čítaním textu

- SKIMMING: uvažovanie o názve (pôjde o slovenský film a jeho históriu, ale nie celú, len útržky – čo potvrdzujú aj jednotlivé podčlánky s vlastným pomenovaním). Úloha je súčasťou prvého kroku stratégie PLAN: Predict (predvídať).
- SKIMMING: Žiak na základe extenzívneho „skimmingu“ textu zisťuje, že sa článok nevenuje iba Karolovi Plickovi (a vzhľadom na úvodné vety v jednotlivých odsekoch nebude ani recenziou), nespracováva tému dejín slovenského filmu až po súčasnosť (najnovšie číselné údaje v podobe rokov sú tu 1967 a 1983) a na konci článku zistí, že nesúhlasí ani uvedený zdroj. **Správna odpoveď: b)** text obsahuje niekoľko tematicky vyčlenených častí s vlastným názvom.

* Úlohy v priebehu čítania textu, vzťahujúce sa na konkrétnu časť textu

- SCANNING: hľadanie konkrétneho údaju, v blízkosti ktorého sú uvedené spomínané mená (bratia Daniel a Jaroslav Sakiel'ovci).
Odpoveď: Jánošík. Názov filmu sa vyskytuje v prvých dvoch odsekoch (v zadaní pomenované ako úvod textu) + ako názov filmového diela je vyznačený kurzívou.
- SEARCH READING: INTENZÍVNE ČÍTANIE krátkeho textu v podobe konkrétneho odseku + vymedzenie najdôležitejšej informácie textu (odseku). V možnostiach žiak vylúči dve vedľajšie informácie, uvedené z veľkej časti v zátvorke poslednej vety a taktiež informáciu spadajúcu až do ďalšieho odseku. **Správna odpoveď: c)** Jánošík je jediným zachovaným slovenským hraným filmom z nemého obdobia.
Úloha je súčasťou 2. kroku stratégie PLAN: Locate (lokalizovať).
- Kombinácia SCANNING a SEARCH READING: najprv vyhľadanie časti textu, v ktorom sa vyskytuje kľúčové slovo – názov *Zem spieva* (**ide o 4. odsek**, resp. 2. odsek v rámci časti Tvorba Karola Plicku) a neskôr vyhľadávanie konkrétnej informácie (nachádza sa **v 2. vete tohto odseku**: Táto filmová esej „...na autentickom etnografickom základe (ľudové tance, piesne, zvyky, slávnosti a hry) priniesla filmovo modernú a lyricky štylizovanú výpoveď o živote slovenského ľudu a o jeho tradičných hodnotách.“).
Úloha je opäť súčasťou 2. kroku stratégie PLAN: Locate (lokalizovať).

6. SEARCH READING: EXTENZÍVNE ČÍTANIE s vyhľadávaním konkrétnych údajov. Prvý odsek je v súvislosti so zadaním irelevantný, v druhom nachádzame hľadanú informáciu o ocenení československých filmov v Benátkach v roku 1934, pričom 3 zo 4 filmov sú uvedené za sebou v zátvorke a celá príslušná veta nás nasmeruje k tomu, že 4. film je ten, o ktorom pojednáva celý odsek (*Zem spieva*). **Odpoveď: Řeka, Extaze, Bouře nad Tatrami a Zem spieva.**
7. INTENZÍVNE ČÍTANIE vymedzenej časti textu v podobe podčlánku s dvomi odsekmi + následné vylúčenie informácie zo štyroch možností, ktorá je síce pravdivá (**správna odpoveď: c**) Titulnú postavu vo filme *Kapitán Dabač* stvárnil Ladislav Chudík.), ale v samotnom texte ju nenachádzame.

Možno so žiakmi urobiť následne aj analýzu ostatných možností:

- a) Film *Vlčie diery* ako prvý slovenský film spracoval tému SNP. → V druhej vete druhého odseku sa o filme píše, že „...otvoril jednu z hlavných tém slovenskej kinematografie v povojnovom období – protifašistický odboj z čias Slovenského národného povstania.“
- b) Film *Varúj...!* vznikol podľa divadelnej hry Ivana Stodolu, pričom tematicky rieši problém slovenského vysťahovalectva. → Obe informácie nachádzame v prvom odseku, avšak v rôznych vetách (prvé časti tretej a piatej vety).
- d) Vo filme *Varúj...!* si zahrala jednu z úloh česká herečka Jiřina Štěpničková. → Informáciu nachádzame v inej formulácii v tretej vete, kde sú v zátvorke vymenovaní štyria českí tvorcovia (vrátane herečky Jiřiny Štěpničkovej), ktorí sa na filme výrazným spôsobom podieľali.
8. SCANNING s nadväznosťou na predchádzajúcu úlohu: Vzhľadom k tomu, že v rámci predchádzajúcej úlohy si žiak už prečítal celý odsek o tvorbe Paľa Bielika, nie je potrebné znovu využívať intenzívne čítanie. S tromi názvami filmov sa žiak už stretol, avšak vzhľadom na druhú časť úlohy ho zadanie núti opäť pozrieť do textu a voľbu vylúčenej možnosti doplniť vyhľadaním režiséra príslušného filmu (uvedeného hneď za názvom a rokom vzniku v zátvorke). **Správna odpoveď: b) Katka** (1949). Označený film natočil: **Ján Kadár**.
9. SEARCH READING: INTENZÍVNE ČÍTANIE konkrétneho odseku + hľadanie odpovede na otázku. Predpokladaný algoritmus: 1) identifikácia obsahu a hesiel (dve popisované filmové komédie: *Katka* a *Štvorylka*) a prečítanie textu; 2) nájdenie prvku, ktorý sa spomína pri oboch heslách (budovateľský podtext); 3) identifikácia rozdielnosti v rámci tohto prvku + naformulovanie odlišnosti v súvislosti s týmto prvkom (= **správna odpoveď: Štvorylka v sebe na rozdiel od Katky neobsahuje budovateľský podtext.**).
10. Vzájomná kombinácia protikladných typov čítania: EXTENZÍVNE v rámci prvého odseku (predpokladá sa vzhľadom k tomu, že tento odsek už žiak intenzívne prečítal v rámci predchádzajúcej úlohy) + INTENZÍVNE v súvislosti s druhým odsekom. Pre splnenie úlohy žiak využije myšlienkovú operáciu: SYNTÉZA („komédia + detektívka = populárne žánre/divácky atraktívne filmy“). **Možnosť správnej odpovede:** napr. *Z vývoja žánrovej produkcie alebo Populárne žánre v slovenskom filme 50. rokov.*

Touto úlohou sa pohybujeme v oblasti formy (vyčlenenie tematickej časti textu) aj obsahu (syntéza informácií) a zároveň žiak rieši žánrovú problematiku, ktorá spadá aj do obsahu predmetu literatúry.

Úloha je súčasťou 3. kroku stratégie PLAN: Add (pridať).

* Úlohy po prečítaní textu, vzťahujúce sa na celý text

11. Kombinácia SCANNING (vyhľadávanie zmienky o príslušnom filme v texte – všetky názvy sú napísané kurzívou) a SEARCH READING (vyhľadávanie konkrétnej informácie o žánrovej charakteristike pri zmienke príslušného filmu). V rámci výberu filmov sú použité tie, s ktorými už žiak pracoval v predchádzajúcich úlohách (napr. *Štvorylka*), a rovnako také, ktorým v rámci extenzívneho čítania niektorých častí textu doposiaľ nemusel venovať pozornosť (napr. *Po horách, po dolách*) – tie ho nútia nahliadnuť znovu do textu a opäť vyhľadávať informácie. Jeden žáner ostane nezaradený, pričom úlohou žiaka bude k nemu naopak priradiť príslušný film popisovaný v texte (tento zámer úlohy rovnako zabezpečuje potrebu práce s textom aj v prípade posledného neidentifikovaného filmu). Opäť sa pohybujeme v žánrovej problematike, pričom film spadajúci do žánru sociálnej drámy žiak identifikuje na základe popisu filmu bez explicitného uvedenia tohto hesla („*Film zobrazuje tému slovenského vystáhovalectva a svojím spoločensko-kritickým za-meraním s dôrazom na silný dramatický príbeh...*“ atď.)

Správne riešenie:

- a) *Po horách, po dolách* (1929): **dokument**
- b) *Smrť prichádza v daždi* (1965): **detektívka**
- c) *Štvorylka* (1955): **komédia**
- d) *Štyridsaťštyri* (1957): **historický film**
- e) *Upír Nosferatu* (1922): **horor**
- f) žáner **sociálna dráma** patrí k filmu ***Varúj...!*** (z roku 1946)

Úloha čiastočne spadá aj do 3. kroku stratégie PLAN: Add (pridať), keďže vypracovaním tejto úlohy žiak pôvodný text dopĺňa o prehľad rôznych filmových žánrov spomínaných v danom texte (vždy s uvedením jedného filmu ako príkladu).

12. Kombinácia SCANNING a SEARCH READING, uplatňujúca sa rovnakým spôsobom ako v predchádzajúcej úlohe. Stúpajúca náročnosť úlohy spočíva v tom, že tentokrát priradené informácie nemajú rovnaký charakter (ako to bolo v predchádzajúcej úlohe v súvislosti so žánrami). V prípade jedného údaju, ktorý sa zvýši, žiak opäť na záver priraduje k tejto informácii aj názov filmu.

- a) *Jánošík* (1921): **V.** Tatra Film Corporation
- b) *Za slovenským ľudom* (1928): **I.** z filmu sa dochovalo iba torzo
- c) *Varúj...!* (1945): **II.** režisér Martin Frič
- d) *Vlčie diery* (1948): **IV.** divácky najúspešnejší slovenský film do polovice 60. rokov
- e) *Štvorylka* (1955): **VII.** film podľa poviedky Janka Jesenského

- f) *Vrah zo záhrobia* (1966): III. film je súčasťou voľnej triológie
- g) film *Zem spieva* (z roku 1933): VI. skompletizovanie filmového materiálu v roku 1983

* Úlohy mimo textu, vzťahujúce sa k jeho téme

- 13. Malá DISKUSIA, ktorej cieľom je prejsť v rámci témy (súvisiacej so slovenskou kultúrou a umením) od náučného textu k osobnej skúsenosti.
- 14. Završenie v podobe domácej úlohy je súčasťou 4. kroku stratégie PLAN: Note (záznam). V prípade voľby prvého variantu zároveň kombinuje aj tretí krok stratégie v podobe pridania ďalšieho tematického podčlánku k pôvodnému textu; v prípade druhého variantu ďalej prehľbuje osobnú skúsenosť vo vzťahu k téme. V oboch prípadoch sa predpokladá obsiahnutie faktografických údajov o vybranom filme, čo donucuje žiaka siahnuť po ďalších informačných zdrojoch (internetové stránky, príp. DVD, knižná literatúra) a následne tieto zdroje spracovať vo vlastnom texte.
Pozn.: Explicitne nemenovaným filmom z prvého variantu úlohy je *Obchod na korze* (1965, réžia Ján Kadár a Elmar Klos).

KOMENTÁR VYUČUJÚCEJ

Študenti 2. ročníka učiteľstva akademických predmetov dostali v rámci povinnej voliteľnej predmetu čitateľská gramotnosť vo vyučovaní literatúry pripraviť pracovný list, na rozvíjanie čitateľských zručností a mentálnych procesov využitím konkrétnej stratégie. Výber textu mal ponúkať kulturologickú tému, ktorou by sa zámerne rozširoval hodnotový a umelecký obzor literárne vzdelávaných žiakov (tu napr. mediálna výchova ako prierezová téma). Práca študenta 2. ročníka UAP Bc. Martina Šmelka (slovenský jazyk a literatúra a etická výchova) je, podľa stanovených požiadaviek na vypracovanie výstupného zadania, zameraná popri kognitívnom a afektívnom ciele aj na psychomotorický: v zostavených úlohách získa žiak nielen zaujímavé informácie z genézy slovenského filmu, ale osvojuje si aj rôzne spôsoby čítania textu (napr. zručnosť globálneho, kurzorického, selektívneho čítania) a efektívneho vyhľadávania informácií na rôznych úrovniach mentálnych procesov. V metakognitívnej rovine ich posilňuje stratégiou PLAN. Podrobnejšie sa zvolenej metodike venuje autor v priloženom komentári.

Doc. PaedDr. Ivica Hajdučková, PhD.

*(Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie
Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach)*

11. KONFERENCIA SLOVENSKEJ ASOCIÁCIE UČITEĽOV SLOVENČINY V KOŠICIACH

Mgr. Renáta Ondrejková

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave

V dňoch 17. – 18. októbra 2019 sa konala v poradí už 11. konferencia učiteľov slovenčiny, tentoraz v Košiciach, v priestoroch Vzdelávacieho centra TeleDom.

Konferenciu otvoril úvodným slovom prof. PhDr. Miloslav Vojtech, PhD., predseda Rady Slovenskej asociácie učiteľov slovenčiny. Prvý deň konferencie bol venovaný odborným témam z oblasti testovania a z problematiky jazyka, literatúry a drámy. Predpoludňajšiu časť otvoril príspevok dlhoročných spolupracovníkov a účastníkov konferencií z Národného ústavu certifikovaných meraní v Bratislave (NUCEM) Mgr. Branislava Hudcovského, Mgr. Viktórie Khernovej a Mgr. Evy Péteryovej na tému *Vyhodnotenie testovaní T5 a T9, testu externej časti maturitnej skúšky a riešenie modelových testov pre učiteľov*. Program konferencie pokračoval príspevkom PhDr. Renáty Hlavatej, PhD., (Filozofická fakulta UKF v Nitre) na tému *Jazykovo-štylistické východiská pri práci s textom*.



Vystúpenie Mgr. Viktórie Khernovej z Národného ústavu certifikovaných meraní vzdelávania

Po krátkej prestávke prítomných učiteľov zaujala svojou prednáškou doc. PaedDr. Ivica Hajdučeková, PhD., z Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, s témou *Priekopníčky emancipácie slovenských žien Terézia Vansová a Elena Maróthy Šoltéssová v didaktickej transformácii*. Autorka v príspevku priniesla účastníkom konferencie

INFORMATÓRIUM

veľmi zaujímavé informácie zo spoločenského života žien v 19. storočí a prezentovala ich snahy o uplatnenie sa v existujúcich spolkoch tohto obdobia našej histórie.

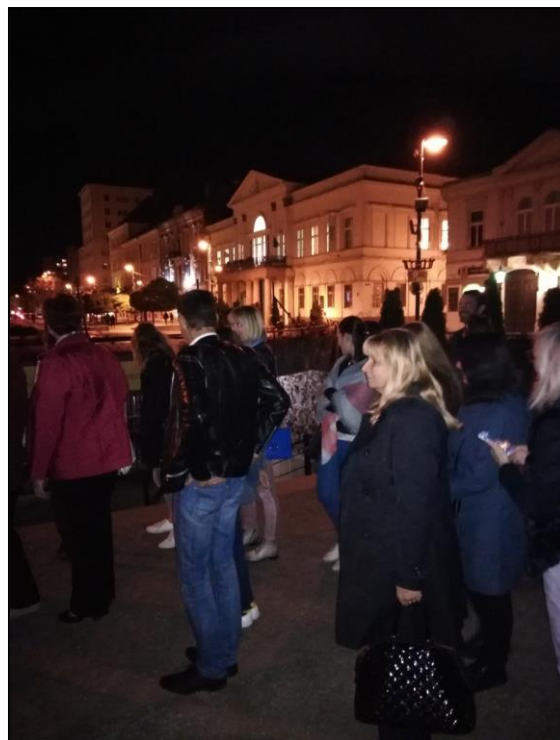


Vystúpenie doc. PaedDr. Ivicy Hajdučkovej, PhD., z Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Popoludňajší konferenčný program pokračoval vystúpením Mgr. Ivicy Franekovej z Divadla Jána Palárika v Trnave a režisérky Mgr. Adriany Totikovej s príspevkom *Škola (nie) je dráma*. Predstavili inscenáciu „*Nemá trieda. (Projekt 89)*“, ktorá vznikla pri príležitosti 30. výročia Nežnej revolúcie. Interaktívna inscenácia určená primárne pre študentov stredných škôl je akousi žánrovou zmesou historického thrilleru z konca 80. rokov 20. storočia a „high school“ drámy odohrávajúcej sa v predvečer jednej z najvýznamnejších udalostí našich moderných dejín 20. storočia. Po prestávke program pokračoval prednáškou na tému *Privoňajte novinkám! Niekoľko gurmánskych špecialít z kuchyne vydavateľstva Orbis Pictus Istropolitana*. Mgr. Ľubomír Lábaj ukázal, ako efektívne a úspešne pracovať s učebnicami ich vydavateľstva a „nemať pri tom žalúdočné ťažkosti“.



Prezentácia Mgr. Ivicy Franekovej z Divadla Jána Palárika v Trnave a režisérky Mgr. Adriany Totikovej



Z večernej prehliadky historického centra Košíc

Prvý deň konferencie končil zaujímavou prednáškou o činnosti vydavateľstva Taktik z Košíc na poli slovenčiny. Peter Ujházy (vydavateľstvo Taktik) vo svojom príspevku *Interaktívna výučba slovenského jazyka* predstavil prítomným učiteľom možnosti internetového prístupu do interaktívnych učebníc slovenského jazyka pre 5. – 9. ročník základných škôl a nižšie ročníky stredných škôl. Večer sa učitelia poprechádzali po historickom centre Košíc spolu so známym košickým sprievodcom, spisovateľom a publicistom PhDr. Milanom Kolcunom.

Druhý deň konferencie sa začal Valným zhromaždením Slovenskej asociácie učiteľov slovenčiny, kde boli členovia oboznámení s činnosťou a prácou asociácie za posledné dva roky. Kontrolný výbor SAUS skontroloval a odsúhlasil Správu hospodárení SAUS za roky 2018 a 2019 (do 31. októbra) a následne Valné zhromaždenie schválilo hospodárenie asociácie za roky tieto roky.

Druhý deň konferencie pokračoval prakticky orientovanými workshopmi, ktoré sa Rada SAUS už pravidelne snaží zapracovať do programu konferencií. Tento rok sa uskutočnili spolu štyri lingvisticky zamerané workshopy. Dva boli venované syntaktickej rovine jazyka a druhé dva morfolologickej rovine slovenského jazyka. Syntaxi sa venovala Mgr. Martina Ivanová, PhD. Pre učiteľov základných škôl pripravila workshop s názvom *Ako na syntax. Problémové otázky výučby syntaxe na základnej škole*. Druhý syntakticky zameraný workshop s názvom *Problémové otázky výučby syntaxe na strednej škole* bol prichystaný pre učiteľky a učiteľov stredných škôl. Morfolologickej rovine, konkrétne problematickým otázkam tvaroslovia, sa venovala Mgr. Lucia Ološtiaková, PhD. Dielne boli aj tu rozdelené osobitne pre základné a stredné školy. Témy sa striedali, aby si mohla každá učiteľka a kaž-

INFORMATÓRIUM

dý učiteľ vypočúť prednášku a precvičiť si svoje vedomosti a poznatky aj zo syntaxe aj z morfológie.



Výklad sprievodcu PhDr. Milana Kolcuna počas večernej prehliadky Košíc



Účastníci konferencie

PROGRAM KONFERENCIE SLOVENSKEJ ASOCIÁCIE UČITEĽOV SLOVENČINY V KOŠICIACH

Štvrtok 17. 10. 2019

- 9.30 – 10.30 Registrácia účastníkov (občerstvenie)
- 10.30 – 10.45 Otvorenie konferencie (prof. PhDr. Miloslav Vojtech, PhD., predseda Rady Slovenskej asociácie učiteľov slovenčiny)
- 10.45 – 13.00 Prezentácia Národného ústavu certifikovaných meraní vzdelávania – vyhodnotenie testov T5, T9 a testu externej časti maturitnej skúšky, riešenie modelových testov pre učiteľov (Mgr. Viktória Khernová, Mgr. Eva Péteryová, Mgr. Branislav Hudcovský, NUCEM Bratislava)
- 12.45 – 13.00 Jazykovo-štylistické východiská pri práci s textom (PaedDr. Renáta Hlavatá, PhD., Filozofická fakulta UKF v Nitre)
- 13.00 – 14.00 Obed
- 14.00 – 15.20 Priekopníčky emancipácie slovenských žien T. Vansová a E. M. Šoltésová v didaktickej transformácii (práca s historickou tlačou v školskej praxi s využitím postupov konštruktivismu) (doc. PaedDr. Ivica Hajdučeková, PhD., Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach)
- 15.20 – 15.40 Prestávka na kávu/čaj
- 15.40 – 16.40 Škola (nie) je dráma (Mgr. Ivica Franeková, Divadlo Jána Palárika v Trnave)
- 16.40 – 17.25 Privoňajte k novinkám! Niekoľko gurmánskych špecialít z kuchyne vydavateľstva Orbis Pictus Istropolitana alebo ako si vychutnať učebnice a nemať žalúdočné ťažkosti (Mgr. Ľubomír Lábaj, Orbis Pictus Istropolitana)
- 17.25 – 17.55 Interaktívna výučba slovenského jazyka (Peter Ujházy, vydavateľstvo Taktik)

Večerný kultúrny program

- 19.00 Večerná prehliadka historického centra Košíc

Piatok 18. 10. 2019

- 8.00 – 8.30 Valné zhromaždenie Slovenskej asociácie učiteľov slovenčiny (správa o činnosti SAUS a jej hospodárení, podnety členov asociácie na ďalšiu činnosť SAUS, diskusia)
- 8.30 – 10.00 Workshopy I.
- a) Ako na syntax. Problémové otázky výučby syntaxe na základnej škole (doc. Mgr. Martina Ivanová, PhD., Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove)
- b) Praktická morfológia vo výučbe na strednej škole (Mgr. Lucia Ološtiaková, PhD., Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove)
- 10.00 – 10.30 Prestávka na kávu/čaj
- 10.30 – 12.00 Workshopy II.
- a) Praktická morfológia vo výučbe na základnej škole (Mgr. Lucia Ološtiaková, PhD., Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove)
- b) Ako na syntax. Problémové otázky výučby syntaxe na strednej škole (doc. Mgr. Martina Ivanová, PhD., Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove)
- 12.00 – 12.15 Záver konferencie

ČASOPIS SLOVENČINÁR V ARCHÍVE ELEKTRONICKÝCH PUBLIKÁCIÍ

Prof. PhDr. Miloslav Vojtech, PhD.

Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Univerzitná knižnica v Bratislave realizuje v rámci udržateľnosti projektu dlhodobej ochrany digitálneho kultúrneho dedičstva systematický výber vhodných prameňov na archiváciu vo forme webových stránok, elektronických kníh a periodík publikovaných na Slovensku¹. V rámci tohto výberu bol náš časopis *Slovenčinár* (doposiaľ publikovaný na webovom sídle Slovenskej asociácie učiteľov slovenčiny²) zaradený do archívu elektronických publikácií formou pravidelných vkladov podľa periodicity titulu. Rada Slovenskej asociácie učiteľov slovenčiny uzavrela s Univerzitnou knižnicou v Bratislave, Depozitom digitálnych prameňov, Zmluvu o poskytovaní elektronických online prameňov, ktorou vyjadrila súhlas s archiváciou časopisu a ktorou sa určil aj spôsob jeho sprístupnenia.

Univerzitná knižnica v Bratislave (UKB) je vedeckou knižnicou a realizátorom projektu *Digitálne pramene – Webharvesting a archivácia e-Born obsahu*³. Hlavným cieľom tohto národného projektu je vybudovanie informačného systému na záznam, zbieranie, sprístupňovanie a ochranu pôvodného digitálneho obsahu, webharvesting a webarchiving online digitálnych prameňov ako integrálnej súčasti kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky⁴. UKB bude časopis *Slovenčinár* dlhodobo archivovať na serveri vyhradenom na účely dlhodobej archivácie.

Sprístupnenie časopisu *Slovenčinár* v archíve elektronických publikácií Univerzitnej knižnice v Bratislave prispeje k zviditeľneniu nášho časopisu, k jeho lepšej dostupnosti a zároveň zaručí jeho dlhodobú archiváciu.

¹ www.webdepozit.sk

² <http://www.sausba.sk/>

³ V informačnom systéme Digitálne pramene (IS DIP) sa archivujú pôvodné elektronické publikácie (e-Born pramene) t. j. elektronické časopisy s prideleným číslom ISSN alebo elektronické monografie s prideleným číslom ISBN. Vydavateľ poskytuje na archiváciu niektorý z nasledovných typov elektronických publikácií: Publikáciu (e-Born seriál alebo monografiu) chránenú v zmysle autorského zákona, na ktorú treba uzatvoriť licenčnú zmluvu medzi vydavateľom a UKB. V zmluve vydavateľ deklaruje spôsob prístupu k archivovanému obsahu (voľný prístup – verejný prístup bez obmedzenia, lokálny prístup – v priestoroch UKB, bez prístupu – prístup zakázaný); publikáciu (e-Born seriál alebo monografiu) sprístupnenú pod verejnou licenciou Creative Commons, pre ktorú netreba v zmysle autorského zákona uzatvoriť licenčnú zmluvu medzi vydavateľom a UKB. Podrob. na: <https://www.webdepozit.sk/elektronicke-publikacie/pokyny-pre-vydavatelov/>.

⁴ Podrob.: <https://www.webdepozit.sk/projekt-dip/>.

... ROZPRÁVALI SME SA SO SPISOVATEĽKOU JANOU JURÁŇOVOU...

Mgr. Adriana Jesenková, PhD.

Katedra aplikovanej etiky

Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Vo štvrtok 9. mája 2019 sme mali možnosť v priestoroch Minervy (jednej z budov v areáli FF UPJŠ v Košiciach, ktorá slúži na voľnočasové aktivity študentov) stretnúť sa so spisovateľkou, prekladateľkou, editorkou, dramatičkou, publicistkou, spoluzakladateľkou feministického vydavateľstva Aspekt a rovnomenného časopisu Aspekt, rodovou expertkou a aktivistkou, nositeľkou vysokého štátneho vyznamenania Radu Ľudovíta Štúra I. triedy za mimoriadne zásluhy o rozvoj demokracie, ochrany ľudských práv a slobôd a rozvoj literárnej činnosti – Janou Juráňovou.



Jana Juráňová

Jana Juráňová je autorkou viacerých próz: *Siete* (1996), *Utrpenie starého kocúra* (2000), *Orodovnice* (2006), *Žila som s Hviezdoslavom* (2008), *Lásky nebeské* (2010), *Nevybavená záležitosť* (2013), *Cudzie príbehy* (2016) a ďalších, z ktorých boli viaceré preložené do cudzích jazykov (nemčiny, francúzštiny, angličtiny). Za divadelnú hru *Tichý bič*, ktorá sa už štvrtú sezónu hrá na doskách SND, získala cenu Literárneho fondu za pôvodnú tvorbu. Za prozaické práce bola štyrikrát nominovaná na prestížnu literárnu cenu Anasoft Litera, za knihu *Orodovnice* získala cenu Bibliotéka (2007) a za *Cudzie príbehy* cenu Jána Johnidesa.



Z besedy s Janou Juráňovou

J. Juráňová preložila do slovenčiny *Tri guiney* Wirginie Woolfovej, *Trampoty s rodom* Judith Butlerovej, *Penelopiádu* Margaret Atwoodovej a mnohé ďalšie texty. Za preklad knihy teatrologa Dragana Klaića *Ako reštartovať divadlo?* dostala cenu Literárneho fondu.

Podujatie určené študentom a pedagógom pod názvom Čítanie a rozhovory s Janou Juráňovou sa uskutočnilo na základe spolupráce Katedry aplikovanej etiky, Katedry slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie a Katedry politológie Filozofickej fakulty našej univerzity v rámci projektu KEGA 008UPJŠ-4/2017 – Veda bez bariér (Interdisciplinárne inšpirácie súčasnej literárnej vedy a jazykovedy v edukačnej praxi na VŠ; hlavný riešiteľ prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc).

Autorka uviedla účastníkov do svojej tvorby úryvkami z knihy *Orodovnice* a moderátorka podujatia – Mgr. Adriana Jesenková, PhD. – predstavila poslucháčom úryvky z ďalších jej známych knižných titulov: *Siete*, *Žila som s Hviezdoslavom*, *Cudzie príbehy*. Myšlienkovú os stretnutia tvoril vzťah literatúry a etiky, potenciál literárneho textu ako nástroja morálnej imaginácie, interakcia malých osobných príbehov a každodennosti na pozadí veľkých historických udalostí a procesov, vplyv a zodpovednosť pôsobenia literatúry a jej tvorkýň a tvorcov vo verejnom priestore, no nechýbali ani otázky aktuálneho feministického diskurzu. To všetko boli témy, ktoré zazneli v rozhovore i v čítaných úryvkoch a nútili premýšľať, veríme, že každého z prítomných aj po skončení stretnutia so spisovateľkou, výnimočnou osobnosťou slovenskej literárnej scény – Janou Juráňovou.



Jana Juráňová s Adrianou Jesenkovou

INFORMÁCIE PRE PRISPIEVATEĽOV

Vaše doposiaľ nepublikované príspevky posielajte e-mailom na adresu 2002saus@gmail.com v programe MS Word: typ písma: Times New Roman, veľkosť písma 12; riadkovanie 1,5. Za svojím príspevkom uveďte zoznam použitej literatúry v abecednom poradí v súlade s platnou bibliografickou normou. Rozsah príspevku sa neurčuje. Abstrakt a resumé sa nevyžaduje. Váš príspevok autorizujte menom, priezviskom, akademickým titulom, názvom a adresou pracoviska. Príspevok musí byť v súlade s obsahovým zameraním časopisu. Súčasťou textu môžu byť aj fotografie, tabuľky, grafy a pod. Fotografie zasielajte vo forme samostatného súboru. Všetky publikované príspevky sú recenzované. Redakčná rada si v spolupráci s prispievateľom vyhradzuje právo upraviť alebo skrátiť niektoré príspevky, príp. príspevok neuverejniť. Za zaslané príspevky vám vopred ďakujeme.

V prípade záujmu o inzerciu nás kontaktujte prostredníctvom e-mailu časopisu Slovenčinár: 2002saus@gmail.com.